

**Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta
Sociální geografie a regionální rozvoj**

Studijní program: Geografie
Studijní obor: Sociální geografie a regionální rozvoj

Bc. Markéta Školoudová

Změny ve strukturách pražských domácností

v období let 1991 – 2011

Changes in structure of Prague's households
during years 1991 - 2011

Diplomová práce

Praha 2017

Vedoucí diplomové práce: doc. RNDr. Martin Ouředníček, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze,

.....Bc. Markéta Školoudová

Poděkování

Tímto děkuji doc. RNDr. Martinu Ouředníčkovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky a ochotu, trpělivost a čas věnovaný vedení diplomové práce. Velký dík patří celé mé rodině, zvláště mé mamince za veškerou podporu, především finanční a motivační. Velmi také děkuji Denise Kyplové za čas věnovaný hlídání mých drahých dětí.

OBSAH:

Seznam tabulek a grafů	4
Abstrakt	7
1 Úvod.....	9
2 Teoretický rámec práce	13
2.1 Druhý demografický přechod	13
2.2 Procesy, které formují dnešní město.....	18
2.2.1 Rezidenční suburbanizace	19
2.2.2 Gentrifikace	21
2.2.3 Mezinárodní migrace.....	22
2.2.4 Shrnutí	25
2.3 Rezidenční mobilita	25
3 Metodika práce a zdroje dat	29
3.1 Zdroje dat	29
3.1.1 Definice typů domácností.....	30
3.1.2 Typy zástavby v Praze:.....	32
3.2 Použité metody	33
4 Domácnosti v Česku a v Praze.....	35
4.1 Domácnosti v Česku v druhé polovině 20. století	35
4.2 Domácnosti v Česku po roce 1989	37
4.3 Srovnání vývoje domácností v Česku a v Praze mezi lety 1970 až 2011.....	39
4.4 Shrnutí.....	43
5 Analýza změn v pražských domácnostech.....	45
5.1 Jednočlenné domácnosti	45
5.2 Úplné a neúplné rodinné domácnosti.....	57
5.3 Nerodinné vícečlenné domácnosti	66
6 Struktura pražských domácností podle typu zástavby	70
7 Závěr	94
8 Literatura	98

Seznam tabulek a obrázků

Seznam obrázků

Obrázek 2.1: První a druhý demografický přechod.....	13
Obrázek 2.2: Úhrnná plodnost v Česku a Evropě v letech 1950-2005	17
Obrázek 2.3: Domácnosti a dohoda o bydlení v čase a prostoru – příklad	26
Obrázek 4.1: Vývoj podílu jednočlenných cenзовých domácností v Česku a v Praze mezi lety 1970 a 2001.....	39
Obrázek 4.2: Vývoj podílu úplných rodinných domácností v Česku a v Praze v období let 1970 až 2001.....	40
Obrázek 4.3: Vývoj neúplných rodinných domácností v Česku a v Praze v období let 1970 až 2011.....	40
Obrázek 4.4: Vývoj neúplných rodinných domácností v Česku a v Praze v období let 1970 až 2011.....	41
Obrázek 4.5: Podíl domácností v Praze a v Česku v roce 2011	42
Obrázek 5.1: Jednočlenné domácnosti v Česku v roce 2011 podle věku a pohlaví.....	46
Obrázek 5.2: Jednočlenné domácnosti v Praze v roce 2011 podle věku a pohlaví.....	46
Obrázek 5.3: Podíl jednočlenných bytových domácností v katastrech Prahy v roce 2011	47
Obrázek 5.4: Změna podílu jednočlenných bytových domácností v katastrech Prahy mezi lety 1991 - 2011	49
Obrázek 5.5: Jednočlenné domácnosti mužů dle věkových skupin v katastrech Prahy v roce 2011	53
Obrázek 5.6: Jednočlenné domácnosti žen dle věkových skupin v katastrech Prahy v roce 2011	54
Obrázek 5.7: Změna podílu úplných rodinných domácností v katastrech Prahy a v obcích okresů Praha-západ a Praha-východ mezi lety 1991 - 2011	59
Obrázek 5.8: Změna podílu neúplných rodinných domácností v katastrech Prahy a v obcích okresů Praha-západ a Praha-východ mezi lety 1991 - 2011	63
Obrázek 5.9: Změna podílu nerodinných vícečlenných domácností mezi lety 1991 – 2011	66
Obrázek 6.1: Urbanistické obvody Prahy podle typu zástavby.....	71
Obrázek 6.2: Podíl domácností v UO Haštalský obvod na Starém Městě v roce 1991 a 2011	76
Obrázek 6.3: Historická zástavba na rozhraní ulic Haštalská a U Obecního dvora.....	76
Obrázek 6.4: Historická zástavba na Haštalském náměstí.....	77
Obrázek 6.5: Historická zástavba v ulici Kozí v UO Haštalský obvod.....	77
Obrázek 6.6: Podíl domácností v UO Za čimickým hájem v letech 1991 a 2011	79
Obrázek 6.7: Panelová zástavba v ulici Řepínská v UO Za čimickým hájem	79
Obrázek 6.8: Panelová zástavba v UO Za čimickým hájem patřící do objektu domovu pro seniory Nová slunečnice	80
Obrázek 6.9: Podíl domácností v UO U Riegerových sadů na Vinohradech v roce 1991 a 2011	82

Obrázek 6.10: Zástavba činžovních domů v ulici Třebízského v UO U Riegerových sadů.....	82
Obrázek 6.11: Zástavba činžovních domů v ulici Krkonošská v UO U Riegerových sadů.....	83
Obrázek 6.12: Zástavba činžovních domů v ulici Chopinova v UO U Riegerových sadů.....	83
Obrázek 6.13: Krásné dětské hřiště s ostrahou a toaletami v Riegerových sadech v těsné blízkosti UO U Riegerových sadů na Vinohradech	84
Obrázek 6.14: Podíl domácností v UO Zlíchov v roce 1991 a 2011.....	85
Obrázek 6.15: Zástavba činžovních domů v ulici na Zlíchově v UO Zlíchov	85
Obrázek 6.16: Zástavba činžovních domů v UO Zlíchov	86
Obrázek 6.17: Zástavba činžovních domů v UO Zlíchov	86
Obrázek 6.18: Podíl domácností v UO Starý Střížkov v roce 1991 a 2011	89
Obrázek 6.19: Zástavba domků v kompaktní zástavbě v UO Starý Střížkov – v pozadí sídlištní zástavba v ulici Teplická.....	89
Obrázek 6.20: Podíl domácností v UO Trojský obvod v roce 1991 a 2011.....	90
Obrázek 6.21: Vilová zástava v ulici Trojská v UO Trojský obvod	90
Obrázek 6.22: Podíl domácností v UO Dolní Měcholupy-východ v roce 2011	91
Obrázek 6.23: Venkovská zástavba v ulici Ke Strouze v UO Dolní Měcholupy-východ, nová výstavba suburbanizačního typu na území Prahy	91

Seznam tabulek

Tabulka 2.1: Vývoj počtu sňatků v Česku mezi lety 1971 až 2015	18
Tabulka 2.2: Počet cizinců v Česku a v Praze podle národnosti	24
Tabulka 4.1: Struktura cenzových domácností v Česku mezi lety 1961 až 1991 (v tisících)	36
Tabulka 4.2: Vývoj počtu a podílu bytových domácností podle typu v Česku v období let 1991–2011	38
Tabulka 6.1: Základní charakteristika typů urbanistických obvodů v Praze v roce 2007 a 2011	71
Tabulka 6.2: Rozdíl počtu domácností v Praze v letech 1991 a 2011.....	72
Tabulka 6.3: Podíl domácností podle typu zástavby v Praze v roce 1991	74
Tabulka 6.4: Podíl domácností podle typu zástavby v Praze v roce 2011	74

Abstrakt

Česká republika od roku 1989 prošla mnoha změnami, nejen v politice a ekonomice, ale zásadní proměnou prošla i společnost. V důsledku druhého demografického procesu stále ubývá úplných rodinných domácností, zároveň se během transformačního období objevily nové formy domácností, jako jsou například singles či aktéři transitory urbanites. Obyvatelstvo stárne. Spolu s urbánními procesy, jako je suburbanizace, gentrifikace či mezinárodní migrace, prošla Praha od konce socialismu změnami v prostorové diferenciaci města. Cílem diplomové práce je zjistit proměnu v rozmístění domácností v hlavním městě Praze v období let 1991 až 2011 a zjistit příčiny těchto změn. První část práce předkládá teoretická východiska zaměřená na druhý demografický přechod, procesy, jež formují dnešní město a teoretické koncepty týkající se rezidenční mobility. Empirická část pak na základě dat ze sčítání lidu, domů a bytů analyzuje změnu jednotlivých typů domácností v Praze. Podle typologie zástavby v Praze je dále zhodnocen vývoj jednotlivých typů domácností v nich s následnou analýzou závislosti mezi typem zástavby a typem domácnosti.

Klíčová slova: struktura domácností; sčítání lidu; typy zástavby; Praha

Abstract

Since 1989, the Czech Republic has undergone many changes not only in politics and economics, but society has also undergone a major transformation. As a result of the second demographic transition, the number of complete family households has been decreasing and at the same time new forms of households such as singles or transitory urbanites have been emerging during the transformation period. The population has been going old. Since the end of socialism, together with urban processes such as suburbanization, gentrification, or international migration, Prague has undergone changes in the spatial differentiation of the city. The aim of this thesis is to find out changes of households deployment in the capital city Prague, in the period between 1991 and 2011 and reasons for these changes, as well. The first part of the thesis presents the theoretical background focused on the second demographic transition, processes that form today's city and theoretical concepts regarding residential

mobility. The empirical part, based on data from the population census analyzes the change of individual types of households in Prague. According to the typology of the housing development in Prague, the evolution of the individual types of households in them is further interpreted, followed by an analysis of the relationship between the type of housing and the type of household.

Key words: household's structure; population census; types of housing; Prague

1 Úvod

Rodina je základní stavební článek společnosti, státu. V historii lidstva a stále i v některých státech (např. v Itálii se pro slovo rodina a domácnost užívá stejného označení *la famiglia*) se většinou mohlo dát rovnítko mezi slovo rodina a domácnost. V posledních desetiletích se však udály ve vyspělých společnostech takové změny, které toto tvrzení výrazným způsobem modifikují. Domácnost má nyní mnoho různorodých forem. Důležitou roli v těchto proměnách hraje město. Je to místo, kde se tyto změny projevují takřka vždy jako první. Místo, kde je **velké pole působnosti** a kde různorodost, rychlé životní tempo a anonymita nahrávají rychlému vývoji městského organismu. Dá se říci, že prostředí města přímo volá po těchto změnách a následně je živí.

Česká republika po sametové revoluci roku 1989 začala transformovat své ekonomické principy po vzoru zemí na západě. S těmito změnami přišla do Česka i proměna společnosti. Jako první se demografická transformace začala projevovat v hlavním městě Praha, odkud se pak tyto procesy rozšiřovaly do ostatních částí státu. Praha jako metropole s dobrou ekonomickou perspektivou a historickým bohatstvím láká jak migranty z Česka a zahraničí, tak i investory různého původu. Díky vysokému počtu vysokých škol a univerzit je městem atraktivním pro mladé lidi jak z Česka, tak i ze zahraničí, studující a začínající svou životní kariéru. Podílem zahraničních migrantů se již Praha může srovnávat s hlavními městy ve státech na západ od našich hranic (Přidalová, Ouředníček 2017). Tyto změny po roce 1989 způsobily proměnu prostorové diference Prahy. V této práci se snažím analyzovat, jak se tyto změny od konce socialismu do současnosti projevily v prostorových vzorcích města na příkladu pražských domácností a zjistit, které konkrétní faktory tyto změny zapříčinily.

Zjištění prostorových vzorců rozmístění domácností v prostoru Prahy a jejich příčin, je podle mého názoru důležité pro kvalitnější budování jednotlivých lokalit a města jako takového, a to například pomocí územního plánování či politikami rozvoje území. Se zjištěnými informacemi o nárůstu či úbytku jednotlivých typů domácností, s přihlédnutím k příčinám a faktorům, jež rozhodování domácností o výběru lokality určují, je snazší pozitivní vývoj podpořit či negativní změnit.

Hlavním cílem této diplomové práce je tedy *analyzovat prostorové změny pražských domácností v období let 1991–2011* a dále *vysvětlit na příkladu Prahy souvislosti demografických a urbánních procesů*. Na základě těchto cílů jsem si stanovila tyto výzkumné otázky a vyslovila předpoklady:

- 1. Jak se změnila prostorová struktura pražských domácností od konce minulého režimu?** Předpokládám, že rozložení různých typů domácností bude více závislé na vzdálenosti od centra a typu zástavby, než tomu bylo v době minulého režimu, resp. v roce 1991.
- 2. Jakým směrem se ubírá složení pražských rodin?** Předpokládám, že vlivem suburbanizace a druhého demografického procesu v Praze během období let 1991–2011 ubylo mnoho rodinných domácností. Přitom došlo k nárůstu podílu faktických manželství (nesezdaných soužití) v rámci úplných rodinných domácností.
- 3. Které procesy výše uvedené změny zapříčinily?** Předpokládám, že důležitými faktory, jež ovlivnily strukturu pražských domácností, je druhá demografická revoluce a urbánní procesy typu suburbanizace, gentrifikace a mezinárodní migrace. Dalším předpokladem je, že důležitým faktorem je i studentifikace a příliv gastarbeiterů.
- 4. Jak moc roste podíl jednočlenných domácností v Praze? Jaké jsou příčiny?** Předpokládám, že od roku 1991 se výrazně zvýšil podíl jednočlenných domácností ve všech částech Prahy. V každém z rezidenčních prostředí se ovšem bude pravděpodobně jednat o rozdílné typy jednočlenných domácností. Předpokládám, že blíže centru Prahy se bude hustota jednočlenných domácností zvyšovat a důležitou roli zde budou hrát nové typy jednočlenných domácností.

5. Jak moc se zvýšil podíl rodinných domácností v okrajových částech Prahy v důsledku procesu suburbanizace?

Předpokládám, že podíl rodinných domácností poroste v periferních oblastech Prahy, ovšem jeho nárůst nebude tak značný, jako v zázemí Prahy.

6. V jakých typech zástavby se jednotlivé druhy domácností rozrůstají či ubývají, které faktory to ovlivňují?

Předpokládám, že v zástavbě činžovních domů došlo k nárůstu typů domácností, jako jsou například gentrifieři, singles či aktéři transitory urbanites. Naopak předpokládám, že u zástavby s vilovými domy došlo jen k minimálním změnám. Dalším předpokladem je úbytek rodinných domácností a nárůst jednočlenných domácností v historickém jádru Prahy.

7. Jak ovlivňují demografické procesy prostorovou diferenciaci města? A tedy, jak ovlivňují rozmístění různých typů domácností v prostoru města?

Předpokládám, že v důsledku změn ve společnosti daných hlavně druhou demografickou revolucí došlo k nárůstu nových typů domácností a k úbytku tradičních rodinných domácností. Spolu s dalšími změnami jako je volný obchod s bytovým fondem předpokládám častější rezidenční mobilitu v rámci životních cyklů domácností, jež vyúsťuje do urbánních procesů ovlivňujících evoluci města.

Diplomová práce je rozdělena do devíti kapitol. Druhou kapitolou je teoretický rámec, v němž objasňuji příčiny mající zásadní vliv na formování domácností a jejich rozhodování o výběru bydlení v dnešních městech. Nejprve se zabývám druhým demografickým procesem, jeho vznikem, jeho charakteristikou a vlivem na tvorbu nových typů dnešních domácností a úbytek tradiční – rodinné domácnosti. V další části teoretické kapitoly jsou hodnoceny procesy, jež formují dnešní město a zároveň mají zásadní vliv na prostorovou diferenciaci města a jeho obyvatel. Na základě studia odborné literatury věnující se zejména post-socialistickým

městům předpokládám, že nejdůležitějšími procesy ovlivňujícími rozmístění různých typů domácností jsou suburbanizace, gentrifikace a mezinárodní migrace. V poslední části teoretického rámce poukazuji na dva hlavní teoretické přístupy, jež se snaží vysvětlit princip stěhování domácností v prostoru města, a to Burgessův model koncentrických zón a Rossiho životní cykly. V metodické části jsou představeny hlavní zdroje dat, jejich využití a kritické zhodnocení.

Empirická část mé diplomové práce je rozdělena do tří kapitol. V první kapitole předkládám demografické charakteristiky ovlivňující tvorbu a skladbu domácností v České republice do roku 1991 a po něm a následně tyto poznatky porovnávám s průběhem v hlavním městě. V druhé kapitole empirické části analyzuji změnu jednotlivých typů domácností v rámci katastrálních území Prahy a snažím se o vysvětlení změn mimo jiné pomocí urbánních a demografických procesů. Třetí kapitola poskytuje pohled na změny domácností v jednotlivých typech zástavby v urbanistických obvodech Prahy mezi lety 1991 až 2011. V závěru práce přináším shrnutí zásadních poznatků celé diplomové práce a věnuji se možnému rozvíjení výzkumné práce v tématice.

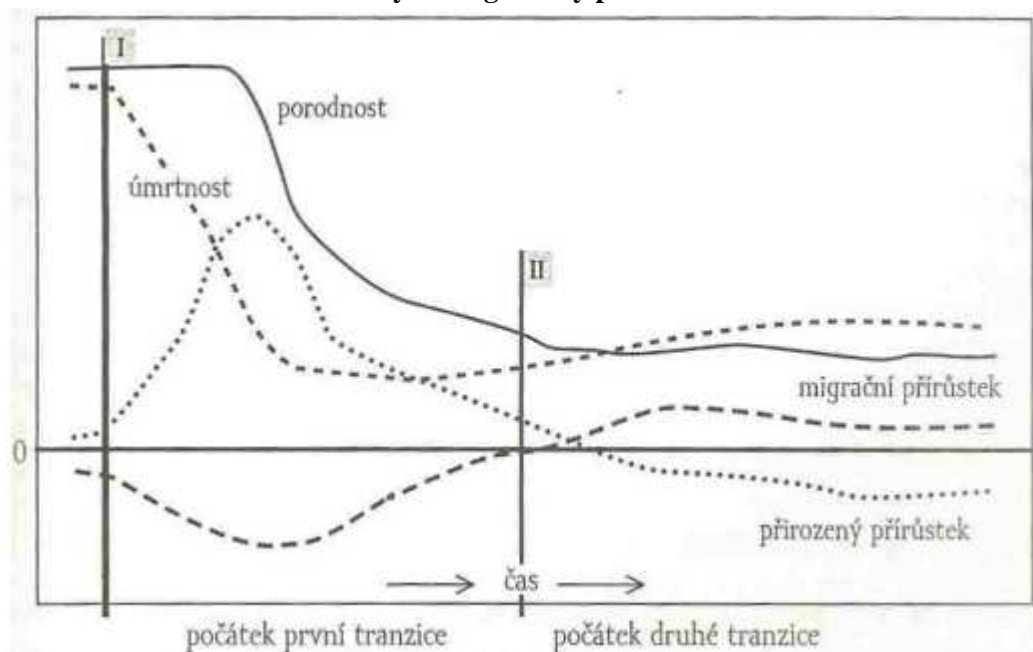
2 Teoretický rámec práce

Forma domácnosti se v posledních desítkách let dost proměňuje, teoretický úvod podává přehled procesů, které tuto změnu zapříčiňují nebo ji živí. Nejprve se věnuje druhé demografické revoluci, posléze procesům, jež utvářejí dnešní města. Dále se dotýká problematiky samotné rezidenční mobility v rámci Prahy, přičemž kapitoly završují teoretické přístupy týkající se města a prostorového rozmístění základní jednotky státu.

2.1 Druhý demografický přechod

Druhý demografický přechod je pokračováním první demografické revoluce, která ve světě probíhala od poloviny 18. století až po polovinu 20. století, v závislosti na geografické poloze. Někteří odborníci neuznávají, že jde o samostatný přechod či revoluci, ale řadí ho mezi jednotlivé fáze prvního přechodu. Ať tak či tak se jedná o zásadní posun v demografickém chování populace.

Obrázek 2.1: První a druhý demografický přechod

Zdroj: Rabušic, 2001

Druhý demografický přechod je proces, který se objevil nejprve v západní a severní Evropě v 60. letech 20. století (Hastíková 2010). Jako první na něj poukázali a jej popsali van de Kaa (a to v roce 1987) a Lesthaeghe (1995), (Hoem, Kostova 2008, Čeledová 2009). Došlo při něm k viditelným změnám týkajících se rodiny. Mění se demografické chování, roste individualismus. V praxi se tento proces projevuje posunutím věku vstupu do manželství, obecným úbytkem vstupu do manželství – nesezdaná soužití, homosexuální a jiné formy soužití (Haase a kol. 2011). Dále se posouvá věk rodičů při narození prvního potomka, přičemž průměrný počet narozených dětí v jedné rodině klesá na polovinu úrovně prosté reprodukce (Rychtaříková 2002). Avšak zároveň s poklesem míry porodnosti se zvyšuje díky stále se zlepšujícímu zdravotnictví podíl starých osob v populaci, což dohromady vede ke stárnutí dané populace¹.

Příčinou těchto změn je hlavně posun v hodnotovém žebříčku v životě lidí (Čeledová 2009). Na významu nabývá čím dál víc individualismus a možnosti seberealizace jednotlivce. Na základě pozorování v letech 1965 – 1995 rekapituloval van de Kaa (2002) průběh druhého demografického přechodu následovně:

1. *Pokles úhrnné plodnosti kvůli poklesu porodnosti u žen ve vyšším věku: pokles porodů vyššího pořadí*
2. *Vyvarování se předmanželského těhotenství a snížení počtu "vynucených sňatků" z důvodu početí potomka,*
3. *bez ohledu na to, že průměrný věk při prvním sňatku i nadále nějakou dobu klesá*
4. *Odkládání početí dítěte v manželství, porodnost u mladých žen klesá, snižuje se počet porodů v nižších pořadích, to vede k poklesu úhrnné plodnosti*
5. *Nárůst počtu soudních odluk a rozvodů*
6. *Odsouvání manželství rozsáhle nahrazuje předmanželské nemanželské soužití - kohabítace, roste průměrný věk při uzavření prvního manželství*
7. *Nemanželské soužití se stává populárnější, manželství je odkládáno, dokud není žena těhotná, nárůst předmanželských porodů, zvýšení průměrného věku matky při prvním porodu*
8. *Legislativa povolující sterilizaci a potraty dále snižuje nechtěná těhotenství: plodnost v hraničním věku plození dále klesá*
9. *Nemanželské soužití získává další podporu, je výrazně preferováno také ovdovělými a rozvedenými*

¹Pojem stárnutí populace nemusí mít vždy negativní význam, neboť zvyšování podílu starých osob je obecně známkou vyspělé civilizace s vyspělou zdravotnickou péčí. Negativním jevem se stárnutí populace stává při prudkém poklesu míry porodnosti a tudíž neobnovováním dané populace. V tomto případě se podle Kalibové (2006) demografické stárnutí stává podstatným problémem.

10. *Nemanželské soužití je vnímáno jako alternativa k manželství, narůstá počet dětí narozených mimo manželství*
11. *Úhrnná plodnost má tendenci se držet na nízké úrovni*
12. *Úhrnná plodnost nepatrně roste, když žena, která odkládala porody, vstoupí do životní fáze plození dětí: zvýšení podílu prvních a druhých dětí narozených ženám ve vyšším věku*
13. *Ne všechny odložené porody se mohou uskutečnit ve zbývajícím věku, kdy by žena mohla ještě plodit*
14. *Významně narůstá „dobrovolná“ bezdětnost*
15. *Porodnost se jeví ustálená pod reprodukční hranicí stávající populace*

Zdroj: van de Kaa, 2002

Avšak nejen, že se rozhodujícím způsobem změnila sekvence a načasování založení rodiny, v druhé polovině 20. století se mnohem důležitějšími staly otázky, zda vůbec založit rodinu nebo zda vytvořit alternativní typy domácností (Haase a kol. 2011). Často zmiňovány jsou výroky van de Kaa, který viděl, že se hlavní posun v hodnotách u lidí ubíral těmito směry (Haase a kol. 2011):

- *posun od manželství ke kohabitaci (nesezdanému soužití)*
- *posun od antikoncepce preventivní k možnosti zvolit si, zda dítě vůbec mít a kdy*
- *posun od éry, v níž dítě bylo ústředním bodem života partnerů*
- *k éře, kdy ústředním bodem života je pár a jeho dítě*
- *posun od typické rodinné domácnosti k různým formám domácností*

Dalším důležitým aspektem, který stojí za těmito změnami ve společnosti, je proces sekularizace, čili odloučení státní a církevní moci. Dále pak modernizace a církevní krize prohlubující se od 60. let 20. století (May 2003). Odloučení státu od církve spolu s potlačováním víry ve společnosti, jež vedlo ke ztrátě víry a určitých hodnot mnoha lidí, je podle mého názoru klíčovým bodem, který stojí za mnoha již zmíněnými změnami v demografickém chování obyvatelstva. Vnímání a vedení rodinného života je ve velké míře odrazem hodnot hlubších, zakořeněných v každém z nás. Nauka církve udává tedy směr také v rodinném životě². A tedy úpadek hodnot

² Základem pak je, že manželský svazek (svátostně uzavřený) je nerozlučitelný a že hlavním cílem manželství je spolu se vzájemnou pomocí plození dětí. Dále mimo jiné udává, že antikoncepce (ve smyslu preservativů, přerušení soulože, tablet aj.) je nepřípustná, stejně tak jako umělý potrat, neboť nikdo nemá právo vzít život nevinného člověka.

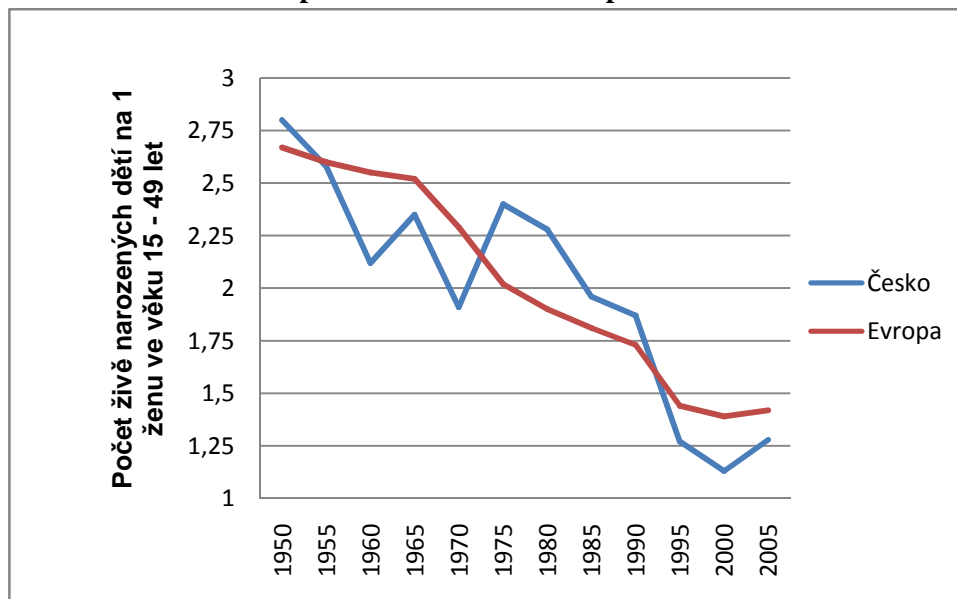
spojených s náboženstvím mělo vliv na oslabení tradiční podoby rodiny (Lesthaege 1983).

Důležitou roli při této demografické revoluci hrála také antikoncepce (Čeledová 2009). Ruku v ruce s obecným odklonem od víry vnesla tato možnost kontrolovaného počtů určité rozvolnění sexuální zdrženlivosti a do určité míry i autonomii žen. Právě v této době probíhaly vlny feministických bojů a společnost připustila emancipaci žen. Pozice muže a ženy se z pohledu společenského vnímání sobě vyrovnávají. Žena je schopná se o sebe postarat, pokud se rozhodne odejít od muže. Snáze se postará o sebe i své děti, neboť je jí umožněno pracovat.

Celkově tedy druhá demografická revoluce podle Jonese (1997) přinesla do společnosti tyto změny: snižování úhrnné plodnosti - zásadním faktem je, že úhrnná plodnost se zastavila v mnoha zemích na hodnotě hluboko pod reprodukční hranici. Hodnoty v České republice na začátku třetího tisíciletí dokonce spadly na 1,19 dětí na jednu ženu, dále Slovensko 1,22 a podobně jsou na tom ostatní postkomunistické země a další vyspělé země Evropy (Vítková 2011). Oddalování počtů prvního potomka po sňatku a obecně snižování počtu porodů vyšších pořadí. Fenomémem se stalo nesezdané soužití. Významnou roli hraje ve společnosti antikoncepce a zákonem umožněný potrat dítěte. Do společnosti se vnesl i trend plánované bezdětnosti. Role ženy ve společnosti se z určitého hlediska takřka zrovnoprávnila s mužskou.

Modernizace je určitě důležitým faktorem těchto změn, neboť jim dosti napomáhá, ale není přímo příčinou. Vždyť procesy změn probíhající v obou demografických revolucích, postupovaly bez ohledu na úroveň vyspělosti mnoha zemí ve stejný čas. Vědecké výzkumy se shodují, že hlavním faktorem byl pravděpodobně faktor kulturní (Čeledová 2009).

Obrázek 2.2: Úhrnná plodnost v Česku a Evropě v letech 1950-2005

Zdroj: ČSÚ 2016, Sobotka, 2007

Po roce 1989 jsou známky druhého demografického přechodu patrné také v české populaci (Kučera, Šimek 1997, Drbohlav a kol. 2010). Ačkoli vstup do druhé demografické revoluce byl oproti západoevropským zemím o pár desítek let opožděn, probíhá za to dosti důrazně (Kučera, Šimek 1997, Chludilová 2014). V devadesátých letech 20. století došlo v Česku a jiných postkomunistických zemích k výrazným změnám demografických charakteristik. To se projevilo hlavně poklesem intenzity plodnosti a nárůstem podílu dětí, jež se narodily mimo manželství (Rychtaříková 2007). Tyto hodnoty se v Česku dostaly na úroveň, která předtím nikdy nebyla zaznamenána. Úhrnná plodnost se v roce 1995 dostala na hodnotu 1,33 dětí na jednu ženu, v roce 1999 pak tento ukazatel dosáhl na své dosavadní minimum, a to hodnotou 1,13 (ČSÚ 2016). Česká republika se tak stala jednou ze zemí s nejnižší úhrnnou plodností na světě (Rychtaříková 2007). Podíl dětí rodičích se mimo manželství se držel na nízkých hodnotách právě až do konce minulého režimu, kdy dosahoval 8 %. V období transformace se jeho hodnoty plynule zvyšovaly až na hodnotu 33 % v roce 2006 (Rychtaříková 2007), přičemž v roce 2015 již nechybělo mnoho k 50% hranici (ČSÚ 2016).

Forma vzniku rodiny v České republice se po druhé světové válce podobala tradiční formě západních zemí. Zlom nastal v 70. letech, kdy na západě začaly vznikat moderní formy soužití, sňatky se posouvaly do vyššího věku apod., zatímco v Československu byla sňatečnost utužována vlivem místní politiky (Rychtaříková

2007). Významnou událostí se stalo zavedení novomanželské půjčky se státním příspěvkem pro manžele do 30 let věku a nižším hrubým platem než 5 000 Kčs, která vedla k rekordnímu počtu uzavřených sňatků (99 518 v roce 1973) (Rychtaříková 2007). Důkazem, že právě politika udržovala hodnoty uzavřených sňatků na vyšší úrovni než na západu, může být fakt, že po pádu železné opony, kdy zanikla zmíněná pro-manželská opatření, počet uzavřených sňatků rapidně poklesl (viz tabulka 2.1.1).

Tabulka 2.1: Vývoj počtu sňatků v Česku mezi lety 1971 až 2015

Rok	Průměrný roční počet sňatků
1971 - 1980*	92 326
1981 - 1990*	81 630
1991	71 973
1993	66 033
1996	53 896
2000	55 321
2015	48 191

**průměrný roční počet sňatků*

Zdroj: ČSÚ 2003, 2016

Úroveň sňatečnosti v období transformace plynule klesala. Lidé mají více možností, například studium v cizině, cestování, formy žití bez závazků a zároveň založení rodiny je nyní více ekonomicky náročné, než tomu bylo v minulých režimech (Fialová 2005).

2.2 Procesy, které formují dnešní město

Prostorová diferenciací obyvatelstva dnešních měst je ovlivňována různými faktory. Jako nejdůležitější z těchto faktorů pro mou práci spatřuji procesy, které souvisí s bydlením jednotlivých typů domácností v rámci městského regionu. V této kapitole předkládám teoretické přístupy týkající se rezidenční suburbanizace, gentrifikace a mezinárodní migrace, přičemž na závěr se ještě zmíním o dalších dílčích procesech, jež v této době mají vliv na podobu dnešního města.

Město prochází mnoha změnami. V roce 1892 Charles M. Harvey ve své publikaci, týkající se růstu měst, píše o růstu městské populace jako jednom z nejvýraznějších a nejzajímavějších sociálních jevů dané doby (May 1892). Ještě před dvěma stoletími byla města daleko méně obydlená a zabírala daleko menší rozlohu. S rostoucím počtem populace na Zemi a se vzrůstající industrializací se do měst stěhovalo stále více lidí, kteří se ucházeli o práci, neboť na venkově jí ubývalo s nárůstem mechanizace činností spojených se zemědělstvím. V Evropě dominoval svým růstem Londýn, jehož počet obyvatel už v polovině 19. století dosahoval více jak 2,5 milionu obyvatel (Clark 2009). Tento proces narůstání měst díky přílivu nových obyvatel je ve společnosti všeobecně známý – jedná se o urbanizaci. Urbanizace v tomto pojetí hraje ve světě stále důležitou roli a celkově stále narůstá počet lidí žijících ve městech na úkor těch, jež obývají periferie. Urbanizaci však lze v širším pojetí také vnímat prostě jako proces vývoje města.

2.2.1 Rezidenční suburbanizace

Tímto procesem je nejčastěji označován pohyb obyvatel z vnitřních částí měst do vnějších periferií či zázemí. Zjednodušeně můžeme říci, že tento proces má opačný směr od procesu urbanizace, avšak obecně je suburbanizace vnímána jako součást urbanizace, tedy procesu vývoje měst (Ouředníček 2003b). Ačkoli se však jedná o stěhování především z vnitřních částí města, jako suburbanizace se také označuje pohyb obyvatel ze zázemí či úplně jiných odlehlých míst do okrajových částí města či jeho zázemí. Podle Ouředníčka (2003, str. 236) je „suburbanizace jedním z druhů urbanizačních procesů, při kterém se obyvatelstvo a některé jeho aktivity stěhují z jádra města do zázemí“.

Rezidenční suburbanizace má nejčastěji podobu výstavby mnoha bytových či rodinných domů vedené developerskými firmami. Další forma je developery spojení několika pozemků, jež pravidelně rozparcelují, přidají nutnou infrastrukturu a prodávají je lidem k vlastnímu stavebnímu využití (Sýkora 1999). Do moderních suburbií se často stěhují majetnější a spíše vzdělanější lidé (Puldová, Ouředníček 2006). Nové domácnosti a jejich životní styl spolu se sociálním statutem jsou tak ve zřetelném kontrastu k domácnostem původním (Sýkora 1999, Urbánková, Ouředníček

2006). Zároveň to znamená, že tato vzdělanější a majetnější část ubývá ve vnitřních částech měst.

Moderní suburbanizace začala ve Spojených státech ve 20. letech minulého století, avšak výrazným procesem se stala až po druhé světové válce, kdy se rozšířila jak v rámci USA, tak také v západní Evropě. V některých státech východní Evropy začal proces také již v meziválečném období, ale poválečnými okolnostmi byl zase rychle potlačen. Vrátil se až při pozdější transformaci (Leetmaa, Tammaru 2007).

V Česku byla určitá podoba suburbanizace patrná již v minulosti, kdy si šlechticové stavěli letní sídla za hranicemi města Pražského, dále pak růst měst v okolí Prahy v průběhu průmyslové revoluce (Ouředníček 2003a). V době socialismu byly přirozené procesy města potlačovány politikou, například komplexní bytovou výstavbou, kdy se sice stavěla sídliště v zázemí města, avšak se suburbanizací toho moc společného neměla. Moderní suburbanizace v pravém významu slova, se u nás mohla plně projevit až po pádu socialistického režimu (Špačková a kol. 2016), kdy byly odstraněny bariéry, jež znemožňovaly její vývoj, neboť ten byl pohlcen panelovou výstavbou (Čermák 1999).

Podle sociálních geografů je nyní suburbanizace v postsocialistických zemích jednou z dominantních a důležitých zkoumaných oblastí (Ouředníček 2007), která v průběhu transformačního období značně měnila a stále proměňuje podobu metropolitních regionů (Špačková a kol. 2016). Již bylo zmíněno na začátku podkapitoly, že se jedná především o stěhování lidí z vnitřního města do periferie či do jeho zázemí, přičemž lidé, kteří se takto stěhují, jsou nejčastěji mladé rodiny s dětmi, či pár mladých lidí plánující založení rodiny (Špačková a kol. 2016), a zároveň sociálně i ekonomicky silnější než původní obyvatelstvo (Puldová, Ouředníček 2006, Ouředníček 2003b). Oproti tomu lidé s nižším sociálním i ekonomickým statusem jsou méně prostorově mobilní, a tak v místech odlivu perspektivních obyvatel, mohou vznikat lokality sociálně slabších obyvatel (Novák, Puldová, Ouředníček, Temelová 2007). S odlivem mladší generace se pak v těchto oblastech vnitřních částí města snižuje podíl rodinných domácností a zvyšuje se podíl ostatních domácností, například domácností jednotlivců. Dalším faktem je, že v důsledku tohoto procesu věková struktura populace čtvrtí zvláště vnitřního města stárne.

2.2.2 Gentrifikace

Pojem gentrifikace byl poprvé použit v roce 1964 za účelem popsat sociální změny a změny na trhu s nemovitostmi ve vnitřním městě Londýna (Hamnett 2003). Mělo jít o komplexní proces zahrnující fyzické zlepšení bytového fondu, změnu způsobu vlastnictví – z pronájmů do osobního vlastnictví, růst cen a výměnu či „posunutí“ dělnické třídy z vnitřní části města střední třídou (Hamnett 2003). Jde o proces, který je obnovením center měst, je charakteristický restrukturalizací urbanizovaných míst. Ke konci druhé poloviny minulého století byl proces pozorován ve většině evropských států, a to i ve východním bloku. Gentrifikaci jsme mohli pozorovat také v Severní Americe a Austrálii, ale i přes její rozsáhlou expanzi v 70. a 80. letech to byl stále relativně malý, geograficky koncentrovaný jev ve srovnání se suburbanizací a odlivem obyvatel z vnitřních částí měst (Hamnett 1991). I když se gentrifikace liší v různých zemích svým průběhem, intenzitou a sociálními dopady, jedno má společné, mění podobu mnoha městských center (Sýkora 1993).

Většinou se mluví o mladých jednotlivcích či bezdětných párech, kteří se stěhují do vnitřních částí měst za účelem bližší dostupnosti práce a dalších služeb. Jsou to lidé patřící do střední nebo vyšší třídy. Ti se stěhují do bytového fondu původně dělnické třídy, který posléze revitalizují, aby odpovídal jimi požadovanému standardu (Hamnett 1991). Příchodem dalších mladých se postupem času přetváří více domů, více ulic, městská část. Původní obyvatelstvo je vytlačováno, či se posouvá do jiné části města, jelikož si v původní lokalitě již nemůže dovolit dražší nájemné spojené s postupnou revitalizací. Demografické složení městské části je tak formováno příchodem bohatších a odlivem chudších společenských tříd.

Nově v této době, může mít gentrifikace podobu i rodinou. Její aktéři jsou označováni jako tzv. YUPPs – mladí městští profesionální rodiče - z anglického young urban professional parents (Karsten 2003). Jsou to lidé, kteří se rozhodují pro bydlení v centrální části města, ačkoli už mají děti. Jejich preference jsou odvozeny z potřeby blízkosti pracovního segmentu a školních zařízení a zároveň se vyhnout každodenním dopravním zácpám při cestování do a z práce. Nejde však jen o to. Jejich volba je také ovlivněna, jak sami uvádí, určitým životním stylem, na který jsou zvyklí a kterého se nechtějí vzdát. Jde i o dostupné služby, které centrum města nabízí. Například jsou to různá zábavní a oddechová zařízení, kina, divadla, restaurace aj. (Karsten 2003).

Většinou se tedy jedná o rodiny, kde pracují oba rodiče, jímž jde o skloubení profesního života s určitým „nadstandardním“ životním stylem s životem rodinným, s životem s dětmi.

V postsocialistických zemích se gentrifikace objevila až později v důsledku centrálně plánované ekonomiky, která uměle potlačovala některé urbánní procesy (Bezpalcová 2009). Za socialismu byla takřka veškerá pozornost soustředěna na výstavbu sídlišť ve vnějších prostorách města. V centru a ve vnitřním městě bylo regulované nájemné a bytový fond byl zanedbáván na úkor panelové výstavby. Gentrifikace se tedy začala projevovat až po pádu komunismu spolu se zavedením tržního hospodářství, uvolněním mezinárodního obchodu a přílivem zahraničního kapitálu (Sýkora 2001). V transformačním období během systémových změn se současně měnila situace i na trhu s byty. V rámci těchto proměn byl uvolněn přístup k bytovému fondu také ve vnitřním městě, což mělo za důsledek přitáhnutí mladšího a sociálně silnějšího obyvatelstva do oblastí typických pro sociálně slabší a věkově starší populaci (Kährlik, Novák, Temelová, Kadarik, Tammaru 2015). Podle Kährlik a kol. (2015) bylo nejvýraznější změnou omlazení věkové struktury místních usedlíků, druhým nejvýraznějším rysem se pak ukázal nárůst nerodinných domácností. Tento proces však přichází do hlavního města Prahy pozvolněji (Kährlik a kol. 2015) a rozhodně není dominantní. Proti němu totiž hrálo až do roku 2012 regulované nájemné v centru města, které mělo za úkol chránit starší a ne-zbohatlé původní obyvatelstvo, které by jinak už muselo pravděpodobně centrum opustit (Bezpalcová 2009).

2.2.3 Mezinárodní migrace

Zahraniční imigrace je v České republice vcelku novým jevem (Čermák, Janská 2011). V době minulého režimu, také v důsledku odsunu německé populace po druhé světové válce a neregistrování ve sčítání obyvatelstva židovské populace, bylo území Česka národnostně homogenní (Přidalová, Ouředníček 2014). Mezinárodní migrace jako nový jev v době transformačního období, má vedle sociálních, ekonomických a politických i geografické aspekty, kterými zasahuje do českého prostředí. Jedná se o rozmístění a mobilitu cizinců, která se stala neoddělitelnou složkou sociálně geografické diferenciaci našeho území. Toto téma je podle Čermáka

a Janské (2011) velmi důležité a v Česku doteď spíše opomíjené. Do konce 80. let bylo Česko zemí spíše vystěhovaleckou. Avšak se změnami, které nastaly po politickém převratu v roce 1989, se z vystěhovalecké země stala země tranzitní a postupně se stala zemí přistěhovaleckou (Čermák, Janská 2011). Tvoří tak výjimku mezi státy střední a východní Evropy, jelikož migrační saldo dosahuje pozitivních hodnot (Drbohlav a kol. 2010).

Migranty na našem území lze podle Čermáka a Janské (2011) velmi zjednodušeně rozdělit do dvou skupin. Jedná se za prvé o imigranty přicházející z Evropské unie a zámoří, což jsou většinou pracovníci na vysoce kvalifikovaných pozicích, za druhé jde o původní obyvatele bývalého východního bloku, a to hlavně Sovětského svazu, kteří většinou obsazují pozice na nižší úrovni v rámci pracovního trhu. Často se jedná o práci v náročných podmínkách za nedobrou mzdu.

V rámci zahraniční imigrace v Česku se pro přistěhované stala magnetem Praha (Drbohlav 1999, Drbohlav 2011). Jedná se zejména o ekonomickou migraci, přičemž Praha je pro cizince lákavá i z důvodu studijních možností – v roce 2010 a 2011 činil podíl zahraničních studentů v Praze celých 14 % a dokonce stále narůstá (ČSÚ 2012). Důležitost Prahy pro zahraniční migranty podle Přidalové (2013) stále stoupá, za posledních 10 let stoupl podíl cizinců na celkovém počtu českých občanů na území Prahy a lze z toho jednoduše vyvodit, že cizinci přetvářejí mimo jiné demografickou strukturu hlavního města Prahy. Ovšem, snižování podílu původního pražského obyvatelstva je také způsobeno procesy suburbanizace a kontraurbanizace, tedy vystěhováváním obyvatel z města do jeho zázemí, resp. do menších měst širšího zázemí. Na těchto procesech se sice začínají podílet nově i cizinci (Čermák, Janská 2011), ale zatím je podíl zanedbatelný.

Podle Českého statistického úřadu (2012) činil podíl cizinců v hlavním městě při posledním sčítání (2011) 13 %. Mimo statistiku však zůstává několik nezapočítaných skupin cizinců. Jedná se o zahraniční diplomaty, zaměstnance velvyslanectví a jejich rodinné příslušníky, dále se však jedná i o cizince, kteří pobývají na našem území nelegálně nebo tudy tranzitně cestují. Počet lidí v první skupině je daleko nižší, než je tomu ve skupině druhé. S druhou skupinou, tj. s nelegálně pobývajícími cizinci, je to ve všech směrech daleko komplikovanější a i s odhady jejího počtu to není o nic jednodušší (což lze vyčíst z velkého rozpětí

intervalu). Odhad je 40 až 90 tisíc osob v roce 2006 a 50 až 100 tisíc v roce 2010 (Drbohlav, Lachmanová 2008).

Tabulka 2.2: Počet cizinců v Česku a v Praze podle národnosti

Národnost	Počet v Česku	Z toho v Praze
Ukrajinci	118 932	49 695
Slováci	81 253	22 408
Rusové	32 376	19 587
Vietnamci	58 205	11 001
Američané (USA)	7 317	4 977
Číňané	5 579	4 073
Němci	15 763	3 120
Britové	4 924	3 027
Kazachstánci	4 534	2 792
Moldavané	7 588	2 761
Bulhaři	7 435	2 629
Poláci	19 058	2 489
Francouzi	2 715	1 839
Bělorusové	4 199	1 784
Italové	2 933	1 558
Cizinci celkem	434 153	160 783

Zdroj: ČSÚ 2012

Hlavní město Praha je pro cizince velmi přitažlivé, v souvislosti s mezinárodní migrací se řadí spíše k metropolím v západním světě, než k těm v zemích postsocialistických (Přidalová, Ouředníček 2017). Například v Budapešti dosahuje podíl cizích státních příslušníků 3 % (Eurostat 2015), ve Varšavě pouze 0,6 % (Winiarska 2014). Vzhledem k vysokému a stále vzrůstajícímu podílu cizinců v hlavním městě, je při studování prostorové diference Prahy velmi důležité zhodnocení prostorového rozmístění imigrantů. Podle výzkumu Přidalové a Ouředníčka (2017) je patrný rozdíl v rozmístění různých národnostních skupin v rámci města. Například Ukrajinci a Rusové jsou nejčastěji obyvateli vnitřních a vnějších částí měst (Drbohlav 2011), zatímco Američané a Vietnamci mají tendenci se na určitém území slučovat. V důsledku různého způsobu rozložení určitých národností imigrantů na území Prahy je ovlivňována i demografická skladba jednotlivých čtvrtí. Například z Ukrajiny migrují do Česka nejčastěji jednotlivci - muži, přičemž své rodiny často nechávají v zemi svého původu, kam se jednou za

určitý čas vrací či průběžně posílají část svého výdělku. V mnoha případech se jedná o takzvanou cirkulační migraci (Drbohlav a kol. 1999). Ukrajínští imigranti nejčastěji bydlí ve skupině se svými krajany v bytech ve vnějším městě či v ubytovnách na periferii města. Naopak pro migranty z Ruska je typická celo-rodinná migrace. Důvody jsou často jiné než ekonomické, podle Drbohlava a kol. (1999, str. 5) je emigrace ze země původu spíše zapříčiněná „politickou nestabilitou Ruska a obavami o vlastní bezpečí“.

2.2.4 Shrnutí

Rezidenční suburbanizace, gentrifikace, mezinárodní migrace a změny s nimi spojené byly v zemích východního bloku za socialismu potlačovány a některé regulace přetrvávaly i v období transformace (regulace nájemného). Důsledkem toho je například, že demografická struktura Prahy je prostorově daleko více homogenní, než je tomu u hlavních měst v západních zemích.

Mezi další procesy, které ovlivňují sociální diferenciaci Prahy, se řadí revitalizace a nová výstavba, segregace a sociálně prostorová polarizace (Přidalová, Ouředníček 2017). Důležitým procesem, jenž dává podobu dnešní Praze je také studentifikace. Příliv mladých lidí ucházejících se o vysokoškolský titul je značný jak z celého Česka, tak i ze zahraničí. Tito mladí studenti pak často zakládají nové typy domácností v blízkosti univerzit, které se mnohdy vyskytují v historickém jádru Prahy či ve vnitřním městě. Po ukončení studia si většina z nich najde pracovní příležitost ne v místě původního bydliště, ale právě v Praze. Tím se omlazuje věková struktura města a roste počet nových typů domácností.

2.3 Rezidenční mobilita

Stěhování v rámci města je jedním z typů prostorové mobility. Je to jeden z typických znaků charakterizujících město. Mobilitou ve městě se zabýval v rámci urbánní ekologie profesor chicagské školy Ernest Burgess, který ji vnímal jako puls

společnosti a jako možná nejlepší index stavu metabolismu města (Burgess 1925). Ten přišel s modelem snažícím se popsat rozrůstání tehdejších severoamerických měst na základě připodobňování vývoje k šíření vln na klidné vodní hladině, do které byl hozen nějaký předmět (Sýkora 1993). Ve skutečnosti se jednalo o rozrůstání města v důsledku rozšiřování centra obchodními a průmyslovými činnostmi, za nimiž se stěhovali chudí imigranti z venkova. Dělníci z minulé imigrační vlny se pak stěhují dále od centra do dělnických čtvrtí, přičemž původní bohatší obyvatelstvo se stěhuje na předměstí, jež je typické zástavbou rodinných domů – takzvaný Burgesův model (Burgess 1925). Dalším důležitým sociologem, věnujícím se mimo jiné otázce bydlení ve městě a domácnostem, byl americký profesor Peter H. Rossi, v jehož práci se objevuje konceptuální úvaha o tom, že potřeby bydlení domácnosti jsou podmíněny stavem rodinného cyklu. To znamená, že při změně určité životní situace dochází k potřebě změnit také podmínky bytové a pokud tak nelze učinit, domácnost se stěhuje (Rossi 1955/1980). Protože jsou domácnosti proměnlivé v čase – rozšiřují se, zmenšují se, rozdělují se nebo se dokonce kompletně ruší, vyžadují různé typy a formy bydlení. Toto pojetí je třeba zohlednit i ve spojitosti s druhým demografickým přechodem, který do společnosti přinesl mnohem větší nestabilitu domácností (Haase 2011). Variabilita domácností je dnes mnohem pestřejší než dříve a je nutné tento fakt brát v potaz v rozvoji a budování dalších obydlí. Neboť podle Haase a kol. (2011) jsou právě domácnosti a jejich volba místa bydliště, jejich mobilita a přizpůsobování bydlení klíčovými hráči v rezidenčních změnách. Příklad životního cyklu a potřeby měnit podle něj bydlení je patrný v tabulce č. 3.

Obrázek 2.3: Domácnosti a dohoda o bydlení v čase a prostoru – příklad

<i>Trajektorie vývoje domácnosti</i>	<i>Rodinné cykly</i>
Dva svobodní partneři zakládající intimní vztah (a popisující sami sebe jako pár) bez stále sdíleného jednoho nebo stejného bydliště – po určitém čase se rozhodnou spojit dvě oddělené domácnosti do jedné – zakládají rodinu s jedním dítětem – sezdají se – mají druhé dítě – jeden z partnerů nalézá pracoviště někde jinde a	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dva svobodní bydlící samostatně 2. Dohoda dvou partnerů obývajících oddělené příbytky, ale považujících se za pár 3. Spolubydlící, nemanželský pár 4. Nejužší rodina s nemanželskými rodiči a jedním dítětem v jednom společném bydlišti

vede druhou domácnost v blízkosti zaměstnání – rozvádějí se po odchodu jejich dětí z domova a zruší společnou domácnost	5. Nejužší rodina se dvěma dětmi a sezdanými rodiči v jednom společném bydlíšti 6. Nejužší rodina s dvěma bydlíšti 7. Dvě rozvedené osoby žijící sami, děti zakládající své vlastní domácnosti
---	--

Zdroj: převzato Haase 2011

Volba místa bydlíště je často ovlivňována vzdáleností, přičemž nejvíce lidí se stěhuje na vzdálenost krátkou (White 1984). Dále ji ovlivňují behaviorální faktory, ty jsou dle mnoha výzkumníků velmi důležité, patří sem například již zmíněná potřeba se stěhovat na základě životního cyklu, kdy je pro nově vznikající domácnosti bydlení buď příliš malé, nebo posléze velké. Dále Rossi (1955/1980) poukazuje na fakt, že vlastníci nemovitostí se v průměru stěhují daleko méně než lidé, kteří pobývají v pronájmech. Nakonec bezpochyby ovlivňují volbu bydlíště různé další vnější faktory, jako je situace na trhu s byty nebo politická rozhodnutí v dané zemi. Spere (1974) tvrdí, že rozhodování o stěhování je sice kombinací různých faktorů, avšak zásadní je podle něj rezidenční spokojenost, neboť ta podle něho vede člověka k rozhodnutí, zda se stěhovat bude či ne, ať už má mnoho peněz, nebo je dokonce vlastníkem nemovitosti.

Jedním z důležitých pojmů v geografii bydlení je pojem housing classes neboli třídy bydlení. S ním přišli v roce 1967 Rex a Moore, kteří tvrdili, že bydlení a obzvláště obecně žádané obydlí je nedostatkovým zdrojem a že různé skupiny lidí jsou rozdílně rozmístěny s ohledem na přístup k tomuto obydlí. Lidé se od sebe oddělují jejich silou či mocí na trhu s bydlením (van Kempen, Özüekren 1998).

Různé přístupy zdůrazňují roli zdrojů, které lidé mají k dispozici a které určují pozici domácnosti i na trhu s bydlením. Mezi ně patří podle van Kempena a Özüekrena (1998) například finanční zdroje domácnosti. To, jak jsou vysoké či stabilní příjmy domácnosti, majetkové výhody – zda vlastní byt či dům apod. Dále jsou to kognitivní zdroje, to znamená, do jaké míry se člověk orientuje na trhu s bydlením, jak je vzdělaný. Politické zdroje či sociální zdroje, které dost často ovlivňují bydlení různých domácností. Avšak situace je v reálném světě daleko složitější. To, jaké má domácnost bydlení, nemusí nutně odrážet její ekonomickou

situaci (Kostecký 2005), resp. její výši příjmů. Například v Česku je situace ovlivněna minulým režimem a následnou transformací, která některé domácnosti dosti znevýhodnila a jiné naopak zvýhodnila. Poměřovat můžeme vlastníky bytů či domácnosti, které měly možnost koupit obecní byt oproti domácnostem, které měly na výběr pouze pronájem bytu za novou tržní cenu v drahém regionu (Kostecký 2005).

3 Metodika práce a zdroje dat

Hlavní náplní diplomové práce je analýza změn ve strukturách pražských domácností v období let 1991 až 2011. Před samotnou empirickou analýzou je však důležité diskutovat kvalitu a zdroje dat a použité metody, pomocí nichž jsem výzkum prováděla. Z hlediska časového vymezení jsem zvolila období let 1991 a 2011, protože nejlépe postihuje proměny města socialistického v město kapitalistické. Dále byly hodnoceny i etapy vývoje od druhé světové války. Samotná analýza je však zaměřena na transformační období. Geograficky se diplomová práce soustřeďuje na území Prahy, avšak byla využita rovněž data za Česko jako celek pro zachycení kontextu a komparativní analýzu. Pro analýzu změn ve strukturách pražských domácností jsem zvolila prostorovou jednotku katastrálního území Prahy, přičemž v analýze změn jednotlivých typů domácností v různých typech zástavby jsem jako základní územní jednotku volila urbanistický obvod (základní sídelní jednotku).

3.1 Zdroje dat

Data, která jsem používala pro vypočtení změn podílu jednotlivých typů domácností na území Prahy, jsem získala z Českého statistického úřadu. Vzhledem ke skutečnosti, že pro tuto práci potřebné údaje týkající se domácností v Praze jsou dostupné pouze z výsledků sčítání lidu, domů a bytů, jsem pracovala pouze s roky 1991 a 2011. Rok 2001 jsem nezařadila hlavně z důvodu vytváření kartogramů při analýze změn u jednotlivých typů domácností, kdy se mohou porovnávat pouze dva roky. Při analýze změn struktury domácností podle typu zástavby jsem data za rok 2001 nepoužila hlavně z důvodu snahy o vyhnutí se přílišné popisnosti změn na úkor interpretace a snahy o zjednodušení výsledků v tom smyslu, že se v roce 2001 udály některé metodické změny, ale způsob sčítání se stále dosti odlišoval od metodiky v roce 2011.

Data o domácnostech jsou zjišťována při sčítání lidu, domů a bytů, a to jednou za deset let v prvním roce nového desetiletí. Údaje se zjišťují pomocí sčítacích archů, přičemž informace týkající se domácností jsou zaznamenány na druhé straně

bytového listu, kde osoby bydlící společně v jednom bytě odpovídají na otázky, jež se týkají příbuzenských a jiných vztahů v rámci zjišťované domácnosti (ČSÚ 2014g).

Pro diplomovou práci jsem vybrala čtyři hlavní typy domácností, které jsem následně zahrнула do analýzy. Tyto typy domácností podrobně charakterizují v následujícím přehledu. Při výpočtech jsem tedy nebrala v úvahu domácnosti dvou a více rodin a jednočlenné domácnosti bydlící společně s jednou jinou rodinnou domácností. Jednočlenné domácnosti bydlící společně s jinou hospodařící domácností jsem do analýzy nezahrнула v důsledku upřednostnění jednočlenných domácností bydlících samostatně, a to z důvodu, že lépe vystihují stárnutí populace a ukazují nárůst domácností singles během transformačního období. Domácnosti, kde žijí dvě a více rodin společně, jsem nezahrнула do analýzy, protože je jejich podíl v Praze celkem zanedbatelný (ČSÚ 2013c) a vzhledem k cílům diplomové práce jsou méně důležité.

3.1.1 Definice typů domácností

Pro definování jednotlivých typů domácností jsem využila definice a metodické vysvětlivky Českého statistického úřadu (například ČSÚ 2014g, ČSÚ 2015b, aj.).

Jednočlenné domácnosti – jsou domácnosti, kde žije a hospodaří jednatel v jednom bytě samostatně, ale také jsou to domácnosti, kde žije jednatel společně s jinou hospodařící domácností. Pro analýzu jsem počítala pouze bytové jednočlenné domácnosti, tedy domácnosti jednotlivců bydlících a hospodařících v bytě samostatně.

Vícečlenné nerodinné domácnosti – jsou domácnosti, kde žije dvě a více osob v jednom bytě, přičemž jejich vztah může, ale nemusí být příbuzenský. Mezi vícečlenné nerodinné domácnosti se od roku 2001 počítá také soužití prarodičů s vnoučaty (ještě v roce 1991 se soužití prarodičů s vnoučaty počítalo mezi neúplné rodinné domácnosti).

Úplné rodinné domácnosti – mezi úplné rodinné domácnosti se řadí jak manželské páry, tak faktická manželství, tedy soužití muže a ženy bez

formálního svazku, a od roku 2011 se v rámci této skupiny zjišťovala také faktická partnerství, tedy soužití osob stejného pohlaví (ta byla až do roku 2001 sčítána mezi vícečlenné nerodinné domácnosti); a to jak s dětmi, tak bez dětí.

Neúplné rodinné domácnosti – jsou domácnosti, kde žije alespoň jedno dítě pouze s jedním rodičem.

Kromě obyvatelstva žijícího v bytech se mezi sčítané domácnosti sčítají i lidé bydlící v zařízeních, nouzových objektech, v rekreačních stavbách a v mobilních obydlích. V zařízeních jsou sčítány domácnosti pouze rodinné, například manželský pár v domově pro seniory, či matka s dítětem v azylovém domě. Ovšem jednotlivci a soužití několika osob pohromadě v zařízeních, například na ubytovně či v domovech důchodců, se mezi domácnosti nepočítají (ČSÚ 2013c). Jsou pouze připočítány mezi obvyklé obyvatelstvo, ale na strukturu domácností v jednotlivých lokalitách nemají vliv.

Výsledky analýzy provedené v diplomové práci ovlivnila do určité míry změna v metodice sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001, kdy se mezi vícečlenné nerodinné domácnosti začala počítat soužití prarodičů s vnoučaty, zatímco ještě v roce 1991 se počítala mezi neúplné rodinné domácnosti. Zásadní změnou byla změna metodiky v roce 2011, kdy bylo obyvatelstvo sčítáno podle obvyklého bydliště, nikoli pouze podle trvalého, jak tomu bylo ve sčítáních předešlých ročníků. Tato změna vedla k navýšení některých typů domácností, na úkor jiných typů, ačkoli ve skutečnosti reálná změna nemusela být tak zásadní. Změna metodiky nejvíce ovlivnila nárůst vícečlenných nerodinných domácností, které se od roku 1991 vzhledem k volnému trhu s byty jistě navýšily, ovšem jejich nárůst pravděpodobně není tak rapidní, jak vyšlo z výsledků analýz. Vzhledem k těmto metodickým změnám, je důležitá opatrnost v interpretaci výsledků a je nutné brát v úvahu, že data, jež byla pro analýzu použita, nejsou pro komparaci nejvhodnější. Proto je dobré pohlížet na výsledky analýz s určitým odstupem a brát je jako snahu co nejlépe postihnout transformační změny v sociální diferenciaci prostoru postsocialistického města.

Další změnou v důsledku přeměny metodiky, bylo zrušení cenzových domácností při sčítání obyvatelstva v roce 2011. Data, jež byla využívána v analýzách pro rodinné a vícečlenné nerodinné domácnosti v roce 1991, byla počítána v rámci cenzových domácností. V roce 2011 pak jako hospodařící. Ovšem počet cenzových domácností se v dlouhodobém pohledu přibližoval počtu hospodařících domácnostem, to znamená, že stále více hospodařících domácností tvoří pouze jednu cenzovou domácnost (ČSÚ 2005).

V historickém pohledu jsou srovnatelná data ze SLDB až od roku 1970, neboť roku 1968 a 1974 bylo připojeno k Praze cca 30 vesnic Středočeského kraje.

3.1.2 Typy zástavby v Praze:

Pro část empirické analýzy jsem použila typologii zástavby na základě urbanistických obvodů Prahy. Ta byla poprvé provedena v 70. letech (Matějů 1977), kdy byly urbanistické obvody poprvé vymezeny. Na tuto typologii navazuje typologie vytvořená pro sčítání 2001. Typologie použitá v diplomové práci je převzata z kapitoly Prostorová zonace a typologie Prahy (Ouředníček a kol. 2012):

Historická zástavba jádra – skládá se ze všech katastrálních území, jež tvořily aglomeraci již ve středověku – Staré Město, Josefov, Nové Město, Malá strana, Hradčany, Vyšehrad.

Čtvrtě s činžovními domy – tato zástavba se nachází především ve vnitřním městě a obklopuje historické centrum města, většina bytů jsou byty nájemní, patří sem například katastry Vinohrady, Žižkov, Karlín, Holešovice, Smíchov aj.

Vilové čtvrti - lokality s většími rodinnými domy se zahradou, které se nacházejí především ve vnitřním městě; patří sem například Hanspaulka, Baba, Ořechovka.

Sídliště – převládající zastoupení panelových, ale i cihlových bytových domů vzniklých ve druhé polovině 20. století; například se jedná o Jižní Město, Řepy, Stodůlky, Černý Most.

Domky v kompaktní zástavbě - lokality s rodinnými domy, jedná se o menší domy, někdy řadové většinou ve vnějším městě, původně to byla samostatná menší sídla, jež byla obestavěna sídlišti; například se jedná o čtvrti Malá Chuchle, starý Chodov, staré Řepy.

Venkovská zástavba - lokality s rodinnými domy, původně starší venkovská sídla, jež byla v minulosti připojena k Praze, nově se mezi tuto zástavbu řadí lokality s novou zástavbou suburbií; například se jedná o katastry Miškovice, Kolovraty, Sobín.

3.2 Použité metody

Během zpracování diplomové práce jsem využívala kombinaci několika především kvantitativních metod výzkumu:

- Excerpce a rešerše literatury a dalších zdrojů
- Sběr dat a jejich filtrace či shlukování
- Analýza dat – v programu Excel, část výsledků zpracovány v programu ArcGIS
- Dotazování a fotodokumentace v sedmi případových lokalitách

Metody excerpcce a rešerše literatury a ostatních zdrojů využívám především v kapitole 2, kde předkládám teoretické zarámování práce. V ostatních kapitolách jsou jí hlavně podloženy interpretace výstupů analýz.

Získaná sekundární data jsem zpracovávala v programu Excel. Pro analýzu v kapitole 5, kde hodnotím změnu jednotlivých typů domácností v katastrech Prahy, jsem pomocí kontingenčních tabulek seskupovala data za základní sídelní jednotky do katastrálních území Prahy. Následně jsem počítala podíly jednotlivých typů domácností vůči všem domácnostem hospodařícím a výsledky jsem následně zpracovávala v programu ArGIS 10.2.2. Prostorovou jednotkou, jež jsem si zvolila pro nejvhodnější vyjádření změn podílu jednotlivých typů domácností v Praze, je katastrální území. Pro znázornění výsledků změn podílů mezi roky 1991 a 2011 jsem

vytvořila kartogramy. Dále jsem vytvořila dva kartodiagramy, které hodnotí podíly jednočlenných domácností, zvláště mužů a žen, podle věkových skupin v katastrech Prahy.

V kapitole 6 jsem analyzovala změnu ve strukturách domácností v Praze v závislosti na typu zástavby v rámci urbanistických obvodů (základních sídelních jednotek). Ovšem oproti analýze v kapitole 5, kde jednotlivé typy domácností vztahuji vůči domácnostem hospodařícím, jsem nebrala v úvahu ostatní typy domácností (tedy soužití dvou a více rodinných domácností pohromadě a jednočlenné domácnosti bydlící společně s další rodinnou domácností). Vzhledem k faktu, že v některých urbanistických obvodech převyšoval součet těchto čtyř typů domácností počet domácností bytových, zvolila jsem jako hodnotu 100 %, součet všech čtyř typů domácností. Výstupy jsem prezentovala ve dvou tabulkách za rok 1991 a 2011.

V kapitole 6 jsem dále provedla menší terénní výzkum formou komparativních případových studií s jednotnou metodikou, v rámci něhož jsem navštívila sedm urbanistických obvodů v Praze podle typu zástavby. Výběr urbanistických obvodů jsem provedla s požadavkem zastoupení různých typů urbanistických obvodů v případových studiích. U zástavby s činžovnými domy jsem navštívila lokality dvě, neboť mi přišlo důležité a zároveň zajímavé poukázat na zásadní rozdíl ve struktuře domácností v závislosti mimo jiné na kvalitě bytového fondu v tomto typu zástavby. Dále byly vybrány urbanistické obvody reprezentující jednotlivé typy zástavby. Urbanistický obvod v centru Prahy, jenž reprezentuje zástavbu historického jádra, je Haštalský obvod. Pro zástavbu činžovních domů jsem vybrala jednak urbanistický obvod U Riegerových sadů na Vinohradech, ale také urbanistický obvod Zlíchov v katastru Hlubočepy. Villovou zástavbu reprezentuje Trojský obvod, venkovskou pak Dolní Měcholupy-východ. Pro reprezentaci sídliště jsem vybrala urbanistický obvod Za Čimickým hájem, domky v kompaktní zástavbě jsou dokumentovány ve Starém Střížkově. V těchto lokalitách jsem se snažila pomocí dotazování místních zjistit faktory, které obyvatele ovlivnily při výběru bydliště v těchto lokalitách. Důležitou součástí kvalitativního šetření v případových lokalitách bylo pořízení fotografií, které dokumentovaly zejména kvalitu obytného prostředí a typ rezidenční zástavby ve vybraných lokalitách.

4 Domácnosti v Česku a v Praze

Tato kapitola podává přehled o vývoji jednotlivých typů domácností na území Česka a Prahy od roku 1970. Nejprve je zde předložen vývoj domácností v celém Česku, přičemž v další kapitole je dán do konfrontace vývoj Česka s vývojem v Praze mezi lety 1970 až 2011. Na konci kapitoly je shrnutí vývoje v Česku a v Praze.

4.1 Domácnosti v Česku v druhé polovině 20. století

V důsledku stárnutí obyvatelstva, vývoje ve zdravotnictví a proměňujících se demografických struktur došlo během 20. století a v prvních dvou desetiletích 21. století ke změně ve struktuře domácností. Česká republika v demografických charakteristikách patřila po druhé světové válce mezi nejvyspělejší státy Evropy, například Československo bylo jedna ze zemí s nejrychlejším poklesem úmrtnosti v Evropě (Rychtaříková 1987, Kučera 1994) a v roce 1957 s hodnotou 25,5 ‰ se Česko řadilo mezi deset evropských zemí s nejnižší kojeneckou úmrtností (Vysušilová 1959). Avšak v období komunismu se Česko začalo vyvíjet v odlišném směru, než země na západ od jeho hranic. Od 70. let 20. století docházelo u západních vyspělých zemí k dalším proměnám v demografickém chování populace, jež jsou označovány jako druhá demografická revoluce (Rychtaříková 2007). V důsledku orientace politiky našeho státu v době socialismu na východ, bylo do určité míry chování obyvatel ovlivněno různými podpůrnými či restriktivními politikami a změnami v legislativě, mezi něž patřila například novomanželská půjčka (Hůle 2014), či uzákonění interrupce (Kučera 1994). Jakýmsi mezníkem byla podle Rychtaříkové (1987) 60. léta, od nichž došlo například ke zhoršení úmrtnosti mužů a stagnaci úmrtnosti žen, v důsledku čehož se Česko zařadilo na konci socialismu mezi země s nejhorší úmrtností v Evropě (Kučera 1994).

Tabulka 4.1: Struktura cenzových domácností v Česku mezi lety 1961 až 1991 (v tisících)

Typ domácnosti	1961		1970		1980		1991	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Jednočlenné	514,7	16	669	19,1	939	24,2	1090	26,9
Úplné rodinné	2405	74,8	1587	71	1557	66	2513	62
Neúplné rodinné	249,6	7,8	306,7	8,8	325,1	8,4	434,4	10,7
Vícečlenné nerodinné	44,6	1,4	39,9	1,1	55	1,4	14,7	0,4
Celkem	3 214		3 503		3 876		4 052	

Zdroj: ČSÚ 2017b

Počet cenzových domácností se mezi lety 1961 a 1991 zvýšil na území Česka o čtvrtinu (tabulka 4.1.1). Od roku 1961 klesl počet úplných domácností ze 74,8 % na 62 % (tabulka č. 4.1.1). Úplné rodinné domácnosti s dětmi dosahovaly dokonce vyšších absolutních hodnot v roce 1961 (1 405 domácností), než tomu bylo později v roce 1991 (1 396 domácností) (Kučera 1994). Počet neúplných rodinných domácností však oproti poklesu úplných rodinných domácností narůstal, jejich podíl se v tomto období takřka zdvojnásobil (tabulka č. 4.1.1). Podíl neúplných domácností s dětmi dosahoval v rámci všech rodinných domácností s dětmi v roce 1961 hodnoty 7,6 %, v roce 1991 pak tomu bylo již 15,4 % (Kučera 1994). Podobná změna se týká i podílu rodin s počtem dětí, kde klesal podíl rodin se třemi a více dětmi a rostl podíl se dvěma dětmi. Podíl domácností jednotlivců v druhé polovině 20. století velmi vzrostl, a to v důsledku stárnutí obyvatelstva a stále častější rozvodovosti, přičemž v roce 1991 tvořili 60 % domácností jednotlivců lidé starší 60 let (Kučera 1994). Tato hodnota však byla podle Kučery ještě podhodnocena, neboť „desítky tisíc bytů ve městech byly obydleny staršími jednotlivci s fiktivním spolubydlením dětí nebo vnuků a vnuček“ (Kučera 1994, s. 83).

Od roku 1970 se při sčítání obyvatelstva začala sčítat také nesezdaná soužití. V roce 1970 jejich počet dosahoval pouze 54 tisíc (ČSÚ 2014c), v roce 1991 pak 85 tisíc (ČSÚ 2017b). I kdyby podle Kučery (1994, 72) byl skutečný počet nesezdaných soužití „dvakrát vyšší, svědčí to o výjimečnosti faktických manželství v naší populaci“ v období socialismu.

Další demografickou charakteristikou, jež byla pro svůj malý počet ve srovnání s dnešní dobou zanedbatelnou, je podíl dětí narozených mimo manželství, kdy se úroveň během 70. a 80. let pohybovala okolo 5 % (Rabušic 1996).

Situace s byty byla v první polovině 20. století odlišná v rámci ekonomických vrstev obyvatelstva. Ačkoli v Praze probíhala za první republiky značná výstavba nového bytového fondu (Matějů 1977), stále byl značný nedostatek bytů, projevující se přelidněním obydlených bytů dělnickou vrstvou obyvatelstva. Od roku 1961 se ve sčítání lidu, domů a bytů začaly rozlišovat tzv. cenzové domácnosti, na jejichž základě bylo odhalováno, kolik je potřeba nového bytového fondu (Veselá 1980). S rozlišováním cenzových domácností pak došlo například ke zjištění, že často žijí tři generace v jednom domě (Kučera 1994). Z menších šetření se ukázalo, že z nich velký počet je nedobrovolné společné soužití, jež bylo dáno velkým nedostatkem bytů, neboť s potřebnou výstavbou se začalo až 15 až 20 let po druhé světové válce, tedy o 15 až 20 let později (Kučera 1994). Nedostatek bytů, kde nejvíce trpěly mladé rodiny, kde ani jeden z manželů nepracoval ve výrobní sféře, byl lehce zmírněn družstevní výstavbou v roce 1959 (Kučera 1994). K výraznějšímu zlepšení došlo až s komplexní bytovou výstavbou, jež měla počátek na začátku sedmdesátých let a v různých vlnách pokračovala až do konce socialismu. Díky nárůstu počtu bytového fondu došlo ke snižování hodnoty průměrné velikosti bytových domácností, a to až na 2,53 lidí na domácnost v roce 1991 (Kučera 1994). V důsledku zvyšování počtu bytů, ale i výstavbou menších bytů, která společné bydlení neumožňovala, se pak i snižoval podíl domácností žijících v jednom bytě.

4.2 Domácnosti v Česku po roce 1989

Při sčítání roku 2011 poprvé v historii přesáhl počet *bytových* domácností v Česku 4 milionovou hranici (ČSÚ 2014g). Od roku 1991 tak vzrostl počet bytových domácností v Česku o více než jednu desetinu (ČSÚ 2014g). Důvodem je jednak bytová výstavba v 90. letech, ale i změna ve struktuře domácností, kdy se obecně snížila velikost jedné domácnosti a v důsledku zlepšující se situace na trhu s byty se například rapidně snížil počet dvou a více společně hospodařících domácností v jednom bytě (ČSÚ 2014g). Přeměnu demografického chování lze pozorovat díky značným změnám, jež se udály už během 90. let v rodinných domácnostech (Bartoňová 2003).

Tabulka 4.2: Vývoj počtu a podílu bytových domácností podle typu v Česku v období let 1991–2011

Typ domácnosti	1991		2001		2011	
	počet	%	počet	%	počet	%
Jednočlenné	842 443	22,7	957 757	25	1 214 201	29,6
Úplné rodinné	2 193 949	59,2	2 007 194	52,4	1 946 043	47,4
Neúplné rodinné	338 281	9,1	417 042	10,9	512 900	12,5
Vícečlenné nerodinné	13 290	0,4	74 296	1,9	175 164	4,3
Celkem	3 705 681	100	3 827 678	100	4 104 635	100

Zdroj: CSU 2014g

Nejvíce ubylo, a to absolutně i relativně, úplných rodin se závisými dětmi (ČSÚ 2014d), a to o více než jednu třetinu. Na začátku 90. let tato skupina tvořila nejčastější typ domácnosti a zabírala více než třetinu všech domácností, dnes reprezentuje již jen každou pátou domácnost. Za touto změnou stojí především znaky druhého demografického procesu, jako je rozvodovost, narůstající důležitost individualismu a stárnutí populace. Důsledky rozvodovosti můžeme spatřit i na nárůstu neúplných rodin. Nárůst zaznamenala i skupina domácností úplných bez závislých dětí, jejíž počet od roku 1991 vzrostl o pětinu, naopak tomu bylo u úplných domácností se závisými dětmi, jejíž počet i podíl rapidně poklesl. V roce 2011 tak poměr mezi těmito dvěma skupinami dosáhl 59 % ku 41 % ve prospěch skupiny bez závislých dětí. Za tento stav může odkládání věku k založení rodiny a také skutečnost, že některé ze silných ročníků, majících dříve závislé děti, nyní mají děti již dospělé.

Skupinou domácností, která za poslední dvě sčítání zaznamenala veliký nárůst, jsou jednočlenné domácnosti. Mezi lety 1991 a 2011 vzrostl jejich počet o 371 758 (tabulka 4.2.1). Za tímto velikým nárůstem je hlavně již zmíněné stárnutí populace, neboť díky stále se zlepšující zdravotní péči se navyšuje průměrný věk populace. Dalším důvodem je nárůst domácností tzv. singles, což jsou lidé ve věku přibližně mezi 25 – 40 roky, kteří odkládají založení rodiny, budují kariéru a svým způsobem si užívají svobodného života. Skupinou s relativně největším přírůstkem jsou vícečlenné nerodinné domácnosti. V rámci podílu mezi jednotlivými skupinami je však tato skupina se 4,3 % stále nejméně početnou. Důvodem takové změny je tedy pravděpodobně, že tato skupina byla v dřívější době početně zanedbatelnou, přičemž s modernizačními rysy změny společnosti je stále více oblíbenou. Jedná se o skupiny bez příbuzenských vztahů – skupiny studentů a mladých pracujících osob žijících

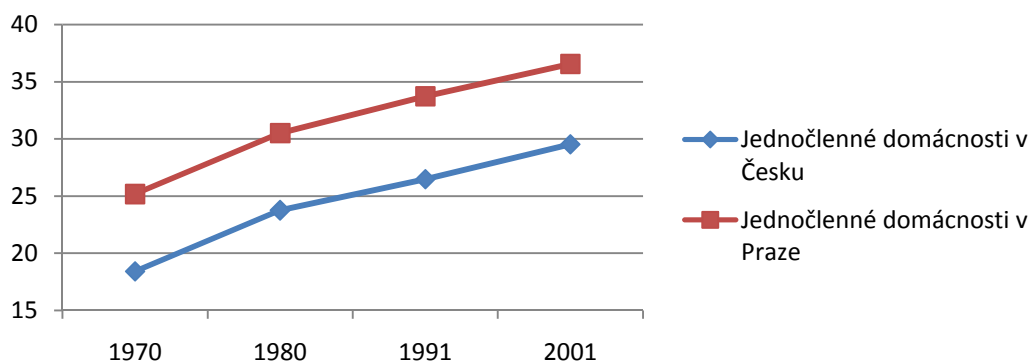
společně, skupiny imigračních dělníků aj. Menší část z nich tvořily domácnosti prarodičů s vnoučaty (ČSÚ 2014g). Nesmíme však zapomenout, že velkou roli zde hraje změna metodiky, vedená při sčítání obyvatelstva (viz kapitola 3.1.1).

Podle posledního sčítání tvoří v Česku úplné rodiny hlavně manželské páry (89 %), přičemž dvě třetiny z úplných rodinných domácností jsou bez závislých dětí (ČSÚ 2013a). V čele většiny neúplných rodinných domácností jsou ženy (81 %) a takřka polovinu jednočlenných domácností tvořily domácnosti seniorů (ČSÚ 2013a).

4.3 Srovnání vývoje domácností v Česku a v Praze mezi lety 1970 až 2011

Tato kapitola porovnává vývoj domácností v Praze s vývojem domácností v Česku. Z důvodu velké odlišnosti v metodice sčítání obyvatelstva v roce 2011 od sčítání v předešlých letech analyzují nejprve vývoj mezi lety 1970 a 2001, přičemž rok 2011 srovnávám zvlášť.

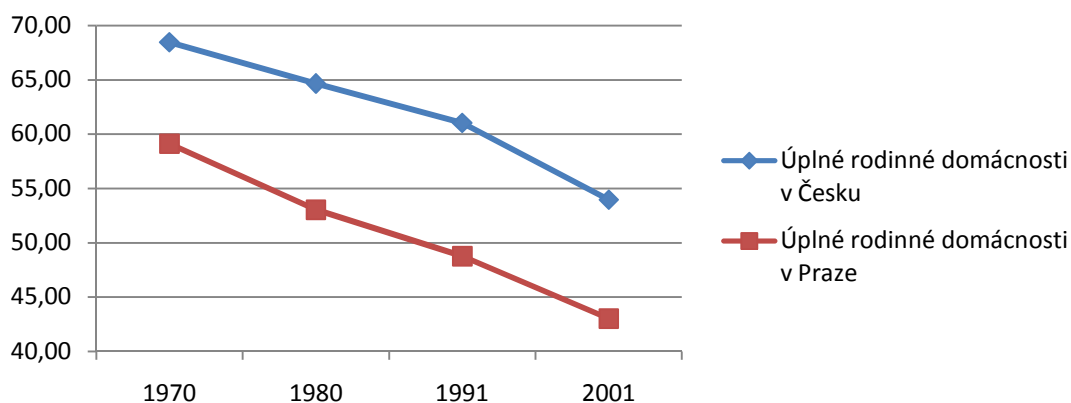
Obrázek 4.1: Vývoj podílu jednočlenných censových domácností v Česku a v Praze mezi lety 1970 a 2001 (%)

Zdroj: SLDB 1970, 1980, 1991 a 2001

V Praze i v Česku došlo mezi lety 1970 až 2001 k velkému nárůstu jednočlenných domácností, přičemž podíl jednotlivců žijících v Praze samostatně, byl v roce 2001 o 7 % vyšší, než tomu bylo v Česku (obrázek 4.3.1). Za tímto nárůstem je stále lepší naděje dožití v důsledku zlepšujícího se zdravotnictví, kde Praha má mezi kraji Česka první místo, druhým důvodem je stále narůstající počet domácností singles, a to především ve větších sídlech.

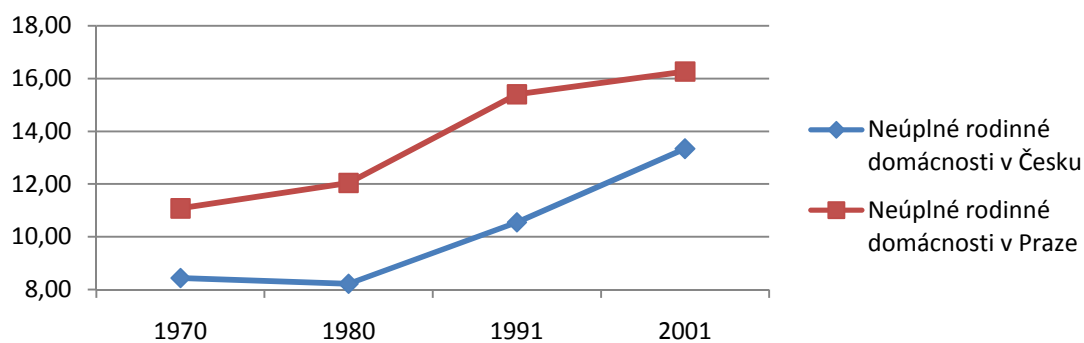
Obrázek 4.2: Vývoj podílu úplných rodinných domácností v Česku a v Praze v období let 1970 až 2001 (%)

Zdroj: SLDB 1970, 1980, 1991, 2001

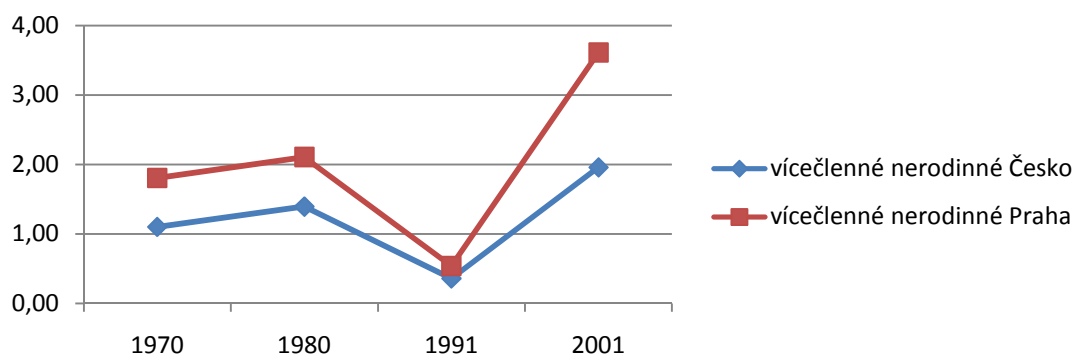
Vývoj podílu úplných rodinných domácností měl během tohoto období opačný směr, než vývoj domácností jednotlivců, a došlo u něj k výraznému poklesu (obrázek 4.3.2). Počet úplných Úplné rodinných domácností v Česku také klesá „po vzoru“ Prahy, ovšem stále se pohybuje okolo 10 % více. Za poklesem podílu úplných rodinných domácností může především odkládání založení rodiny do vyššího věku a vysoká rozvodovost, kdy se v Česku rozvádí necelých 50 % manželství (ČSÚ 2014e). Takto vysoký rozdíl mezi podílem úplných rodinných domácností v Praze a v Česku je pravděpodobně způsoben faktem, že Praha je místem, kde se změny, týkající se druhého demografického přechodu, projevují první.

Obrázek 4.3: Vývoj neúplných rodinných domácností v Česku a v Praze v období let 1970 až 2011 (%)

Zdroj: SLDB 1970, 1980, 1991, 2001

Obrázek 4.4: Vývoj neúplných rodinných domácností v Česku a v Praze v období let 1970 až 2011 (%)

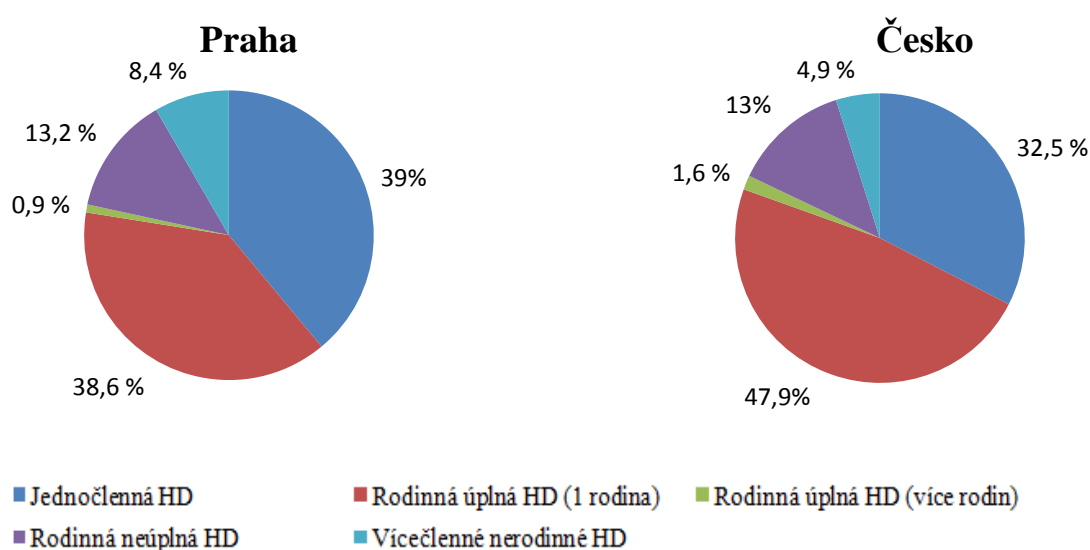

Zdroj: SLDB 1970, 1980, 1991, 2001

Zajímavý je vývoj vícečlenných nerodinných domácností, které mezi lety 1991 a 2001 rychle narůstají, přičemž metodická změna, jež tento vývoj částečně ovlivnila, je počítání soužití prarodičů s vnoučaty od roku 2001 mezi tento typ domácnosti. Vzhledem k nízkému podílu domácností, kde bydlí společně prarodiče a vnoučata, je dosti pravděpodobné, že za tak vysokým nárůstem stojí právě změny spojené s transformací společnosti po roce 1989, a tedy například privatizace a volný obchod s byty, a s tím spojená možnost pronajmutí bytu při studiu či při začátcích zaměstnání.

Je zřejmé, že struktura domácností v Praze se liší od zbytku Česka. V roce 2011 bylo v Praze podle SLDB napočítáno 579 509 hospodařících domácností (ČSÚ 2013b), tedy nejvíce domácností ze všech 14 krajů České republiky (ČSÚ 2014d), a to i přes fakt, že například Středočeský kraj je co do počtu obyvatel početnější. Už to napovídá, že domácnosti v hlavním městě jsou menší než v ostatních krajích – průměr Česka činí 2,34 členů na domácnost, zatímco průměr Prahy dosahuje pouze 2,12 členů (ČSÚ 2014d), čímž se dostává na poslední pozici ze všech krajů. To je hlavně důsledkem vysokého počtu jednočlenných domácností v české metropoli, ale také na to má jistý vliv nízký počet domácností tvořených více než jednou rodinou.

Obrázek 4.3.5: Podíl domácností v Praze a v Česku v roce 2011

Zdroj: ČSÚ 2013c

Praha se podílem různých typů domácností v roce 2011 lišila od průměru Česka ve všech typech s výjimkou neúplných rodinných domácností, u kterých byl rozdíl v podílu pouze 0,2 % (obrázek 4.3.5). V Praze bylo oproti průměru Česka při posledním sčítání o 6,5 % více jednočlenných domácností, zatímco úplných rodinných domácností je v Praze méně o necelých 10 %. Podíl vícečlenných nerodinných domácností v Praze je takřka dvojnásobný od průměrné hodnoty celé republiky. Přesně opačně jsou na tom úplné rodinné domácnosti žijící v Praze, kterých je o polovinu méně, než je tomu v celém Česku.

Jednočlenných domácností je v Praze více z důvodu jak vysokého indexu stáří, ve kterém má hlavní město prvenství (Němečková 2014), ale také z důvodu vysokého podílu singles, tedy osob v mladším či středním věku, kteří žijí sami.

Vzhledem k tomu, že část domácností, konkrétně domácnosti jednotlivců a vícečlenné nerodinné domácnosti, jež bydlí v zařízeních³, nebyly započítány mezi domácnosti, ale byly pouze sečteny mezi bydlící obyvatelstvo, je jejich podíl mírně podhodnocen. Skupinou, která byla ve sčítání v roce 2011 poprvé zjišťována, byla společná soužití lidí stejného pohlaví, přičemž bylo spočítáno, že v Praze žije třetina registrovaných partnerů z celé České republiky (ČSÚ 2013c).

³ jedná se například o azylové domy, domovy pro seniory, ubytovny apod.

4.4 Shrnutí

Demografický vývoj Česka byl ještě v polovině 20. století podobný jako u západních zemí (Rychtaříková 2007). Od poloviny 60. let byl vývoj ovlivněn regulacemi a nivelizační politikou komunistického režimu, jež ovlivnily i demografický vývoj obyvatelstva. Například byly státem podporovány sňatky mladých lidí zákonem O státní podpoře novomanželům z 1. 4. 1973 v podobě výhodné půjčky, jež měla za následek rekordní počet sňatků (99 518) v roce 1973 (Hůle 2014). Vývoj demografického chování v Česku a s ním spojené struktury domácností byl značně ovlivněn vzorci demografického chování socialistických států (Rychtaříková 2007), například sňatečností v mladém věku a nízkým věkem rodičů při narození prvního potomka.

Po sametové revoluci v roce 1989 se Česko začalo orientovat na země na západ od našich hranic. Zároveň s tržními principy v ekonomice a snahou o demokracii v politickém systému se začalo proměňovat i demografické chování populace. Vzhledem k volnosti pohybu, mohou mladí lidé vycestovat za hranice státu, studovat v zahraničí. V důsledku tržního principu v obchodování s byty, si mohou někteří mladí lidé dovolit pronajmout při studiu či ještě před založením rodiny byt. Velmi se během transformačního období rozšířilo používání hormonální antikoncepce. Celkově mají lidé v Česku po roce 1989 více možností, jak v profesním životě, tak ve volnočasových aktivitách. V důsledku těchto proměn v Česku se hlavními změnami v demografickém chování obyvatelstva stalo odsouvání založení rodiny do vyššího věku, velmi nízká porodnost a značný nárůst počtu nesezdaných soužití. S modernizací ve zdravotnictví se zvyšuje naděje dožití, jež vede spolu s nízkou porodností k vysokému podílu staršího obyvatelstva v populaci.

Praha má u většiny demografických charakteristik, ovlivňujících skladbu domácností, výjimečné postavení. Většinou má prvenství (naděje dožití, index stáří aj.), nebo se naopak nachází na posledních místech (porodnost) (Němečková 2014). Například nadějí dožití mužů i žen je na prvním místě mezi všemi kraji Česka. Průměrný věk při prvním sňatku a průměrný věk matek při narození prvního dítěte je nejvyšší v rámci všech krajů, zatímco hodnoty plodnosti žen jsou na místě posledním. Sňatečností svobodných žen a podílem narozených dětí mimo manželství se Praha nachází na předposledním místě a podíl dětí na obyvatelstvu kraje má Praha nejmenší

ze všech krajů v Česku. Hlavním důvodem je lišící se sociální, ekonomická a vzdělanostní skladba obyvatelstva Prahy od ostatních částí Česka (Němečková 2014), které vývoj Prahy s odstupem času napodobují.

5 Analýza změn v pražských domácnostech

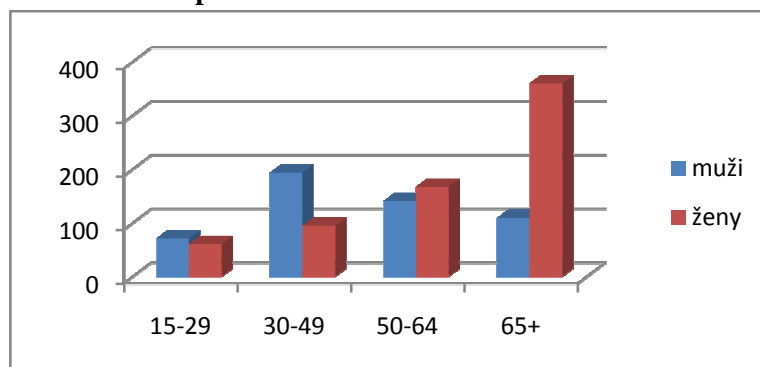
Tato kapitola podává přehled o vývoji podílu jednotlivých typů domácností v rámci katastrálních území Prahy. Kapitola je rozdělena na tři části, z nichž se každá z nich zabývá jedním typem domácnosti. Pro analýzu jsem vybrala nejprve jednočlenné domácnosti, přičemž z důvodu relevance jsem se zaměřila pouze na jednočlenné domácnosti žijící v bytě sami, bez jiné hospodařící domácnosti. Jako zajímavé výstupy vidím kartodiagramy na konci této části zabývající se jednočlennými domácnostmi, které zobrazují jednočlenné bytové domácnosti podle věku a pohlaví. Druhá část této kapitoly se zabývá rodinnými domácnostmi, a to jak úplnými tak neúplnými. U rodinných domácností jsem analyzovala také obce v okresech Praha-východ a Praha-západ, a to z důvodu rozsáhlého procesu suburbanizace v obcích v zázemí hlavního města. V poslední části této kapitoly analyzuji změnu podílu u vícečlenných nerodinných domácností, jež za období let 1991 – 2011 významně navýšily svůj podíl.

5.1 Jednočlenné domácnosti

Jednočlenných domácností v celé České republice stále narůstá (ČSÚ 2014a), a to jednak z důvodu narůstajícího počtu tzv. singles ve větších městech, ovšem hlavním důvodem je stárnutí české populace (Vohralíková, Rabušic 2004). Následkem je vysoký počet samostatně bydlících jednotlivců starších 59 let. Podíl jednočlenných domácností na celkovém počtu domácností, hospodařících v rámci celého státu, činil v roce 2009 27 %, což odpovídá 1,18 milionu domácností. V porovnání s touto hodnotou byl podíl v hlavním městě Praha daleko vyšší a činil 38,5 % (226,1 tis., jedná se o hospodařící domácnosti). Tím se stal nejvyšším podílem v rámci všech krajů v České Republice. Za Prahou byl kraj Jihočeský s 28,4 %, naopak nejnižší podíl domácností jednotlivců byl v kraji Jihomoravském – 22,2 % (ČSÚ 2014b). Domácnosti jednotlivců podle věku a pohlaví v Praze se odlišují od průměru České republiky, a to ve větším počtu domácností ve věku 30 – 49 let, způsobeném vzrůstajícím počtem domácností singles (obrázek 5.1.1 a 5.1.2). Podíl domácností singles na celkovém počtu domácností v České Republice klesá přímo úměrně

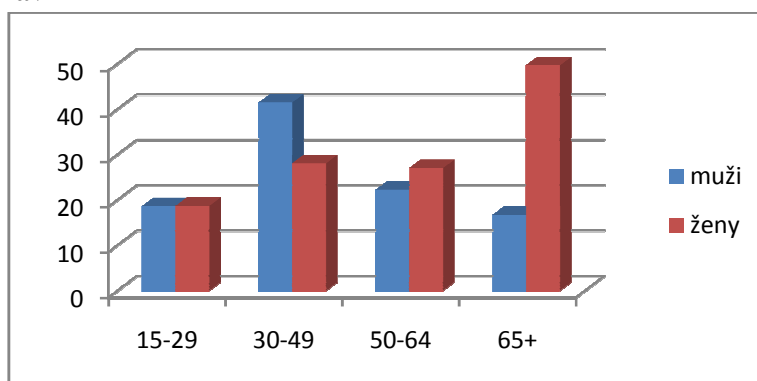
s velikostí sídla, výjimku tvoří obce menší než 500 obyvatel, kde jejich počet mírně narůstá (ČSÚ 2014b).

Obrázek 5.1: Jednočlenné domácnosti v Česku v roce 2011 podle věku a pohlaví

Zdroj: CSU 2011

Obrázek 5.2: Jednočlenné domácnosti v Praze v roce 2011 podle věku a pohlaví

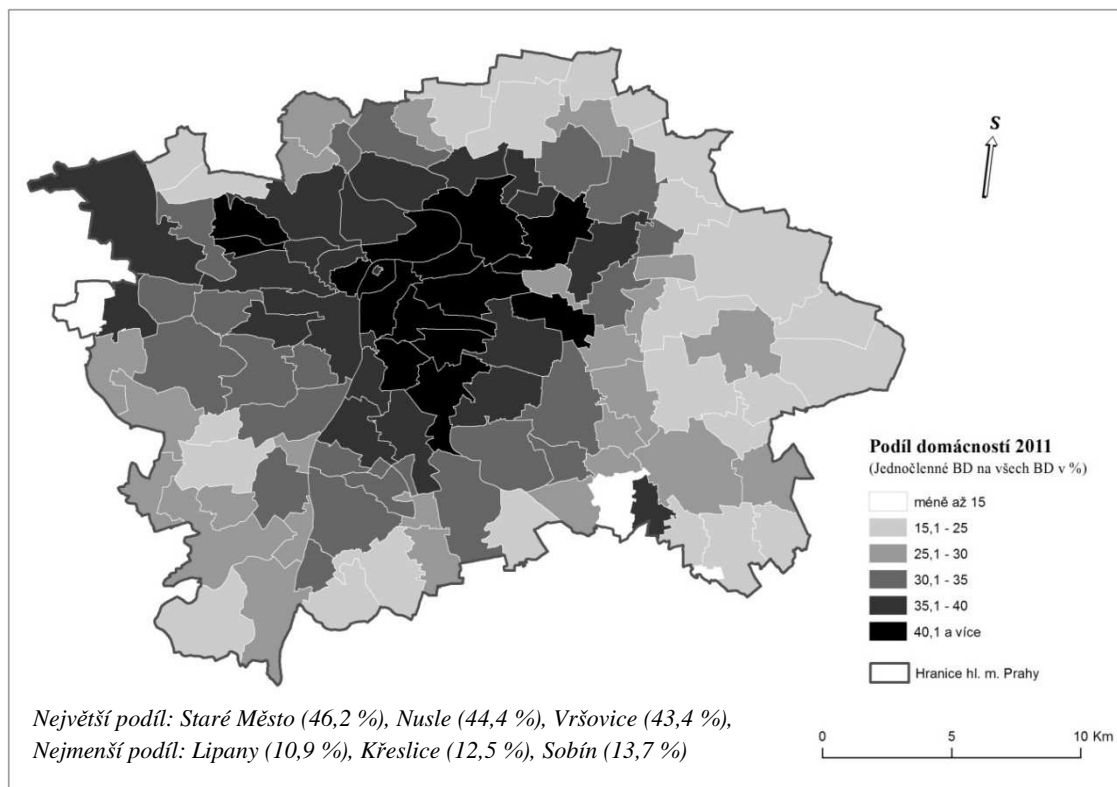

Zdroj: CSU 2011

Podíl domácností v Praze, kdy jednotlivec žije v bytě sám bez další hospodařící domácnosti (např. rodiny mladší generace), činil v roce 2011 30,4 % (obrázek 5.1.3). Hodnota podílu těchto domácností v jednotlivých katastrech Prahy narůstá od periferie k jádru města, přičemž zvyšování hodnot podílu koreluje s koncentrickými zónami Prahy. Pod hodnotu 15 % se dostaly pouze tři katastry, a to Sobín, na západní hranici města, dále to jsou Lipany (pouhých 10,9 %) a Křeslice, které leží na jihovýchodní hranici metropole. Důvodem je pravděpodobně, že pro všechny tyto tři katastry je v posledních letech typická výstavba rodinných domů, a tudíž příliv mladších rodin s dětmi. Naopak nejvyššího podílu dosahují jednočlenné bytové domácnosti v katastru Staré Město, jehož hodnota dosahuje až 46,2 %. Dále jsou to katastry Nusle – 44,4 %, Vršovice – 43,4 % a Vysočany s 43,3% podílem.

Celkově Praha stárne, věková struktura obyvatelstva je nejstarší ve srovnání se všemi kraji České Republiky (Svobodová 2008). To je v důsledku stálého zlepšování zdravotnictví a služeb s ním spojených, modernizace a mimo jiné hygienických návyků, jež většina obyvatel civilizovaného světa již bere jako samozřejmost.

Obrázek 5.3: Podíl jednočlenných bytových domácností v katastrech Prahy v roce 2011

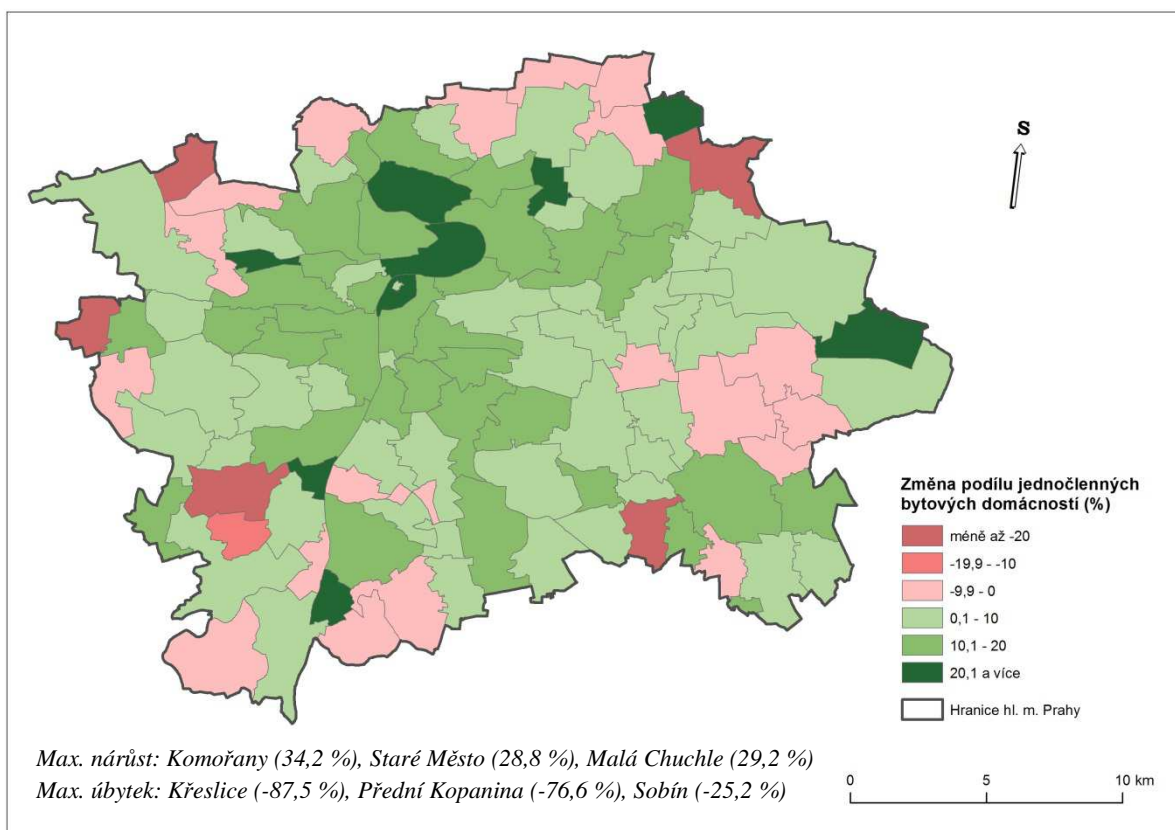

Zdroj: SLDB 2011

Větší koncentrace domácností jednotlivců je patrná již v oblastech vnějšího města, která je typická pro sídlištní zástavbu, ještě více pak ve vnitřním městě a samotném centru Prahy (obrázek 5.1.3). Hodnoty podílu jednočlenných domácností, které se pohybují mezi 30 – 35 %, odpovídají koncentrické zóně vnitřního města, tedy oblasti s nejčastějším bytovým fondem činžovních domů. Takto vysoká hodnota je pravděpodobně částečně způsobena nárůstem mladých gentrifierů (Kährik a kol. 2015), kteří se stěhují do vnitřních částí města za účelem mít v blízkosti jak zaměstnání, tak široké spektrum služeb, jež blízké centrum, nebo i lokality vnitřního města, nabízejí. Další skupinou obyvatel, přispívající k domácnostem jednotlivců, jsou

jedinci řadící se do tzv. transitory urbanites (Kährlik a kol. 2016), jež vyhledávají čtvrtě vnitřních měst v rámci přechodu mezi jednotlivými životními fázemi s tím, že při zakládání rodiny tuto část města opustí (Haase 2012). Dalším důležitým důvodem je pak vysoký podíl lidí starších 60 let, kteří měli možnost ve vnitřních čtvrtích města setrvat díky ještě nedávno platné regulaci nájemného (Kährlik a kol. 2015). V průběhu transformace tyto čtvrti nabyly na oblíbenosti u mladších generací, jež místní bytový fond v mnoha případech revitalizují, a tudíž obnovují tvář těchto lokalit. V důsledku dlouho trvajících regulací, bez kterých by část starší populace neměla šanci uplatit tržní nájemné, a tedy by byla nucena se odstěhovat do jiných levnějších lokalit, se nemohly procesy, jako je v tomto případě gentrifikace, naplno vyvíjet. Vysoký podíl jednočlenných domácností na všech domácnostech v centru Prahy je pravděpodobně způsoben vysokým podílem cizinců ze západních zemí (Přidalová, Ouředníček 2017), kteří do Česka přijeli často jako odborníci pracovat. Ti bydlí v lukrativních lokalitách, kde je naopak velmi nízký počet domácností, přičemž domácnosti české národnosti ubývají (Přidalová, Ouředníček 2017), a to hlavně z důvodu velmi vysokých nákladů na bydlení.

Obrázek 5.4: Změna podílu jednočlenných bytových domácností v katastrech Prahy mezi lety 1991 - 2011

Zdroj: SLDB 1991, 2011

Nárůst jednočlenných domácností mezi roky 1991 až 2011 je patrný v celé Praze s výjimkou několika katastrů v periferních oblastech (obrázek 5.1.4), kde se projevují známky procesu suburbanizace (Ouředníček 2003b). Vzrůstající tendence podílu jednotlivců se projevuje už od vnějšího města, tedy od sídlištní zástavby. V těchto lokalitách v období transformace jednočlenné domácnosti přibyly, avšak jejich nárůst dosahuje maximální hodnoty okolo 10 % (obrázek 5.1.4). Jedním z důvodů je, že se na sídlištích začíná projevovat stárnutí populace (Temelová a kol. 2009). V době socialismu, v rámci bytové politiky, byla nejčastěji sídliště osidlována mladými rodinami s dětmi (Musil 1985), věková struktura sídliště byla uměle nastavena. Ačkoli se během stárnutí sídlišť věková a sociálně ekonomická struktura populace vyrovnává (Musil 1985), stále velkou roli hrají generace původních obyvatel, z nichž velká část se již dožívá důchodového věku. Další příčina přispívající vyššímu podílu domácností jednotlivců ve vnějším městě, je mezinárodní migrace, konkrétně imigrace mnoha jednotlivců z Ukrajiny, kteří se často usidlují právě ve vnějším městě (Drbohlav a kol. 2010). Kromě stárnutí obyvatelstva na sídlištích, ještě způsobuje

nárůst podílu domácností jednotlivců fakt, že majetnější mladé rodiny s dětmi opouštějí sídliště a stěhují se do suburbii (Temelová a kol. 2009).

Ještě vyšší nárůst podílu jednočlenných domácností vidíme z mapy č. 2 na většině území vnitřního města. Od roku 1991 až do posledního sčítání v roce 2011 přibylo v těchto čtvrtích 10 až 20 % domácností jednotlivců (obrázek 5.1.4). Vysoký nárůst je dán, jak už bylo zmíněno, stárnutím obyvatelstva, a tedy vysokým podílem seniorů, kteří měli možnost zůstat ve čtvrtích vnitřního města v důsledku dlouho setrvávající regulaci nájemného (Kährlik a kol. 2015). Dalšími důvody, které se v posledních letech stále více projevují, jsou zvyšující počet gentrifierů, singles a aktérů transitory urbanites. Mnoho čtvrtí vnitřního města prochází od pádu komunismu velikými změnami. Některé bývalé průmyslové areály se s odsunem průmyslu na okraj či ven z města proměňují, často jsou využívány pro účely komercializace, pak se z nich stávají např. obchodní centra, nebo jsou využity pro rezidenční potřeby (Temelová, Novák 2007). V některých lokalitách dochází k revitalizaci chátrajícího bytového fondu, jenž za sebou zanechal socialismus, což má za důsledek přitáhnutí dalšího movitějšího obyvatelstva. Takto se postupně zlepšuje prostředí celé čtvrti, přičemž chudší vrstva nemá šanci si zde bydlení udržet. Ovšem tyto změny se rozhodně netýkají plošně celých čtvrtí vnitřního města. Jak poukazují Temelová a Novák (2007) na příkladu proměny pražského Smíchova, adresy, které jsou v blízkosti centra, zde konkrétně Malé Strany, jsou častěji revitalizovány než činžovní domy v ulicích v blízkosti dopravních uzlů. Významnou složkou obyvatelstva čtvrtí vnitřního města se stále více stávají tzv. singles a přechodní obyvatelé, kteří využívají výhody blízkosti centra a různých jiných služeb. Přičemž pro druhou skupinu (často studentů či čerstvě dospělých) je typické, že jejím aktérům nezáleží tolik na stavu bytového fondu, velikosti bytu apod., ve kterém se zabydlují, jelikož jsou si vědomi, že ve chvíli, kdy dojde ke změně v jejich životním cyklu, přestěhují se do míst vhodnějších pro založení rodiny (Kährlik a kol. 2016). Dalším faktem je, že přechodní obyvatelé často ani nemají prostředky k revitalizaci prostředí, ve kterém v této životní fázi žijí. Z toho ale vyplývá, že jejich příchodem se sice může zlepšit sociální prostředí daných čtvrtí (Haase a kol. 2012), avšak moc nepřispějí do fyzické obnovy místa. Podobně jako na sídlištích, i zde hraje důležitou roli v nárůstu domácností jednotlivců úbytek rodinných domácností, které se v průběhu zkoumaného

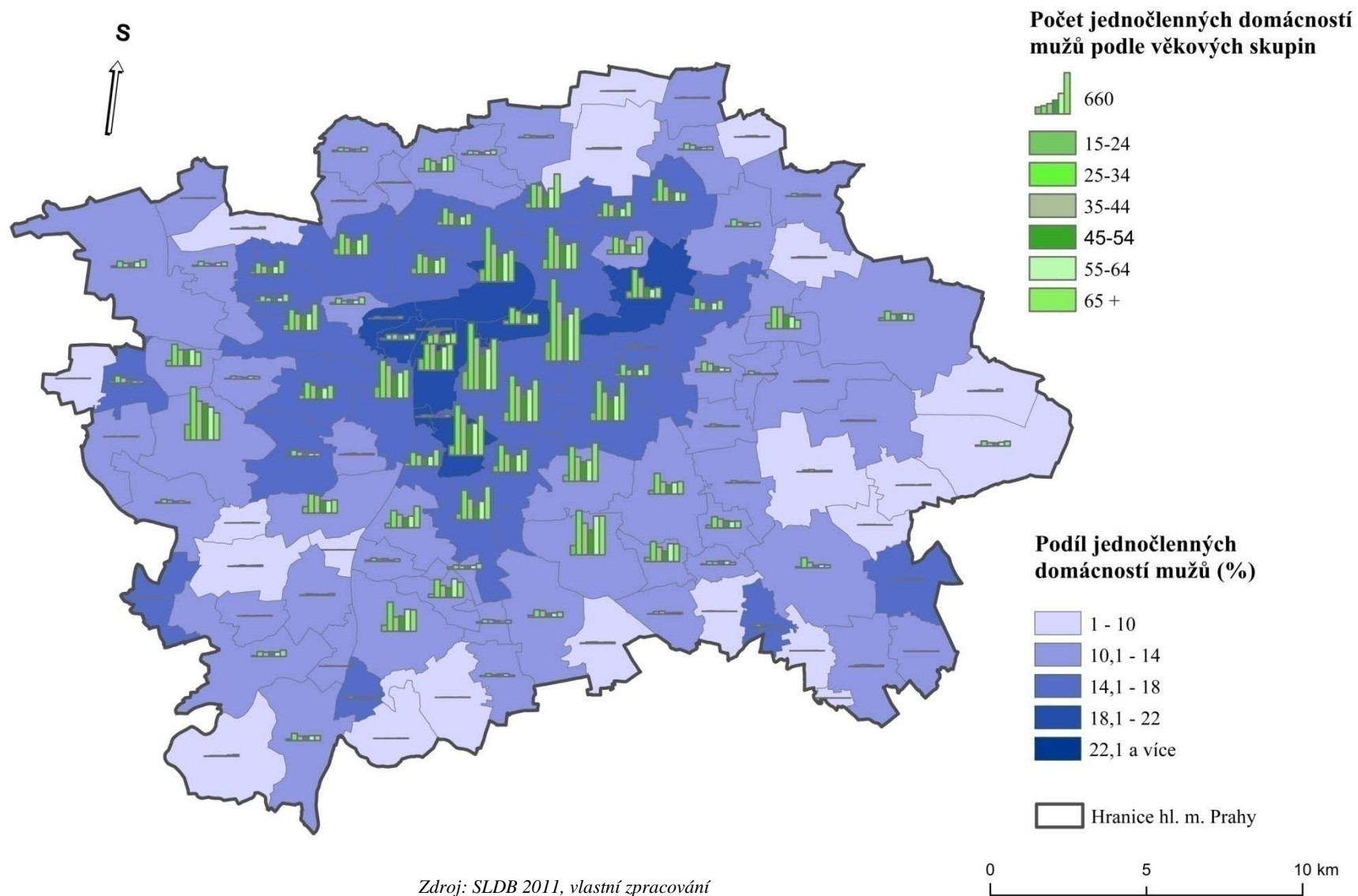
období stěhovaly do zázemí města či do jeho periferních oblastí (Ouředníček, Temelová 2008).

Centrum hlavního města České republiky poskytuje obydlí ne mnoha domácnostem. Svoji podstatou už je spíše komerční nežli rezidenční, je spíše turistickou atrakcí, nežli zázemím pro budování rodiny. Podíl domácností českého původu se ve čtvrtích pražského centra neustále snižuje (Přidalová, Ouředníček 2017). Příčinou je zřejmě nárůst životních nákladů, jako je např. nájem, přičemž na odchod původního obyvatelstva mají zásadní vliv i činnosti spojené s komercializací (Sýkora 1999). Dalším důvodem patrně je i stálé se přizpůsobování turismu, a z toho vyplývající nekonformita pro každodenní rodinný život. Tím mám na mysli například sorty obchodů, které se zde nacházejí. V centru města snadno najdeme obchůdky s různými suvenýry či s drahými šperky, na každém rohu však jen těžce najdeme větší obchody, kam běžně lidé chodí nakoupit potraviny či drogerii (Temelová a kol. 2010). Rodinných domácností zde tedy najdete jen velmi málo. Důvodem v nárůstu jednočlenných domácností je celkově malý počet všech přítomných domácností (Přidalová, Ouředníček 2017), úbytek ostatních typů domácností, úbytek českých domácností a zároveň nárůst domácností, jež jsou tvořeny profesionály ze západních zemí (Přidalová, Ouředníček 2017), jako je USA, Německo, Británie apod. Imigranti ze západních zemí si často mohou dovolit dražší bydlení v krásných čtvrtích historického centra, jež je pro ně zároveň známkou určitého úspěchu jak v kariéře, tak v osobním životě. Centrum hlavního města se v období transformace také velmi proměnilo. Ke změně došlo jak ve fyzickém stavu lokality, tak i v proměně sociálního prostředí, které se s nárůstem mezinárodní migrace, procesem komercializace a s ohledem na turismus stalo transnacionálním.

V periferní oblasti Prahy jsou katastry jak s kladnou, tak i zápornou změnou podílu jednočlenných domácností od roku 1991. Tato oblast je již dosti ovlivňována procesem suburbanizace. Nejvyššího nárůstu relativního podílu dosáhl od pádu komunismu až do posledního sčítání katastr v jižní části Prahy Komořany s hodnotou + 34,2 %. Katastr Komořany je rozlohou nejmenší ze všech katastrů Prahy 12, v roce 2001 zde bylo evidováno pouze 25 ulic a v nich jen 302 adres. Dlouholetá průmyslová tradice již z období před první světovou válkou je dnes již minulost a zbylý průmysl je v této oblasti na ústupu. Cukrovar, který se zde nacházel, byl zrušen a objekt byl prodán společnosti Skanska, mezinárodní stavební firmě. Podle vedoucího odboru

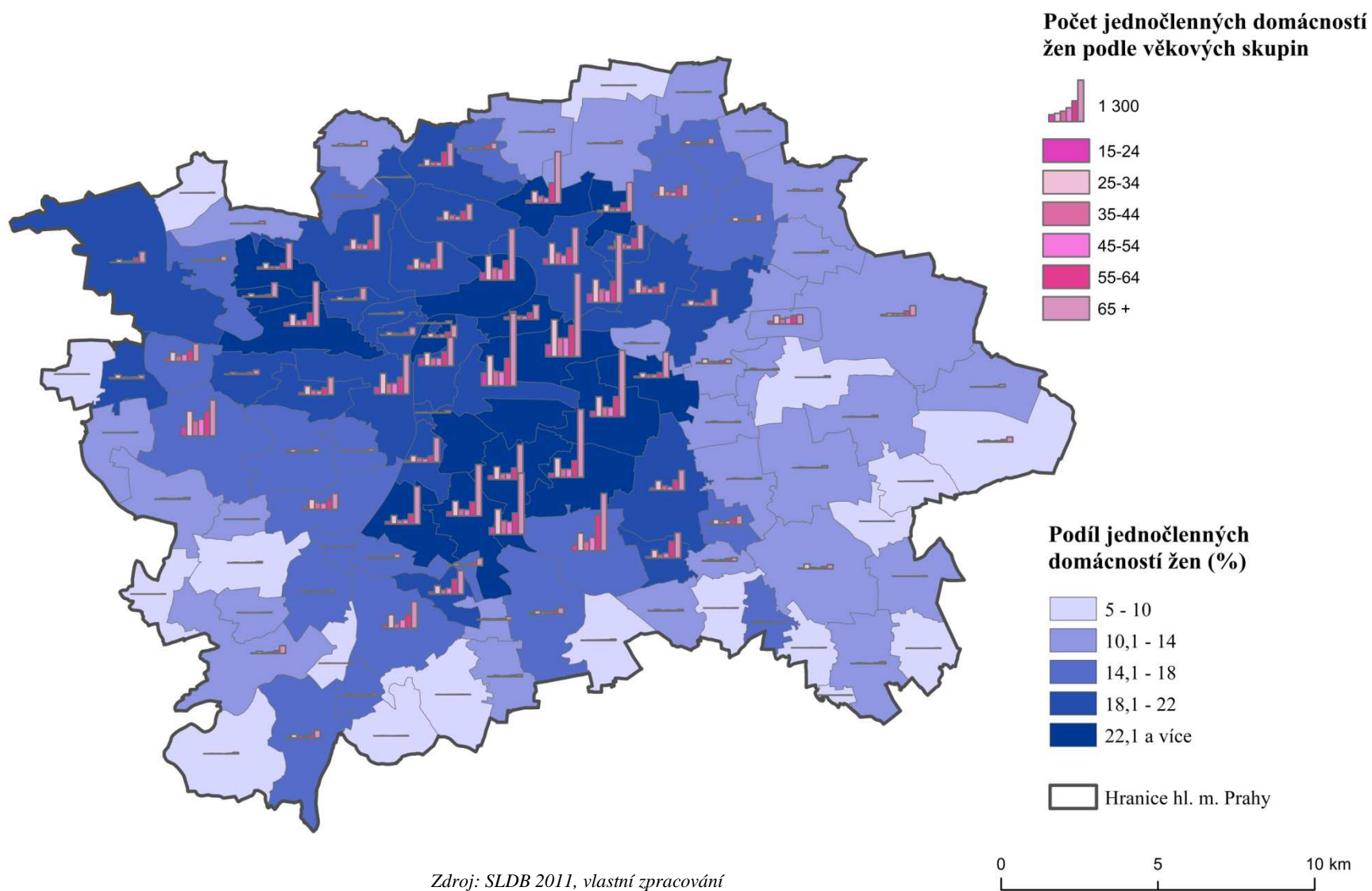
výstavby Ing. Vladimíra Cupala, prochází oblast značnou proměnou v podobě nové výstavby. S přihlédnutím k velikosti bytového fondu a s ním spojeným počtem domácností, je pak zřejmá příčina nárůstu tak vysokého počtu domácností. Dále podle slov inženýra Cupala zde nachází nové bydlení určitý počet cizinců (Ukrajinci, Rusové, ale i Američané, Francouzi apod.), avšak jejich podíl není výraznější oproti průměru Prahy. Naopak nejvyšší úbytek jednočlenných domácností zaznamenal mezi lety 1991 až 2011 katastr Křeslice (-87,5 %). Po hlubší analýze tamějšího vývoje, jsem zjistila, že zde došlo v tomto období k masivní výstavbě rodinných domů, přičemž pozemky jsou zde stále na prodej. Zajímavé je, že u obou katastrů – jak u katastru Komořany, tak u katastru Křeslice, je vysoký nárůst, resp. pokles jednočlenných domácností, zřejmě způsoben procesem suburbanizace. Důvod proč jednou domácnosti jednotlivců ubyly a v druhém případě přibyly, je pravděpodobně v druhu nové výstavby. V katastrech, kde došlo k výstavbě bytových domů či ke smíšené výstavbě (jak rodinných, tak bytových), roste i počet jednočlenných domácností, neboť jednotlivci se stěhují nejčastěji do bytů, rodiny pak do bytů i rodinných domů. Oproti tomu v katastrech, kde došlo v tomto období k výstavbě pouze nebo převážně rodinných domů, bude domácností jednotlivců úbytek. Například tedy v katastru Komořany, kde došlo hlavně k výstavbě bytových domů, a v katastru Miškovice, kde byla výstavba jak rodinných domů, tak i bytovek, došlo k nárůstu, jak jednočlenných domácností, tak i rodinných (viz podkapitola 5.3). Názorným příkladem, kde dochází k úbytku jednočlenných bytových domácností, jsou katastry Křeslice a Vinoř, kde probíhá výstavba rodinných domů či k prodej pozemků pro výstavbu rodinných domů.

Obrázek 5.5: Jednočlenné bytové domácnosti mužů dle věkových skupin v katastrech Prahy v roce 2011

Zdroj: SLDB 2011, vlastní zpracování

Obrázek 5.6: Jednočlenné bytové domácnosti žen dle věkových skupin v katastrech Prahy v roce 2011

Zdroj: SLDB 2011, vlastní zpracování

Jednočlenné bytové domácnosti v Praze se zřetelně různí při rozlišení pohlaví. Mezi jednočlennými bytovými domácnostmi mužů je daleko vyšší podíl mladších věkových skupin oproti domácnostem, které obývají ženy. Necelých 44 % jednotlivců mužů žijících samo je ve věkových skupinách do 39 let, přičemž nejvyšší počet dosahují mužské domácnosti ve věkovém intervalu 34 – 39 let, kam patří 14 287 domácností (ČSÚ 2013b). Oproti tomu ženské domácnosti jednotlivců jsou v Praze z více jak 50 % tvořeny ženami ve věku 60 let a více (ČSÚ 2013b).

Z obrázků 5.1.5 a 5.1.6 je patrný vzestupný charakter počtu domácností od periferie k centru Prahy. Nejvyšší podíly mladých mužských domácností představují domácnosti ve věku 25 až 34 let, tedy takzvané domácnosti singles, kdy žijí mladí lidé, více mladí muži, v počátcích své kariéry a před založení rodiny samostatně. Tento fenomén se v Česku od roku 1991 velmi rozmohl, přičemž nejvyšší zastoupení domácností singles zaznamenalo při posledním sčítání Praha (ČSÚ 2014b), a to pravděpodobně v důsledku atraktivity města pro studenty a mladé profesionály, kteří se často do Prahy stěhují kvůli vysokoškolskému titulu a po škole tu zůstávají. Dalším důvodem je ale také mezinárodní migrace. Cizinci mají velké zastoupení v centru i ve vnitřním městě Prahy, kde si průměrná česká rodina nemůže z finančních důvodů dovolit bydlet. Část z nich patří do vyšší ekonomické třídy a část z nich využívá možnost bydlet v centru z důvodu poskytnutí firemního bytu společností, která tu byty vlastní. U mužských jednočlenných domácností ve všech věkových skupinách je nejvíce jednočlenných domácností v katastrálním území Žižkova, ve kterém se celkem nachází 4 888 jednočlenných domácností mužů. Na druhém místě s největším počtem samostatně bydlících jednotlivců jsou Vinohrady, až na věkovou skupinu 45 – 54 let, ve které měly větší počet jednočlenných domácností Stodůlky. Žižkov má na svém území jednočlenných bytových domácností nejvíce ve věkové skupině 25 – 34 lidí, a to 1 325 (SLDB 2011). Na druhém místě je věková skupina 35 – 44 let, ve které je 956 domácností. Důvodem takto vysokého počtu domácností je za prvé splnění podmínek tohoto katastru jak blízké vzdálenosti centra, tak relativně levnějšího bytového fondu. Dalším důvodem je dostupnost Vysoké školy ekonomické, která přitahuje pozornost mnoha mladých lidí. Ve vedlejších Vinohradech žije nejvíce jednočlenných domácností mužů ve věkové skupině 25 – 34 let s počtem 1071 domácností. Takto vysoká hodnota je podle mého názoru dána atraktivností Vinohrad,

kde je velké množství cizinců jednotlivců. Na horních příčkách v počtu jednočlenných domácností se podle věkových skupin dále střídají Nusle, Holešovice, již zmíněné Stodůlky a Vršovice.

Nejvyšší počet jednočlenných domácností žen je také v katastrálním území Žižkov (6 161) (SLDB 2011). Ovšem v rámci jednotlivých věkových skupin vždy prvenství nemá. V nejmladší věkové skupině 15 – 24 let je před ním katastr Vinohrady (394 domácností). Ve věkové skupině 54 - 64 let to byl Chodov (1 098). Žižkov měl prvenství ve věkové skupině 25 – 34 let (1 136), 45 – 54 let (574) a ve skupině 65+ (2 551). Mezi katastry s nejvyššími podíly jednočlenných domácností žen patří dále Nusle, Stodůlky, Holešovice, Vršovice, Libeň a Smíchov. Důvodem je jednoznačně jak velký počet domácností singles, tak velký počet samostatně bydlících žen ve věku vyšším 64 let, u kterých podíl převládá na celém území Prahy, s výjimkou několika málo katastrů (např. Praha - Zličín, Praha 17). Příčiny volby lokalit při výběru bydliště jednočlenných domácností žen mladších věkových skupin jsou podle mého názoru podobné jako u mužů – důležitou roli hraje blízkost centra z důvodu blízkosti univerzit či zaměstnání a kultury. U žen věkové skupiny 65+ je příčinou takto velkého podílu dožívání delšího věku než muži, často se jedná o vdovy (Svobodová 2006). Dalším důvodem je, že muži se po rozvodu častěji po druhé žení (ČSÚ 2013b), zatímco ženy méně. Zajímavostí je, že Česká republika má prvenství mezi postkomunistickými zeměmi v podílu seniorů samostatně žijících (Svobodová 2006). Rozmístění žen seniorek v rámci Prahy je podle mého názoru závislé na úbytku rodinných domácností a na stáří bytového fondu. Například většina obyvatelstva sídlišť, které je mladšího původu, se ještě nenachází ve věkové skupině seniorů. Zatímco obyvatelé čtvrtí vnitřního města se už dožívají tohoto věku delší dobu, přičemž část těchto lokalit není přitažlivá pro rodiny, jejichž nepřítomnost navyšuje podíl domácností jednotlivců.

Rozdíl mezi podíly jednočlenných domácností žen a mužů v jednotlivých katastrech Prahy, není tak zásadní v mladších věkových skupinách, jak jsem předpokládala. Ve věkových skupinách 25 – 34 a 35 – 44 let je sice o něco více mužů, ale rozdíl se pohybuje v řádu desítek domácností. V katastrech s velkým počtem jednočlenných domácností se maxima rozdílů pohybují okolo 100 domácností, přitom

hlavním důvodem většího podílu jednočlenných domácností mužů ve vyšším věku je rozvodovost, kdy se muži většinou oddělují od rodiny, zatímco matky zůstávají s dětmi v neúplné rodinné domácnosti (ČSÚ 2014b). Velký rozdíl však je ve věkové skupině obyvatel starších 64 let, kdy podíl žen je několikanásobně vyšší než podíl mužů. Například na Žižkově je jednočlenných domácností žen starších 65 let 2 551, zatímco mužů pouhých 868. Podobné je to v katastrálních územích Vinohrad (2 229 žen, 824 mužů).

5.2 Úplné a neúplné rodinné domácnosti

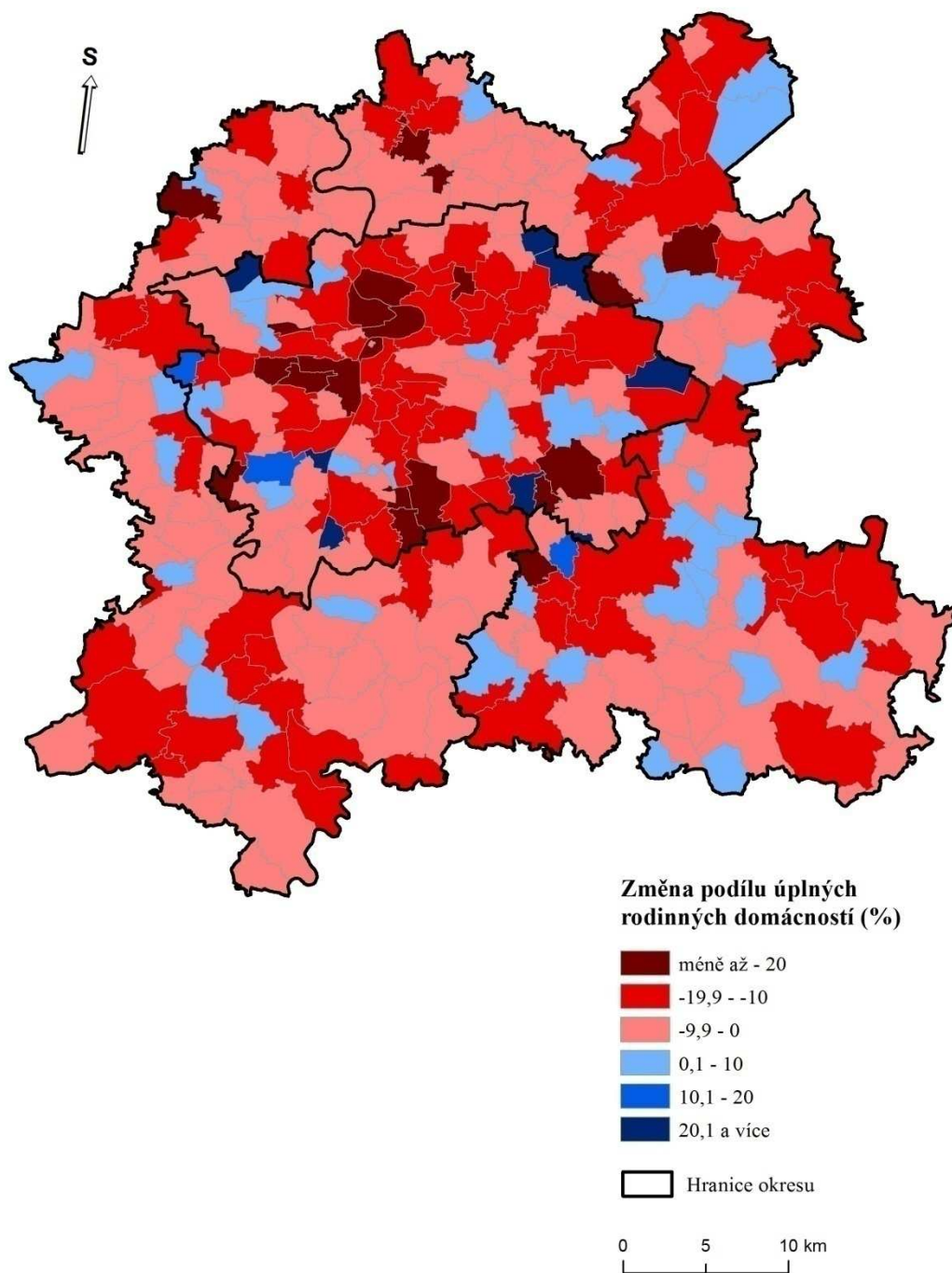
V této kapitole rozlišuji rodinné domácnosti úplné od domácností neúplných. Nejprve analyzuji úplné rodinné domácnosti. Vzhledem k důležitosti suburbanizačního procesu období let 1991 až 2011 jsem mimo katastry Prahy analyzovala také oblasti v těsné blízkosti města, tedy obce v okresech Praha-východ a Praha-západ.

Podíl úplných rodinných domácností klesal v celé České republice neustále už od roku 1961 (Bartoňová 2003). Důležitým faktorem ovlivňujícím úbytek těchto domácností v Česku, a tedy i v Praze a jeho zázemí, jsou změny charakterizující druhý demografický přechod. V důsledku více možností pro obyvatelstvo, než tomu bylo za minulého režimu, jako je například studium v zahraničí a cestování po světě, ale i jen nevázaný životní styl, stále více lidí odsouvá založení rodiny do pozdějšího věku. Díky tomu se nejen tvoří nové formy soužití a nové typy domácností, ale ubývá stále více domácností s úplnými rodinami. Spolu s nárůstem podílu jednočlenných domácností z důvodu stárnutí populace a neúplných rodinných domácností (Bartoňová 2003) v důsledku vysoké rozvodovosti, je jejich podíl na všech hospodařících domácnostech ještě nižší. V hlavním městě však hraje při úbytku úplných rodinných domácností důležitou roli také proces suburbanizace, který se projevil na našem území právě po nástupu demokratického systému v Česku.

Mezi lety 1991 a 2011 podíl úplných rodinných domácností v hlavním městě Česka klesnul o necelých 12 % (SLDB 1991, 2011). S výjimkou několika katastrů

ztrácí úplné rodinné domácnosti takřka celá Praha. Oblasti se ziskem tohoto typu domácností jsou především v oblasti periferie hlavního města, pro kterou je charakteristický suburbánní proces. Ztráta úplných rodinných domácností je dána stárnutím populace, kdy se podíl jednočlenných domácností zvyšuje na úkor těch ostatních. Dalším důležitým faktorem ovlivňujícím tuto ztrátu je proces suburbanizace, kdy se nejčastěji mladé rodiny s dětmi, či mladé páry plánující založení rodiny stěhují do periferních oblastí města nebo do jeho zázemí. Dalším důvodem je také odsouvání sňatku a narození prvního potomka do vyššího věku a v neposlední řadě stále častější rozvodovost.

Obrázek 5.7: Změna podílu úplných rodinných domácností v katastrech Prahy a v obcích okresů Praha-západ a Praha-východ mezi lety 1991 - 2011

V rámci Prahy ubylo nejvíce úplných rodinných domácností v oblastech největšího nárůstu jiných typů domácností. V historickém centru a některých katastrech vnitřního města dosahuje úbytek podílu dokonce více než 20 % (obrázek

5.2.1). Maximální úbytek podílu úplných rodinných domácností byl mezi lety 1991 a 2011 v katastru Holešovice (-31,5 %), tedy v oblasti velkého nárůstu jednočlenných bytových domácností a vícečlenných nerodinných domácností (obrázek 5.1.3 a obrázek č. 5.3.1). Dalšími katastry s největším úbytkem úplných rodinných domácností je katastr Veleslavín (29,4 %) na Praze 6 a katastr Bubeneč (-27,3 %) rozkládající se částečně na Praze 6 a 7. Katastr Holešovice je typickou městskou čtvrtí, kam se stěhují mladí lidé při studiu či začátcích kariéry, z důvodu přiměřené výše nájemného s ohledem na vzdálenost centra a dosud často nerevitalizovaného bytového fondu. Zároveň je typickou městskou čtvrtí, odkud se vystěhovávají domácnosti původně mladých profesionálů při zakládání své vlastní rodiny. Typickým příkladem je matka dvou dětí bydlící v suburbánní zóně v obci Líbeznice, s níž jsem vedla na jaře tohoto roku rozhovor. Sama pochází z Moravy, během studií a v začátcích zaměstnání bydlela s partnerem v Holešovicích a při očekávání prvního potomka se s partnerem přestěhovali právě do Líbeznic. Jako důvod k přestěhování uvedla tato žena pro ni nevhodné prostředí Holešovické čtvrti pro výchovu a péči o dítě. K úbytku úplných rodinných domácností mezi lety 1991 až 2011 však došlo de facto v celém vnitřním městě. V katastrech, které mají dělnickou minulost, byl úbytek větší, přesahoval hodnotu 20 %. Sem patří například katastr Smíchov, Košíře, již zmíněné Holešovice apod. V katastrálním území luxusnějších čtvrtí vnitřního města, například Vinohrady, se snížil během zkoumaného období také podíl úplných rodinných domácností, ale hodnota ztráty podílu činila necelých 14 %. Nižší úbytek je pravděpodobně dán rozdílem v typu lokality, ačkoli zástavba je stejného typu, a to činžovní dům. Rozdíl je patrný na první pohled, pokud se v oblastech vyskytujete. V katastru Vinohrad je většina ulic široká s prostornými chodníky, jsou tam místa vyhrazená pro zeleň a ve většině bytového fondu jsou prostorné byty. Tedy ačkoli tyto lokality vnitřního města nejsou pro pohyb malých dětí, a tedy pro rodinný život nejvhodnější, rozhodně jsou přívětivější oproti lokalitám vnitřního města s původním určením pro dělnictví. Na úbytek podílu rodinných domácností ve vnitřním městě v důsledku méně příznivého prostoru pro výchovu dětí poukázal již Rossi v roce 1955. Celkový úbytek úplných rodinných domácností v Praze je tedy dán vysokou rozvodovostí, odchodem části obyvatel za hranice Prahy a nárůstem jiných typů domácností v důsledku stárnutí obyvatelstva a mezinárodní migrace, v jejímž důsledku v mnoha případech narůstají jak domácnosti jednotlivců, tak vícečlenné nerodinné

domácnosti (viz kapitola 5.1 a 5.3). Značný vliv bude mít ale i změna metodiky (viz kapitola 3), díky níž vzrostl podíl hlavně vícečlenných nerodinných domácností.

Z velkého úbytku úplných rodinných domácností mezi lety 1991 až 2011 je zřejmé, že se na našem území zatím neprojevuje ve velké míře rodinná gentrifikace – takzvaní YUPPs, neboli mladí partneři s dětmi vyhledávající záměrně právě vnitřní část města pro své bydliště z důvodu mísení jak rodinného, tak i profesionálního a kulturně zaměřeného života (Karsten 2003).

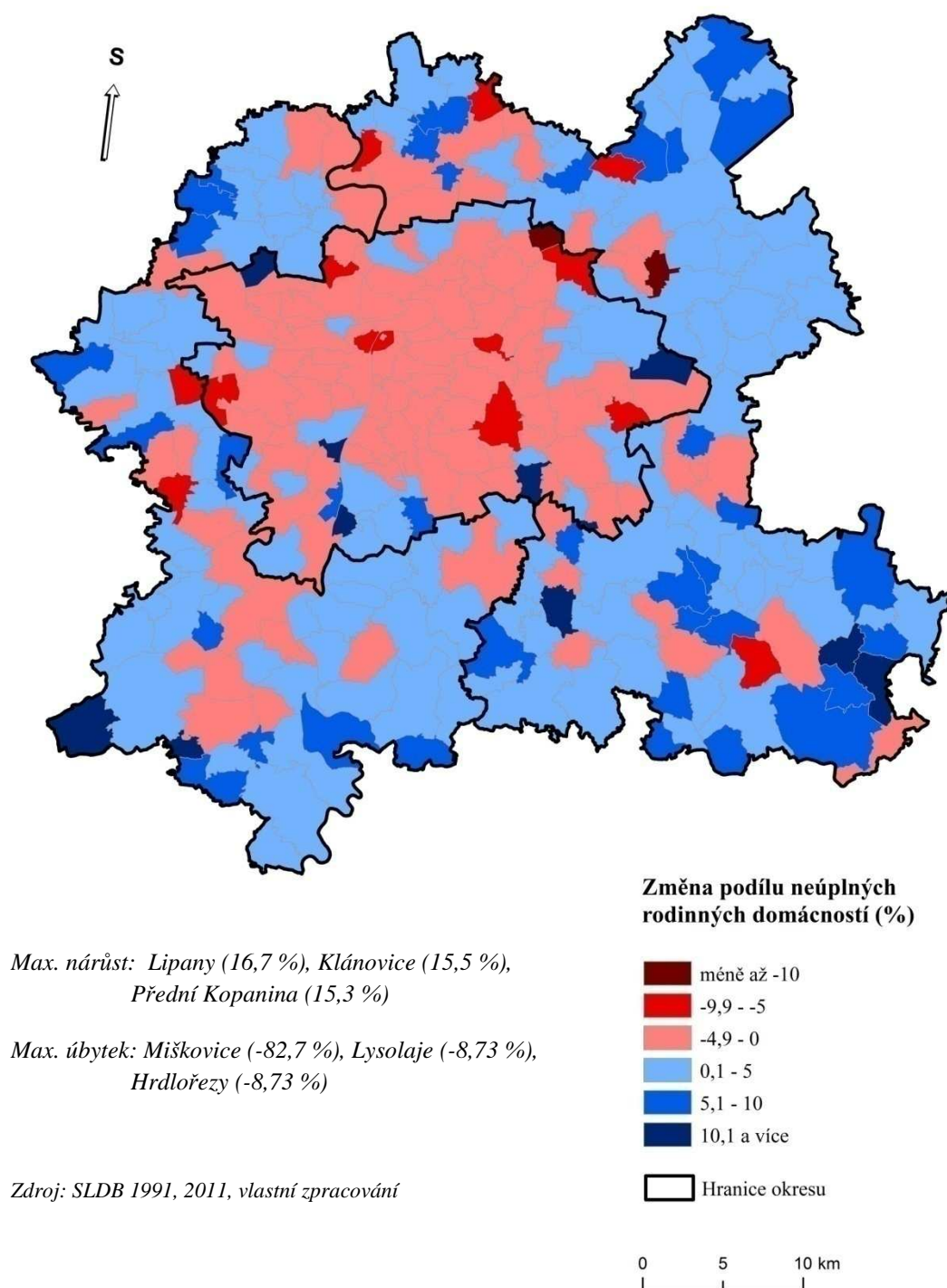
Naopak největší nárůst úplných rodinných domácností zaznamenaly v období let 1991 a 2011 katastry Křeslice (62,7 %), Lipany (62,2 %) a Miškovice (50, 5 %). Všechny tři katastry jsou na periferii Prahy. Během zkoumaného období proběhla na jejich území výstavba mnoha rodinných či bytových domů, charakteristická pro proces suburbanizace. Pro ilustraci, Křeslice jsou katastrem, do kterého se mezi roky 2000 a 2008 stěhoval opravdu značný počet lidí, neboť migrační saldo v tomto období dosahovalo 925 ‰ (ČSÚ 2016). Je zde tedy zřejmá souvislost mezi nárůstem úplných rodinných domácností a tímto procesem. Takto veliký nárůst je ale dán především tím, že původní počet úplných rodinných domácností byl v roce 1991 ve všech třech katastrech nulový, hospodařící domácnost v každém z těchto tří katastrů byla pouze jedna. To je zároveň i vysvětlením, proč nárůst podílů v těchto katastrech hlavního města je o tolik vyšší oproti hodnotám v okresech pražského zázemí, ačkoli je proces suburbanizace na území Prahy do určité míry regulován územním plánem a v některých obcích za hranicemi Prahy o dost rozsáhlejší. Ostatní katastry s nárůstem úplných rodinných domácností v Praze se nacházejí ve vnějším městě nebo na již zmíněné periferii. Většinou se jedná o katastry, kde proběhla během zkoumaného období nová výstavba.

Na obrázku č. 5.2.1 můžeme pozorovat nárůst ale i úbytek úplných rodinných domácností také v okresech Praha-západ a Praha-východ. Na jejich území probíhá již od 90. let minulého století proces suburbanizace, kdy se hlavně ale nejen mladé páry stěhují za hranice Prahy, za účelem založení své vlastní rodiny (Špačková a kol. 2016), s úmyslem uniknout rychlému tempu města, s dobrou dostupností zaměstnání. Ačkoli za hranicemi hlavního města probíhá proces suburbanizace intenzivně, z výsledku analýzy je i přesto zřejmý celkový úbytek úplných rodinných domácností v období let 1991 a 2011 (obrázek 5.2.1). Průměrná hodnota za oba okresy

činí -6,5% úbytek (SLDB 1991, 2011). Největšího úbytku zaznamenaly obce Zápy (-27,76 %) a Klíčany (-25,03 %), které obě leží v okrese Praha-východ. Úbytek úplných rodinných domácností je pravděpodobně do určité míry dán vysokou rozvodovostí, neboť v Česku se v nynější době rozvádí více než 40 % manželství (v roce 2010 dokonce 50 %) (ČSÚ 2014e), přičemž faktická manželství, která nejsou do této statistiky započítána, jsou ještě méně stabilní (Seltzer 2000). To potvrzuje i výsledek analýzy změny podílu neúplných rodinných domácností (obrázek 5.2.2), jenž například v obci Klíčany dosahuje více jak 5% nárůstu. Dalším důvodem může být nahlášení bydliště pouze jednoho z rodičů s tím, že druhý rodič má hlášen pobyt v Praze, a to z důvodu výhodnějších daní, přestože lze předpokládat, že celá rodina žije pohromadě.

Nejvyššího nárůstu úplných rodinných domácností mezi sčítáními v roce 1991 a 2011 došlo v obcích Nupaky (10,59 %), Pětihosty (9,55 %) a Květnice (8,04 %). Podle statistického úřadu jsou Květnice a Nupaky obce s nejvyšším relativním nárůstem bytového fondu v rámci obcí Česka (ČSÚ 2015a). Nupaky, obec s nejvyšším nárůstem podílu úplných rodinných domácností, měla v roce 1991 méně než 100 obyvatel (Benáčková, Čejková, Kudrnová 2009), na konci roku 2016 jich už bylo 1 677 (ČSÚ 2017a), přičemž podíl obyvatelstva starší 64 let je pouze 5%. Ačkoli hodnoty nárůstu v okresech Praha-západ a Praha-východ nejsou výjimečně vysoké, v kontextu vývoje celého Česka, kde v období let 1991 – 2011 klesl podíl úplných rodinných domácností o necelých 12 %, je jejich nárůst značný.

Obrázek 5.8: Změna podílu neúplných rodinných domácností v katastrech Prahy a v obcích okresů Praha-západ a Praha-východ mezi lety 1991 - 2011

Změna podílu neúplných rodinných domácností v Pražském městském regionu mezi lety 1991 a 2011 je znázorněna na obrázku č. 5.2.2. Z kartogramu je zřejmý rozdíl mezi Prahou, ve které převládá spíše úbytek a okresy Prahy-západ

a Praha-východ, ve kterých převládá spíše nárůst neúplných rodinných domácností. Během devadesátých let byly známky demografického přechodu zřejmě nejvíce na změně rodinných domácností, přičemž podíl neúplných rodinných domácností se zvyšoval na úkor rodinných domácností úplných (Bartoňová 2003).

Celkově Praha za období let 1991 až 2011 „ztratila“ 1,5 % neúplných rodinných domácností. Nejznačnějšího úbytku došlo v katastrech Miškovice (-82,7 %), Lysolaje (- 8,73 %) a Hrdlořezy (- 8,73 %). U obce Miškovice je takto velký úbytek dán původním podílem neúplných rodinných domácností, které tu v roce 1991 dosahovaly hodnoty 100 %, neboť zde bydlela pouze jedna hospodařící domácnost a tou byla domácnost neúplné rodiny (SLDB 1991). Vzhledem k velikým změnám, jež se na území Miškovic v období let 1991 až 2011 odehrály, a tedy k značné výstavbě bytových a rodinných domů, se podíl neúplných rodinných domácností přirozeně umenšoval přímo úměrně se stěhováním rodinných a jiných typů domácností na toto území. Katastr Hrdlořezy je na tom podobně jako katastr Miškovice v tom smyslu, že zde dochází k nové výstavbě bytového fondu. Do nové výstavby se stěhují jak úplné rodiny, tak i jednotlivci a značný nárůst zde zaznamenaly i vícečlenné nerodinné domácnosti (viz obrázek 5.3.1) s tím rozdílem, že toto území bylo v roce 1991 oproti Miškovici více osídleno. Proto úbytek neúplných rodinných domácností v Hrdlořezích není tak rapidní.

K největšímu nárůstu podílu neúplných rodinných domácností došlo v katastrech Lipany (16,7 %), Klánovice (15,5 %) a Přední Kopanina (15,3 %). Všechny tyto tři katastry a několik dalších, které dosáhly za období let 1991 až 2011 většího nárůstu než 10 %, jsou katastry, kde v roce 1991 nebydlela ani jedna domácnost s neúplnou rodinou. Katastry, kde již na začátku zkoumaného období žily neúplné domácnosti, dosáhly během zkoumaného období maximálního nárůstu 5,3 % (katastr Lahovice).

Změna podílu neúplných rodinných domácností od roku 1991 do posledního sčítání v roce 2011 je velmi ovlivněna vysokou rozvodovostí a častým rozpadem faktických manželství. V Praze však podle mého názoru převládá závislost na změně podílů ostatních typů domácností. Tedy, ačkoli neúplných rodinných domácností absolutně v České republice (tabulka 4.2.1) a ještě více na území Prahy roste (ČSÚ 2013b), jejich podíl se v hlavním městě snížil v důsledku nárůstu imigrantů

přicházejících ze zahraničí, s nárůstem starších osob v populaci a s nárůstem nových typů domácností (viz kapitola 5.1). Zahraniční migrace hraje velkou roli, neboť je většinou tvořena jednotlivci či rodinami, a tudíž navyšuje podíly ostatních domácností na úkor domácností rodinných neúplných. Oblasti, kde došlo během zkoumaného období k nárůstu podílu tohoto typu domácností, jsou okrajové části Prahy a některá sídliště. To je pravděpodobně způsobeno tím, že část úplných rodin, které se přestěhovaly na okraj Prahy v důsledku procesu suburbanizace, se během období rozpadla, a tak v těchto čtvrtích došlo k nárůstu neúplných rodin. Důvodem, proč došlo k nárůstu neúplných rodinných domácností na některých sídlištích, je podle mého názoru cenová dostupnost bydlení pro uživení rodiny pouze z jednoho platu, spolu s dobrou dostupností zaměstnání pro rodiče v čele neúplné rodiny (s porovnáním se zázemím Prahy) a zázemí v podobě školek a škol v blízkosti domova. Dalším faktem, který do jisté míry mohl ovlivnit úbytek těchto domácností v Praze, je změna metodiky, kdy se soužití prarodičů s vnoučaty od roku 2001 nepočítá mezi neúplné rodinné domácnosti, ale přičítá se k vícečlenným nerodinným domácnostem (viz kapitola 3).

Změna podílu neúplných rodinných domácností v okresech Praha-západ, Praha-východ činí podle analýzy dat ze sčítání 1991 a 2011 2,16% nárůst. Největšího nárůstu došlo u obcí Popovičky (16,03 %), Konojedy (14,20 %) a Výžerky (13,30 %). U obce Popovičky je důvod takto vysokého nárůstu neúplných rodinných domácností stejný, jako u katastrů Lipany a Klánovice, tedy, že v roce 1991, zde nebyla hlášená ani jedna neúplná rodinná domácnost. U obce Konojedy pak nebyl původní podíl nulový, ale 3%.

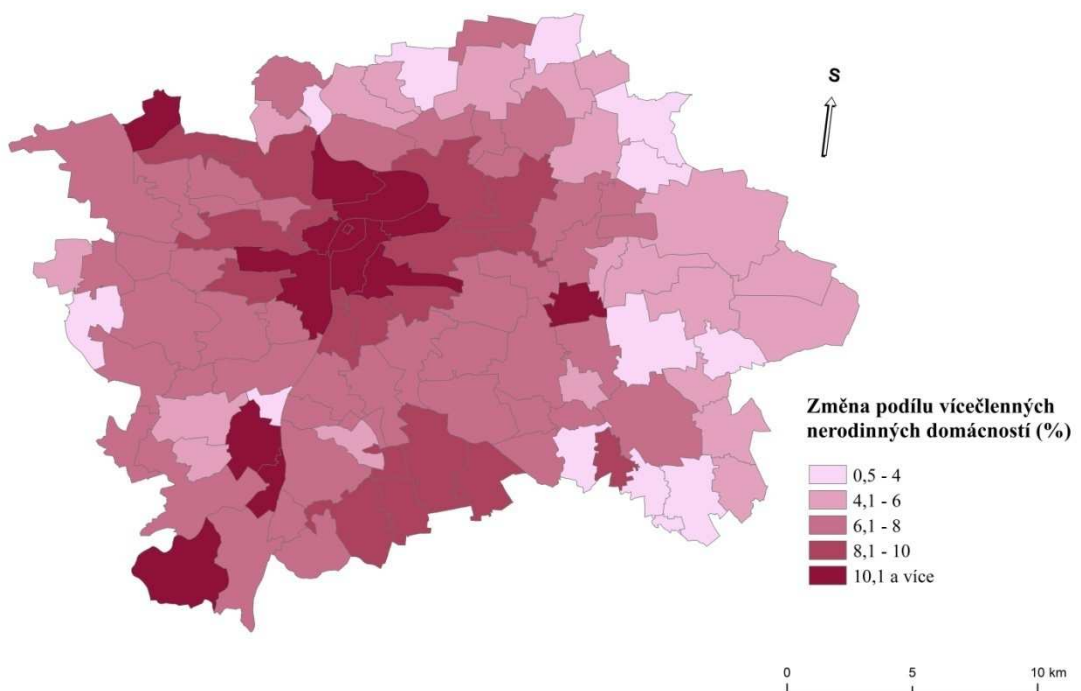
Úbytek neúplných rodinných domácností nastal ve zkoumaném období u 24 % domácností. Nejvíce ubylo tohoto typu domácností v obcích Svěmyslice (-10,56 %), Chýnice (-8,52 %) a Větrušice (-7,65 %). V obci Svěmyslice za takto vysoký nárůst podílu může veliký nárůst úplných rodinných domácností, které svůj počet za období let 1991 až 2011 takřka zečtyřnásobily, zatímco počet neúplných rodinných domácností se skoro nezměnil (z 8 domácností na 12). Vývoj podílu neúplných rodinných domácností v okresech Praha-východ a Praha-západ má, podle mého názoru, podobné rysy jako Česká republika celkově (nárůst o 3,4 % od roku 1991 – viz tabulka 4.2.1) a je nejvíce ovlivňován procesem suburbanizace, tedy o kolik se

navýšily podíly úplných rodinných domácností, a druhým demografickým procesem, tedy do jaké míry zde dochází ke vzniku a rozpadu rodiny, ať už v manželství či faktickém svazku. Je pravděpodobné, že pokud bude dosavadní vývoj společnosti, spojený s druhým demografickým přechodem, pokračovat, podíl neúplných rodinných domácností bude v okresech Praha-západ, Praha-východ narůstat.

5.3 Nerodinné vícečlenné domácnosti

Vícečlenné nerodinné domácnosti v roce 2011 dosáhly 8,4% podílu ze všech hospodářských domácností v Praze a jsou oproti průměru Česka v hlavním městě nadprůměrně zastoupeny (ČSÚ 2014f). Jejich nárůst na území Prahy od roku 1991 činí 6,92 % (SLDB 1991, 2011) a ve všech katastrech jejich změna podílu dosahuje kladných hodnot.

Obrázek 5.9: Změna podílu nerodinných vícečlenných domácností mezi lety 1991 – 2011

Zdroj: SLDB 1991, 2011

Nejvyššího nárůstu došlo mezi lety 1991 až 2011 v Lipencích, kde činil nárůst vícečlenných nerodinných domácností 13,64 %. Důvodem je četná nová výstavba na tomto území, která zde v době transformace proběhla. Druhým katastrem s nejvyšším nárůstem jsou Lahovice (12,56 %), v kterých na začátku 21. století nastaly zásadní změny, jež se projevily v úbytku počtu domácností (ubýly zde dvě třetiny domácností). Takto velký úbytek domácností byl zapříčiněn dvěma okolnostmi. Za prvé, rozsáhlými povodněmi v roce 2002, po kterých katastr Lahovice, ležící v oblasti soutoku řeky Berounky a Vltavy, byl dosti zdevastován. Byla zničena většina bytového fondu. Vzhledem k tomu, že by bylo příliš finančně nevýhodné stavět v této oblasti protipovodňovou zeď, část obyvatel se rozhodlo tuto oblast opustit. Druhou skutečností, jež zásadně změnila prostor Lahovic, byla výstavba silničního okruhu okolo Prahy, která měla ulevit dopravě v Praze. Ta vede přímo Lahovicemi, na jejichž území je dokonce postaven dopravní uzel spojující dálnici D5 s dálnicí D4. Důvodem tak velkého nárůstu podílu vícečlenných nerodinných domácností je pravděpodobně rapidní úbytek rodinných domácností, pro jejichž budoucnost tato oblast nese velká rizika, zatímco vícečlenné nerodinné domácnosti jsou často vytvářeny dočasně, a tudíž pro ně tato rizika nejsou tak fatální.

Další lokalitou, jež má třetí nejvyšší nárůst podílu vícečlenných nerodinných domácností, je katastr Malá Strana (11,82 %), dále pak s malým rozdílem jsou to katastry Nové Město, Staré Město, Josefov, Smíchov apod. Všechny katastry se nachází v historickém jádru či ve vnitřním městě Prahy. Z kartogramu je patrný nárůst podílu od periferie Prahy směrem k historickému jádru, což dokládá preference těchto domácností bydlet blízko centra. Vícečlenné nerodinné domácnosti se totiž často skládají ze studentů, mladých profesionálů, aktérů transitory urbanites, pro něž je důležitá blízkost univerzit či zaměstnání. Během komunismu bylo rozmístění obyvatel v rámci Prahy značně homogenizováno (Macešková, Ouředníček, Temelová 2009) a oblasti vnitřního města byly obydlovány velkým počtem rodinných domácností. Po pádu železné opony, s příchodem tržního systému a volného trhu s byty se však situace v prostoru Prahy začala měnit a jednotlivé čtvrti začaly být filtrovány na základě finančních možností a osobních preferencí. Situaci ovlivnily státem vedené regulace nájemného, které měly za úkol chránit původní obyvatelstvo (až do roku 2012) (Kährlik a kol. 2015), v důsledku čehož byl pravděpodobně vývoj bydlení, hlavně vnitřního města a historického jádra, do určité míry utlumen (Kährlik a kol.

2015). I přesto je nárůst vícečlenných nerodinných domácností v těchto oblastech hlavního města velký (obrázek 5.3.1) a v nynější době, kdy už nejsou v těchto oblastech regulovány nájmy, bude pravděpodobně podíl těchto domácností ještě větší.

Oblasti vnějšího města, tedy oblasti se značnou částí sídlištní zástavby zaznamenaly během let 1991 až 2011 také nezanedbatelný nárůst. I zde se zabydlují vícečlenné nerodinné domácnosti. Část z nich je podobná skupina obyvatel, kteří obydí čtvrti vnitřního města, ale nemají dostatečný kapitál k uplacení nájmu v „lepší“ čtvrti. Tedy jsou to například studenti, kteří nejsou zaměstnáni na plný úvazek nebo mladí lidé pracující na začátku své kariéry s ne příliš vysokým platovým ohodnocením. Jiná část těchto domácností, žijící ve vnějším městě, jsou domácnosti ukrajinských dělníků, kteří přijeli do Čech za prací sami bez své rodiny (Drbohlav a kol. 1999). Většinou se jedná o muže, často o ty, kteří svou rodinu mají stále na Ukrajině a většinu peněz, které zde vydělají, posílají nebo vozí své rodině na Ukrajině.

Ve většině katastrů ležících v oblastech periferie Prahy podíl vícečlenných nerodinných domácností také stoupl, avšak jen velmi málo. To dokazuje, že pro tento typ domácností je právě jedním z nejdůležitějších faktorů při rozhodování o bydlišti blízkost centra Prahy. Oblasti s nejmenším podílem vícečlenných nerodinných domácností jsou Dubeč (0,67 %), Vinoř (2 %) a Lipany (2,22 %). Nárůst v některých katastrech periferie je pravděpodobně zapříčiněn zahrnutím cizinců do sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011, kteří často žijí ve vnějším městě v panelové zástavbě. Podíl vícečlenných nerodinných domácností je ale pravděpodobně ve skutečnosti o trochu vyšší, neboť počet nezahrnuje soužití ukrajinských dělníků na ubytovnách na okraji Prahy, kde z nich bydlí až polovina (Valenta 2012). Nárůst oblasti na jižní straně Prahy je pravděpodobně dán velkým množstvím Vietnamců, kteří se koncentrují kolem areálu SAPA v katastrálním území Libuš (Valenta 2012).

Nárůst vícečlenných nerodinných domácností nejen v Praze ovlivnila také změna metodiky, kdy se od roku 2001 začalo soužití prarodičů s vnoučaty počítat právě do skupiny domácností vícečlenných nerodinných (Palonciová 2004), zatímco v roce 1991 se ještě tento typ soužití řadil k neúplným rodinným domácnostem. Ovšem tato změna rozhodně není hlavní příčinou takto vysokého nárůstu, neboť v Praze podíl společného soužití prarodičů s vnoučaty činí pouze 6,5 % z vícečlenných nerodinných domácností (ČSÚ 2013b). Další změna metodiky, jež značně ovlivnila

nárůst tohoto typu domácnosti, byla změna ve sčítání obyvatelstva v roce 2011 podle obvyklého pobytu a ne pouze podle trvalého, jak tomu bylo ještě v roce 2001. To mělo za následek zvednutí podílu právě u domácností studentů a mladých profesionálů, kteří vytvářejí krátkodobé domácnosti v bytech v blízkosti škol a zaměstnání, ačkoli mají stále trvalý pobyt hlášený u rodičů. Tato změna metodiky také zvýšila podíl vícečlenných nerodinných domácností zahrnutím domácnosti cizinců, jež mají trvalý pobyt stále ve své zemi, ale většinu roku tráví v Česku. Podíl vícečlenných nerodinných domácností, je v Praze podhodnocen, neboť v důsledku metodiky (viz kapitola 3), nejsou mezi domácnosti započítáváni studenti na kolejích⁴, bydlící samostatně či s jinou osobou, ani soužití několika obyvatel v domovech pro seniory. Do vícečlenných nerodinných domácností se nepočítají ani osoby žijící ve věznicích.

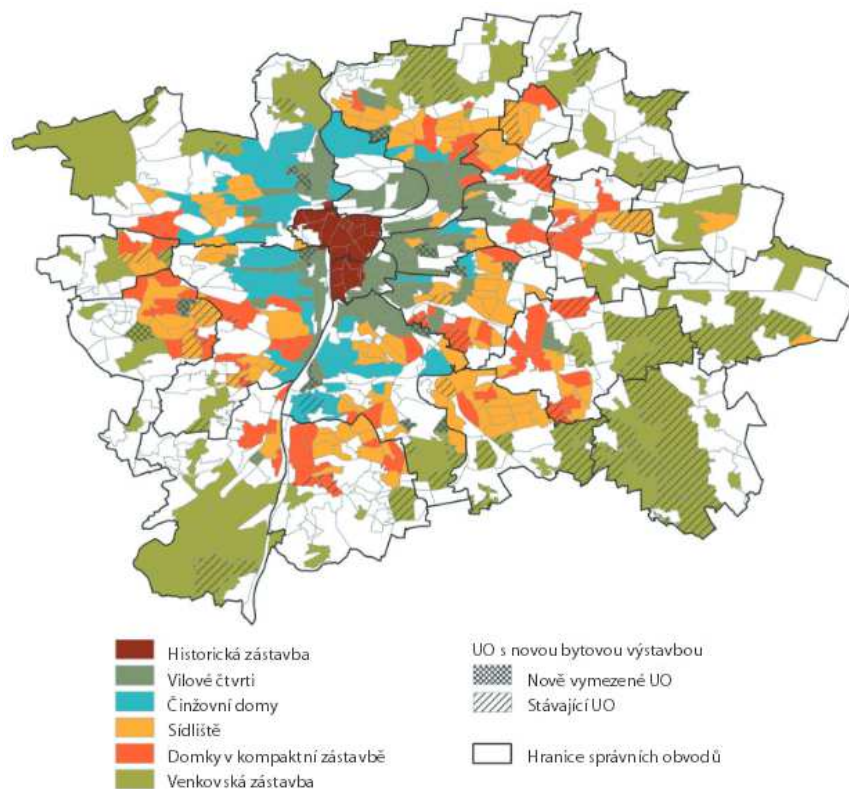
⁴ Výjimku tvoří manželské páry žijící na studentských kolejích.

6 Struktura pražských domácností podle typu zástavby

Různé typy domácností se v závislosti na etapě v životním cyklu rozhodují o změně bydlení. Podle životní fáze si pak domácnost vybírá mezi různými typy bytového fondu v souvislosti s doplňujícím push či pull faktorech lokalit. V této kapitole analyzuji strukturu pražských domácností podle typu zástavby. Snažím se zjistit, v jakých typech zástavby se jednotlivé druhy domácností rozrůstají, či ubývají, a které faktory to nejvíce ovlivňují. Dále se snažím poukázat na demografické procesy, ovlivňující rozmístění různých typů domácností v prostoru města.

Typologii zástavby urbanistických obvodů Prahy jsem převzala již zpracovanou od Ouředníčka a kol. (2012). V rámci té jsou katastrální území rozčleněna do šesti skupin (viz kapitola 3), resp. sedmi (poslední je skupina s nerezidenční zástavbou, do které se řadí urbanistické obvody s méně než 50 obyvateli, přičemž do této skupiny jsou zařazené také nové urbanistické obvody, jež vznikly po zpracování typologie), na základě vzdálenosti od centra a převládajícího typu zástavby (Ouředníček a kol. 2012).

Obrázek 6.1: Urbanistické obvody Prahy podle typu zástavby

Zdroj: Převzato Ouředníček a kol. 2012

Tabulka 6.1: Základní charakteristika typů urbanistických obvodů v Praze v roce 2007 a 2011

Typ zástavby	Počet UO (2007)	Rozloha v km ²	Počet obyvatel (2011)	Podíl na obyvatelstvu Prahy	Počet obydlených domů (2011)	Počet obydlených bytů (2011)
Historická zástavba	22	6,9	46 873	3,70	2 718	19 059
Vilové čtvrti	51	28,7	99 184	7,83	13 921	40 863
Činžovní domy	110	33,1	317 733	25,1	13 410	147 874
Sídlíště	142	54,4	524 275	41,37	15 964	230 385
Domky v kompaktní zástavbě	75	35,2	102 449	8,09	15 642	39 972
Venkovská zástavba	113	119,1	147 884	11,67	29 204	53 149
Nerezidenční zástavba + nová KÚ	403	218	28 742	2,27	2 068	10 866
Praha celkem	916	496,1	1 267 140	100	92 927	542 168

Zdroj: Ouředníček a kol. 2012, s. 283, Přidalová 2013, upraveno

Za posledních dvacet let (1991 - 2011) proběhlo v rámci hranic hlavního města 1,6 milionů stěhování (Přidalová 2013). Nejvyšší absolutní hodnoty dosahují oblasti s panelovou výstavbou, oproti historické zástavbě, která dosahuje hodnot nejnižších. V relativních číslech je tomu však naopak, což je logické vzhledem k velikosti území a celkovému počtu osob, které tu žijí. V zóně s historickou zástavbou je vysoká fluktuace obyvatel, zatímco vilové čtvrti se podle výzkumu Přidalové (2013) migrací takřka nezměnily. Území s touto zástavbou jsou považována za velmi stabilní ve většině socioekonomických charakteristik. Naopak je tomu v územích s činžovními domy, která jsou velmi heterogenní a kde migrace dosahuje vysokých hodnot. Do lokalit s domky v kompaktní zástavbě a vilových čtvrtí se stěhuje vysoký počet cizinců, Ukrajinci často bydlí v ubytovnách vnějšího města, které se tu často nachází (Drbohlav a kol. 2010), zatímco ve vilových čtvrtích se zabydlují spíše imigranti z bývalého Sovětského svazu. Do zástavby s činžovními domy a na sídliště se stěhuje více obyvatel Prahy a Česka, menší podíl zastupují mezi přistěhovanými cizinci (Přidalová 2013).

Tabulka 6.2: Rozdíl počtu domácností v Praze v letech 1991 a 2011

Typ zástavby	Počet domácností			
	1991	2011	rozdíl abs.	rozdíl %
Historická zástavba	25 691	18 971	-6 720	-26,16
Vilové čtvrti	35 879	36 781	902	2,51
Činžovní domy	159 485	157 396	-2 089	-1,31
Sídliště	191 881	236 206	44 325	23,10
Domky v kompaktní zástavbě	28 244	38 397	10 153	35,95
Venkovská zástavba	39 092	53 133	14 041	35,92
Praha celkem	480 272	540 884	60 612	12,62

Zdroj: SLDB 1991, 2011

Pro diplomovou práci je důležité sledovat, jak se proměňuje rozmístění různých typů domácností v rámci Prahy. Další text se tedy věnuje vývoji – nárůstu či úbytku domácností v Praze, respektive v daných typech zástavby, se snahou poukázat na faktory, jež tyto změny ovlivnily, či stále ovlivňují.

V Praze v období let 1991 až 2011 přibylo více než 60 tisíc domácností (tabulka 6.2). Jejich nárůst však není rovnoměrně rozložen v rámci jednotlivých typů

zástavby. Nejvyššího absolutního nárůstu počtu domácností zaznamenala v tomto období sídliště, ve kterých v průběhu dvaceti let vzrostl počet o více než 44 tisíc (tabulka 6.2). Čtvrti se sídlištní zástavbou přijímaly migrací obyvatelstvo hlavně na začátku zkoumaného období (Přidalová 2013), neboť v té době byla některá sídliště teprve dokončována (Ouředníček 2003a). Naopak největšího absolutního i relativního úbytku domácností dosáhlo centrum města s historickou zástavbou. Úbytek domácností (- 26 %) v historickém jádru města souvisí s mnoha velikými změnami, které se zde od roku 1991 do roku 2011 udály, v jejichž důsledku se mnoho rodin přestěhovalo do vnějších částí Prahy či jejího zázemí (Ouředníček, Temelová 2008). Čtvrti s činžovními domy od konce socialismu také zaznamenaly celkový úbytek počtu domácností, a to hlavně díky procesu suburbanizace (Ouředníček, Temelová 2008). Ovšem přílivem nových typů domácností jako jsou singles, aktéři transitory urbanites a gentrifieři, kteří se hojně vyskytují právě ve vnitřním městě, je úbytek domácností v těchto lokalitách malý.

Relativní význam změny počtu domácností je však nejvýraznější u domků v kompaktní zástavbě a ve venkovské zástavbě, kde činil nárůst domácností více než 35 %. Veliký nárůst domácností ve venkovské zástavbě je způsoben novou výstavbou bytových a rodinných domů v těchto lokalitách, tedy vývojem procesu suburbanizace, jenž zasahuje i do periferních území Prahy (Ouředníček 2003b), kde se tato zástavba nachází. Nejvyšší relativní nárůst v oblastech s domky v kompaktní zástavbě je podle mého názoru dán vysokým zájmem o rodinné domy v kratší vzdálenosti od centra a vnitřního města, neboť zde jsou obsluhovány městskou hromadnou dopravou, která není tak zahlcena jako podobný typ zástavby za hranicemi Prahy. Za druhé, zde nárůst podílu domácností zkresluje fakt, že některé oblasti s touto zástavbou jsou v určité míře smíšené se zástavbou sídlištní, kde převládá sice počet rodinných domů nad počtem bytových, ovšem počet obyvatel je vyšší v zástavbě sídlištní (Ouředníček a kol. 2012). Vilové čtvrti zaznamenaly v transformačním období nejmenší absolutní i relativní nárůst domácností. Důvod je pravděpodobně ve stabilitě čtvrtí s vilovou zástavbou, jejíž obyvatelé se málo stěhují (Přidalová 2013), přičemž podle Špačka (2012) jsou to oblasti, kde jsou lidé více vázáni na lokalitu a převládají zde úzké sousedské vztahy.

Tabulka 6.3: Podíl domácností podle typu zástavby v Praze v roce 1991

Typ zástavby	Typ domácnosti			
	Jednočlenné	Úplné rodinné	Neúplné rodinné	Vícečlenné nerodinné
Historická zástavba	28,07	51,42	19,34	1,17
Vilové čtvrti	25,62	59,08	14,69	0,61
Činžovní domy	33,96	46,43	18,85	0,76
Sídliště	22,97	61,10	15,60	0,34
Domky v kompaktní zástavbě	23,29	61,23	15,17	0,32
Venkovská zástavba	20,74	64,50	14,28	0,48
Praha celkem	25,77	57,29	16,32	0,61

Zdroj: SLDB 1991

Tabulka 6.4: Podíl domácností podle typu zástavby v Praze v roce 2011

Typ zástavby	Typ domácnosti			
	Jednočlenné	Úplné rodinné	Neúplné rodinné	Vícečlenné nerodinné
Historická zástavba	42,06	29,64	16,50	11,80
Vilové čtvrti	31,20	45,87	13,58	9,34
Činžovní domy	41,36	35,05	12,22	11,38
Sídliště	36,30	41,94	14,10	7,67
Domky v kompaktní zástavbě	28,63	47,20	12,93	11,24
Venkovská zástavba	24,55	50,85	15,40	9,20
Praha celkem	34,02	41,76	14,12	10,11

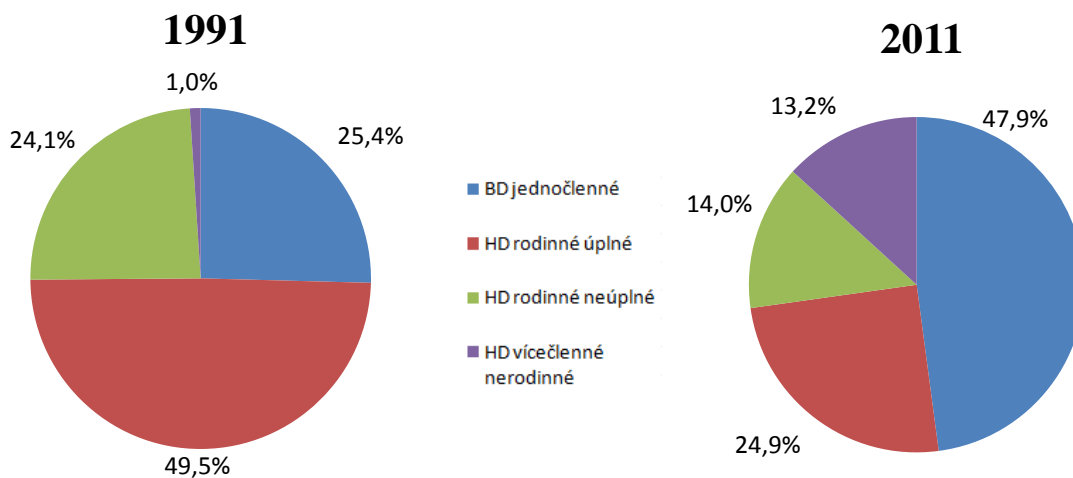
Zdroj: SLDB 2011

Změnu podílu jednotlivých typů domácností v různých typech zástavby od roku 1991 do posledního sčítání lidu nám ukazují tabulky 6.3 a 6.4. Okres Praha za těchto dvacet let ztratil téměř 18 % rodinných domácností, z toho více než 15 % úplných rodinných domácností. Domácnosti jednotlivců i vícečlenné nerodinné domácnosti navýšily svůj podíl takřka o 10 procentních bodů.

Nejvyššího nárůstu podílu dosahují jednočlenné domácnosti v *historickém jádru* Prahy, jež zde měly na začátku transformačního období přes 28 %, v roce 2011 pak více než 42 %. Takto veliký nárůst je dán především odlivem rodinných domácností (jejichž podíl se snížil o 24,6 %) do jiného typu zástavby na území Prahy,

či za hranice hlavního města do suburbanizační zóny a stárnutím původních obyvatel. Významným důvodem je značný nárůst zahraniční imigrace (Přidalová 2013), jež je právě v těchto místech často tvořena jednotlivci. Podle výzkumu Přidalové (2013) se do čtvrtí s historickou zástavbou stěhuje více než 30 % cizinců, nejmenšího podílu přistěhovalých dosahují obyvatelé z ostatních urbanistických obvodů Prahy a ostatních částí Česka. To je dáno s největší pravděpodobností vyšší nájemného a cenou bytů. Stěhují se sem tedy cizinci movití, ze západu a severní Ameriky (Pospíšilová 2007). Z rozhovoru s českými obyvateli historického jádra se tento vývoj značně zvýraznil po roce 2012 (data budou až při dalším sčítání v roce 2021), kdy došlo ke zrušení regulací nájemného, v jehož důsledku se podíl českých, respektive rodinných domácností ještě snížil. Nájemné se podle tamních obyvatel zněkolikanásobilo, což způsobilo například, že v pětipatrovém domě zůstaly z původních deseti nájemníků pouze tři. Z rozhovorů také vyplynulo, že většina z odešlých se stěhovala především z finančních důvodů, přičemž kdyby byli schopni nájem uplatit, na Starém Městě by zůstali. Vybavenost pro respondenty reprezentující rodinné domácnosti je dostatečná, neboť se na území Starého Města vyskytuje několik školek, základní škola i dostatečný počet dětských hřišť. Jako zajímavost uvedli, že polovina dětí v místních školkách má dva mateřské jazyky, a to český a cizí, podle národnosti druhého rodiče. Tedy velká část rodinných domácností v historickém jádru Prahy je složena z jednoho příslušníka české národnosti a jednoho cizince. Malý podíl rodinných domácností s malým počtem dětí v centru Prahy dokládá také fakt, že školky umístěné v historickém jádru Prahy, přijímají do výchovy a péče i děti z jiných městských částí, například z Vinohrad či ze Žižkova, jejichž školky jsou naopak, podle rozhovorů s obyvateli z těchto částí, přeplněné.

Obrázek 6.2: Podíl domácností v UO Haštalský obvod na Starém Městě v roce 1991 a 2011

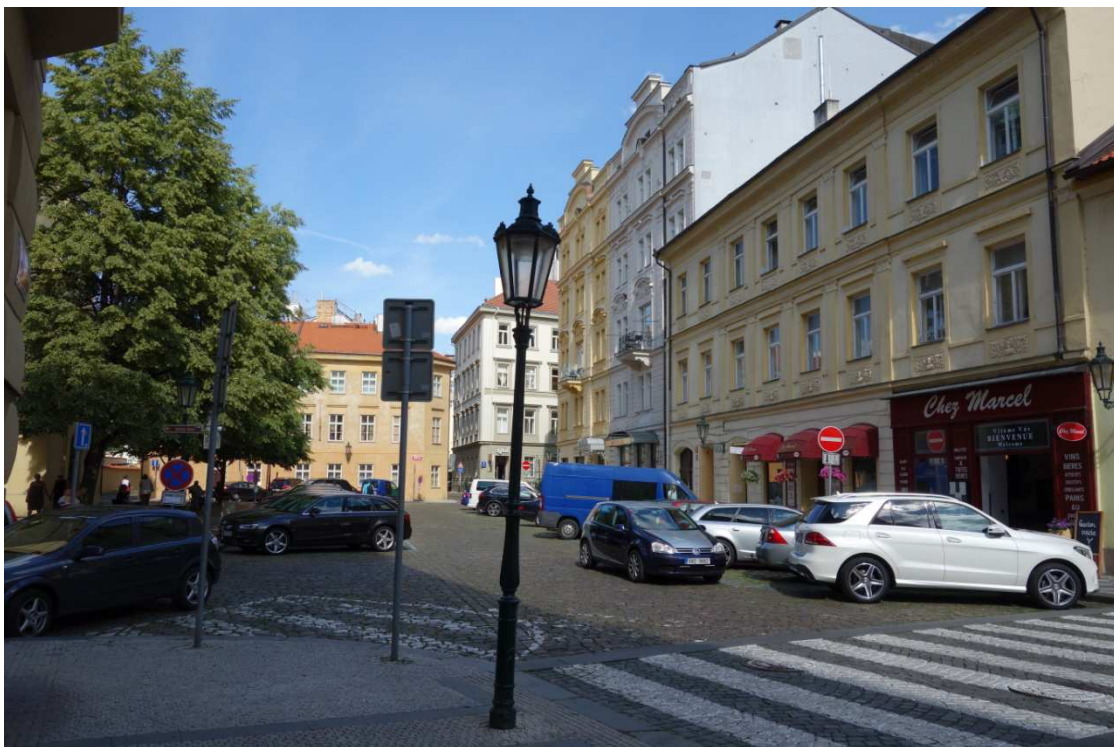
Zdroj: SLDB 1991, 2011

Obrázek 6.3: Historická zástavba na rozhraní ulic Haštalská a U Obecního dvora

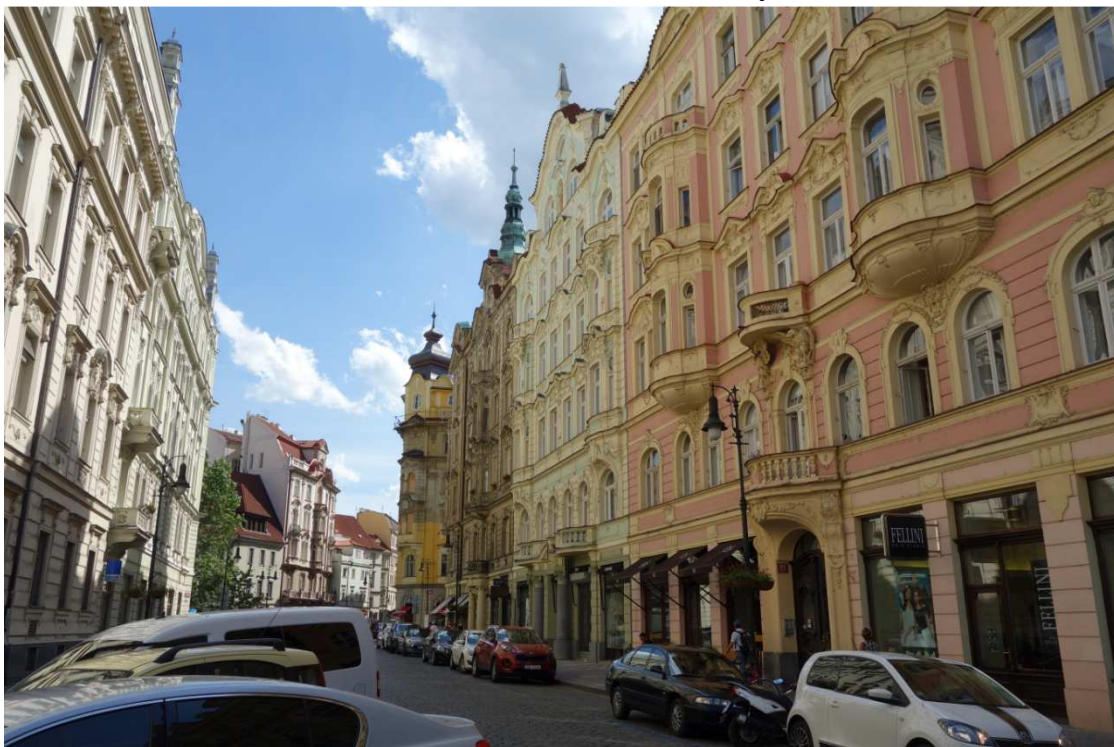
Zdroj: autorka

Obrázek 6.4: Historická zástavba na Haštalském náměstí

Zdroj: autorka

Obrázek 6.5: Historická zástavba v ulici Kozí v UO Haštalský obvod

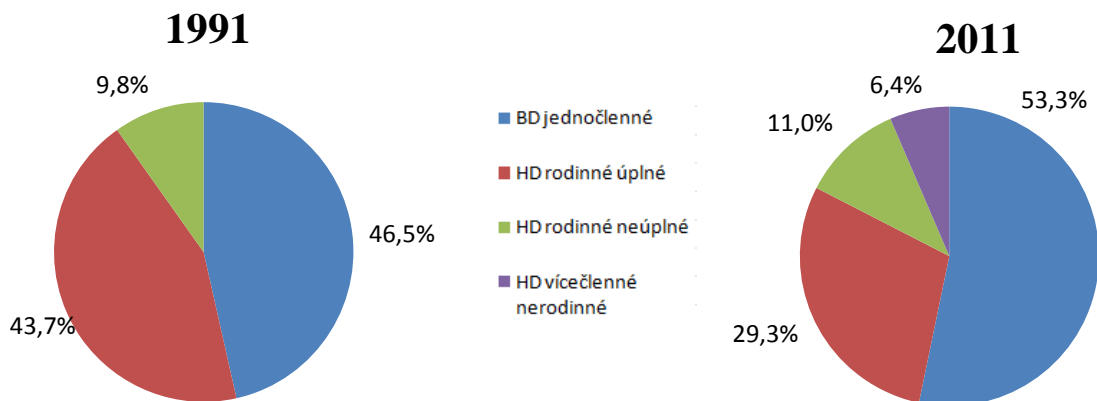

Zdroj: autorka

Druhým typem zástavby, kde došlo k největšímu nárůstu podílu jednočlenných domácností od roku 1991, je *sídliště*. Zde byl nárůst nižší pouze o půl procentního bodu než v historickém centru. Sídliště jsou lokality, které byly za socialismu obydlovány hlavně mladými rodinami s dětmi. Lidé v té době často dostávali byt spolu s podepsáním smlouvy o pracovním poměru v některém ze státních podniků (Musil 1985). To vysvětluje vysoký podíl rodinných domácností na sídlištích v roce 1991, která byla v důsledku bytové politiky značně heterogenní v sociálním statusu a homogenní ve věkové struktuře obyvatel (Musil 1985). Podíl jednočlenných domácností v sídlištní zástavbě se od roku 1991 zvýšil o 13 procentních bodů. Na začátku analyzovaného období to byl typ zástavby s druhým nejnižším podílem jednočlenných domácností, přičemž v roce 2011 už je třetím s nejvyšším podílem jednočlenných domácností. To lze vysvětlit stárnutím původních obyvatel sídlišť, kteří zde začínali budovat své rodiny a nyní už se část z nich dožívá důchodového věku. Z terénního šetření vyplývá, že například vícečlenné nerodinné domácnosti na sídlištích jsou zde hlavně z důvodu cenové dostupnosti, přičemž dostupnost do zaměstnání sice hraje roli, ale rozhodující byl nedostatek financí (například jednočlenná domácnost bydlící ve vnitřním městě, jež se z důvodu nedostatku financí odstěhovala na sídliště, kde nyní vytváří vícečlennou nerodinnou domácnost). Při terénním průzkumu urbanistického obvodu Za čimickým hájem, který má velmi vysoký podíl jednočlenných domácností, vyšlo najevo, že důvodem tak vysokého podílu tohoto typu domácnosti je vysoký podíl seniorů, kteří zde bydlí v bytech panelových domů. Ty před několika lety patřily k penzionu pro seniory, poté ho však z důvodu legislativních změn, týkajících se sociálních služeb, převzal magistrát hl. m. Prahy, jenž nyní byty pronajímá. Podle referentky bytového fondu magistrátu hl. m. Prahy Mgr. Jany Bálkové je bydlení určeno pouze pro obyvatelstvo starší 64 let a jedná se o takzvané chráněné bydlení, nájem je regulován. Pozitivní zprávou je údajná spokojenost těchto nájemníků, kteří sdílejí služby s obyvateli místního penzionu pro seniory, a tudíž si nemusejí například sami vařit, či je příjemným způsobem postaráno o jejich volný čas. Při terénním šetření také vyšlo najevo, že se na tomto území nachází již zmíněný dům pro seniory Nová slunečnice. Podle informací vedoucí správního odboru tohoto domu pro seniory Mgr. Libuše Lebedové se v domově starají o více než 250 klientů seniorů, z nichž 72 obývá třílůžkové pokoje a zbytek pobývajících jednolůžkové. Vzhledem k metodice, vedené

sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011, kdy se mezi domácnosti nepočítají jednotlivci a vícečlenná nerodinná soužití žijící v zařízeních, se obyvatelé domu Nová slunečnice mezi domácnosti nezapočítávají. To znamená, že skutečný podíl samostatně žijících jednotlivců v území základní sídelní jednotky Za čimickým hájem je o cca 8 % vyšší. Zároveň je vyšší i podíl vícečlenných nerodinných soužití, a to o cca 3,5 %.

Obrázek 6.6: Podíl domácností v UO Za čimickým hájem v letech 1991 a 2011

Zdroj: SLDB 1991, 2011

Obrázek 6.7: Panelová zástavba v ulici Řepínská v UO Za čimickým hájem

Zdroj: autorka

Obrázek 6.8: Panelová zástavba v UO Za čimickým hájem patřící do objektu domovu pro seniory Nová slunečnice

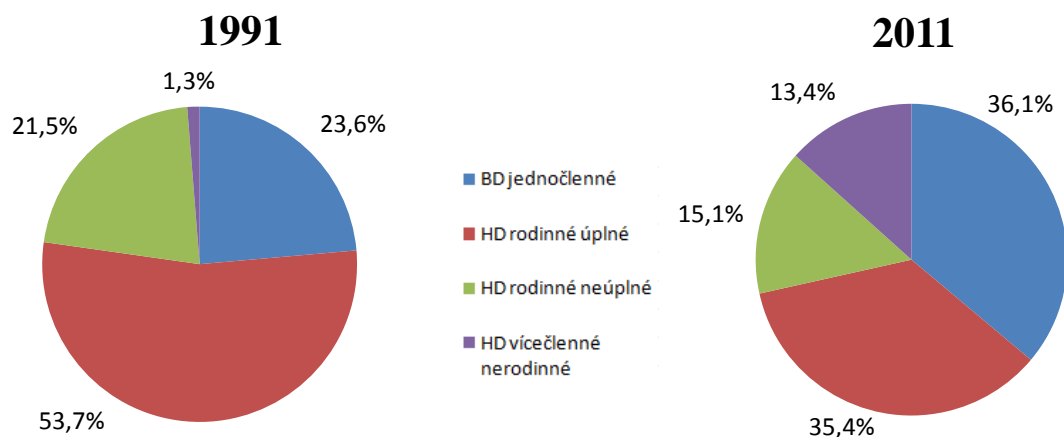

Zdroj: autorka

Urbanistické obvody s činžovními domy dosahovaly v roce 1991 třetinového podílu jednočlenných domácností, a zařadily se tak na první místo s největším podílem jednočlenných domácností. K roku 2011 jejich podíl stoupl o 7,4 % a řadí se na druhé místo těsně za historickým jádrem. Důvodem vysokého podílu jednočlenných domácností v zástavbě s činžovními domy je stále vysoké procento seniorů, kteří zde měli možnost zůstat dlouho po sametové revoluci díky regulacím nájmného. Dalším důležitým důvodem je nárůst domácností singles, jež si vybírají typ této zástavby pro její blízkost od centra, a s tím spojenými službami, dostupnosti univerzit či zaměstnání. Důležitou roli hraje i výše nájmu, které se z důvodu neopraveného bytového fondu v některých lokalitách s činžovními domy drží stále na nižší úrovni a dohromady s výhodami již zmíněnými jsou velice lukrativní právě pro mladou populaci. Tyto výhody jsou důvodem i velkého nárůstu vícečlenných nerodinných domácností, které jsou v dnešní době často sestaveny právě ze skupin studentů či mladých profesionálů, kteří zde žijí po dobu studií a v počátcích své kariéry, dokud se nerozhodnou založit svou rodinu. Odborně se jim říká transistory urbanites (přechodní obyvatelé) (Haase a kol. 2012). Nárůst obou skupin v zástavbě s činžovními domy je

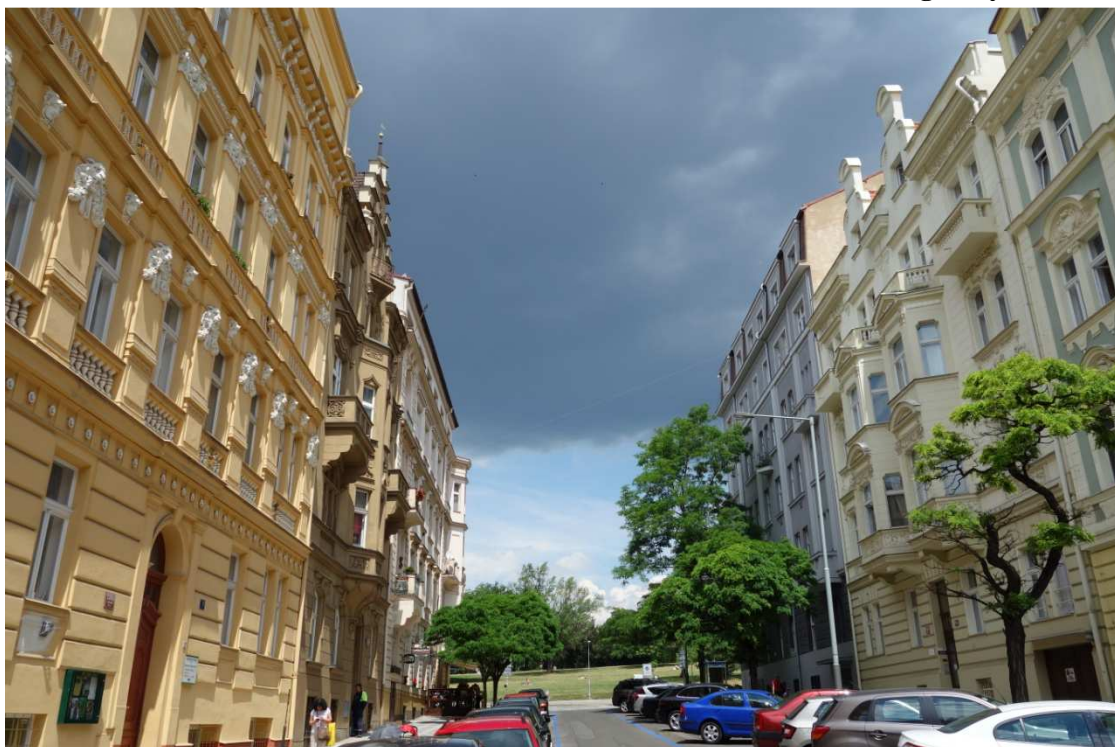
ale také ovlivněn vysokým odlivem rodinných domácností z těchto lokalit do zázemí Prahy. Od roku 1991 do posledního sčítání se jejich podíl snížil o více než 11 % (tabulka 6.3 a 6.4). Mladí lidé zakládající rodinu, se často stěhují z činžovních domů do lokalit s rodinnými domy z toho důvodu, že čtvrti s činžovními domy nejsou dostatečně vhodné pro jejich děti. Důvodem pak je například špatná údržba chodníků v těchto čtvrtích spojená s bezohledností majitelů pejsků, kteří si po svých mazlíčcích důkladně neuklízejí, mnoho automobilového provozu, málo zeleně či nedostatečný počet dětských hřišť. To dokládá výzkum Ondřeje Špačka (2012), z kterého vyšly čtvrtě vnitřního města, například Smíchova, tedy lokality s činžovní zástavbou dělnického původu, nejhůře z pohledu obyvatel ve vztahu k lokalitě (respondenti byli rodiče s dětmi ve věku základní školy). Rozdíl je ve čtvrtích vnitřního města typu Vinohrady, které mají vyšší zastoupení rodinných domácností. Z rozhovoru s tamějšími obyvateli při terénním průzkumu právě v katastru Vinohrad a sousedním Žižkově (horní část, jež je zástavbou podobná spíše Vinohradům než dolnímu Žižkovu typickou dělnickou čtvrtí), vyšlo najevo, že pro místní obyvatele je velice důležitá blízkost centra a že vlastně ze svého subjektivního pohledu považují své bydliště již za centrum Prahy. Důležitá je pro ně blízkost zaměstnání a kulturních zařízení, ale také onen typický ruch, na který jsou již zvyklí (hlavně ta část obyvatel, která se tu narodila). Právě ti respondenti, kteří se zde narodili, si nedokážou představit, že by žili v zázemí Prahy či na sídlišti například z důvodu relativně dlouhého cestování do práce. Většina z nich byla spokojená i s vybavením, jako jsou například dětská hřiště či veřejné parky. Konkrétně obyvatelé Vinohrad byli s bydlením velice spokojeni a uvědomují si kvalitu této lokality.

Obrázek 6.9: Podíl domácností v UO U Riegerových sadů na Vinohradech v roce 1991 a 2011

Zdroj: SLDB 1991, 2011

Obrázek 6.10: Zástavba činžovních domů v ulici Třebízského v UO U Riegerových sadů

Zdroj: autorka

Obrázek 6.11: Zástavba činžovních domů v ulici Krkonošská v UO U Riegerových sadů

Zdroj: autorka

Obrázek 6.12: Zástavba činžovních domů v ulici Chopinova v UO U Riegerových sadů

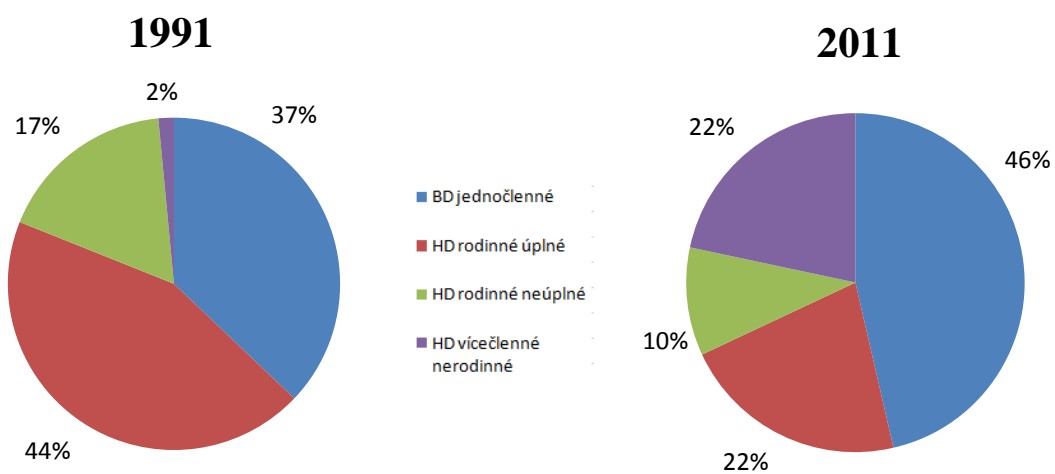
Zdroj: autorka

Obrázek 6.13: Krásné dětské hřiště s ostrahou a toaletami v Riegerových sadech v těsné blízkosti UO U Riegerových sadů na Vinohradech

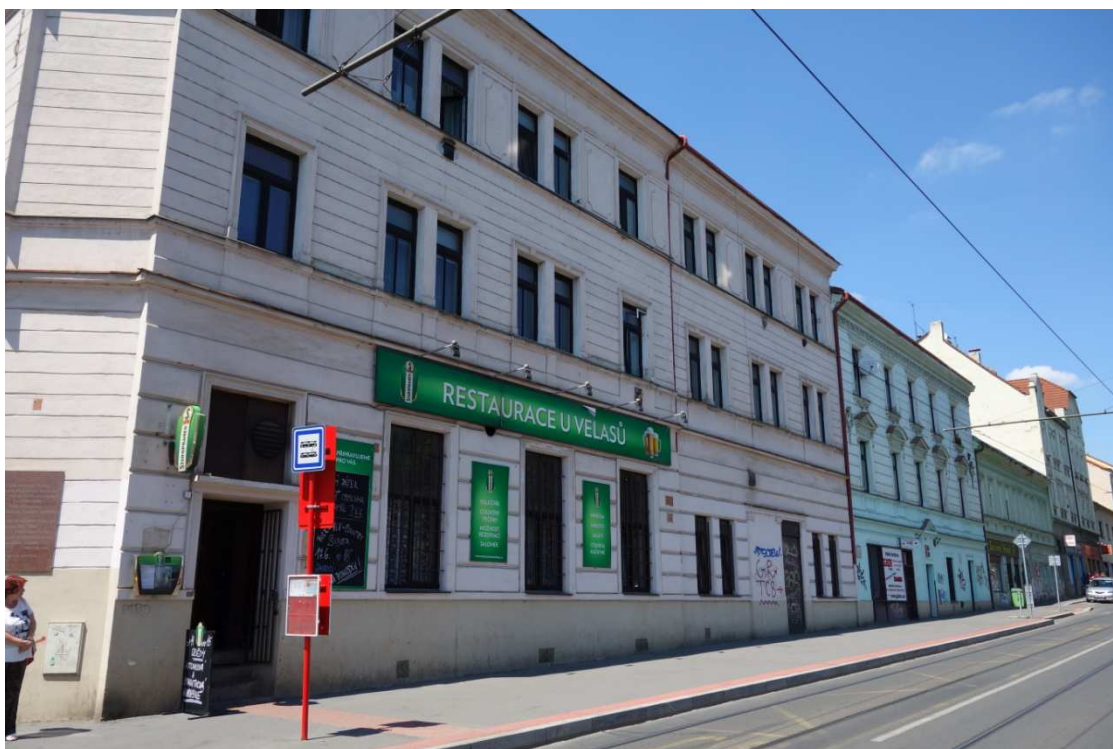
Zdroj: autorka

Obrázek 6.14: Podíl domácností v UO Zlíchov v roce 1991 a 2011

Zdroj: SLDB 1991, 2011

Obrázek 6.15: Zástavba činžovních domů v ulici na Zlíchově v UO Zlíchov

Zdroj: autorka

Obrázek 6.16: Zástavba činžovních domů v UO Zlíchov

Zdroj: autorka

Obrázek 6.17: Zástavba činžovních domů v UO Zlíchov

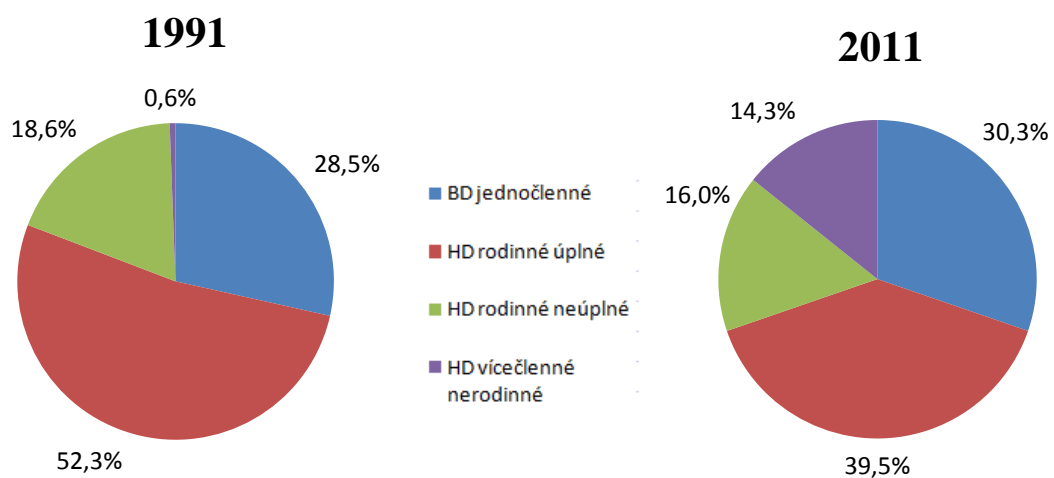

Zdroj: autorka

Vilové čtvrti, ve kterých přibylo mezi lety 1991 až 2011 pouhých 902 domácností, jsou na tom s vývojem podílu různých typů domácností podobně jako ostatní blízké typy zástavby - *domky v kompaktní zástavbě* a *venkovská zástavba*. Podíl jednočlenných domácností i zde narostl, ale dosahuje v těchto typech zástavby nejnižších hodnot, což je dáno jednak tím, že mezi jednočlenné domácnosti jsem počítala pouze domácnosti jednotlivců, bydlící v bytě samostatně bez jiné hospodařící domácnosti. Je velmi pravděpodobné, že jednotlivci si spíše pronajímají byty z důvodu náročnosti údržby velkého domu. Většina domácností jednotlivců žijících v rodinném domě budou pravděpodobně lidé staršího věku, kteří už nežijí s žádným partnerem a jejichž děti mají své rodiny. Část z nich může žít ve více-generačním rodinném domě, ve kterém jsou odděleny dva a více byty v samostatné bytové jednotky. Dále, pravděpodobně velmi malý podíl budou činit velmi bohatí jednotlivci žijící ve vilové zástavbě. U zástavby ve vilových čtvrtích a u domků v kompaktní zástavbě se nárůst pohybuje okolo 5,5 %, u venkovské zástavby dokonce dosahuje pouhých 3,8 %. Úbytek úplných rodinných domácností se pohybuje lehce pod průměrem Prahy, a to okolo -13 až -14 %. Úbytek neúplných rodinných domácností pak dosahuje též o trochu nižších hodnot, až na lokality s domky v kompaktní zástavbě, kde se podíl úbytku neúplných rodinných domácností takřka rovná úbytku Prahy. Vícečlenné nerodinné domácnosti jsou na tom s rozdílem podílu podobně jako neúplné rodinné domácnosti v tom smyslu, že i u nich je nárůst podílu nižší než u Prahy. U urbanistických obvodů s vilovou a venkovskou zástavbou je to 8,7 %, vyšší je opět u domků v kompaktní zástavbě, kde dosahuje nárůst tohoto typu domácnosti nejvyšší hodnoty, a to 10,92 %. To je pravděpodobně způsobeno nízkým počátečním podílem vícečlenných nerodinných domácností v tomto typu zástavby a zároveň snazší dostupností pro skupiny, jež tyto domácnosti tvoří. To znamená za prvé, že vzhledem k rysu stabilnosti vilových čtvrtí není taková možnost přistěhování se do vilové zástavby. Společně s faktem, že nájem zde bude podle mého názoru ještě o něco vyšší, než je u domků v kompaktní zástavbě. Za druhé, domky v kompaktní zástavbě jsou většinou situovány ve vnitřním či vnějším městě, oproti venkovské zástavbě, která je charakteristická pro periferii města, a tedy nesplňuje tolik podmínku dobré dostupnosti centra a služeb, která je právě pro tuto skupinu domácností tolik důležitá. Z rozhovoru s obyvateli vilových čtvrtí je zřejmé, že hlavním faktorem ovlivňujícím právě jejich rozhodování o změně bydliště je kombinace dostupnosti do zaměstnání a typ zástavby.

Například jednou z respondentů byla žena, která původně bydlela na Vinohradech a z důvodu zakládání rodiny se rozhodla pořídit si s partnerem rodinný dům se zahradou. Vzhledem k typu zástavby, ve kterém žena žila před a po tomto stěhování, a vzhledem k pro ni nedůležité cenové dostupnosti při výběru bydlení je jasné, že patřila do vyšší sociální vrstvy obyvatel. Na otázku, jaké bydlení by si zvolila, pokud by neměla dostatek peněz na dům ve vilové čtvrti, žena rozhodně odpověděla, že volbu odstěhovat se z Prahy do zázemí by hned zamítla a že v tomto případě by se rozhodovala na základě dostupnosti do zaměstnání.

Obrázek 6.18: Podíl domácností v UO Starý Střížkov v roce 1991 a 2011

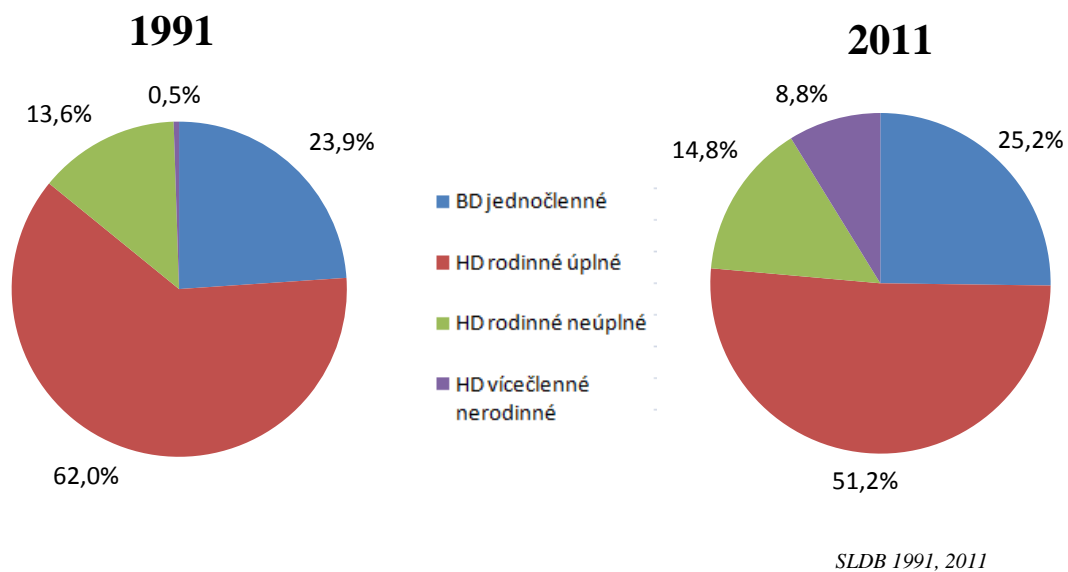
SLDB 1991, 2011

Obrázek 6.19: Zástavba domků v kompaktní zástavbě v UO Starý Střížkov – v pozadí sídlištní zástavba v ulici Teplická

Zdroj: autorka

Obrázek 6.20: Podíl domácností v UO Trojský obvod v roce 1991 a 2011

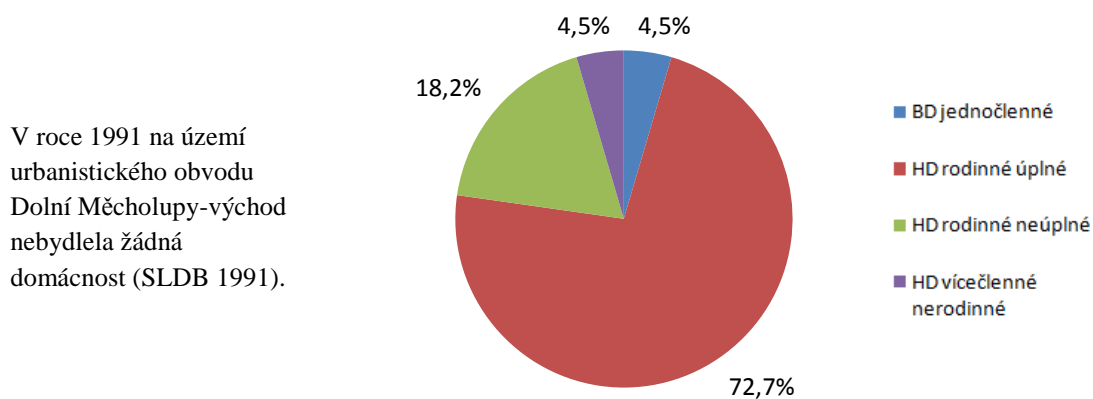

Obrázek 6.21: Vilová zástava v ulici Trojská v UO Trojský obvod

Zdroj: autorka

Obrázek 6.22: Podíl domácností v UO Dolní Měcholupy-východ v roce 2011

SLDB 2011

Obrázek 6.23: Venkovská zástavba v ulici Ke Strouze v UO Dolní Měcholupy-východ, nová výstavba suburbanizačního typu na území Prahy

Zdroj: autorka

Velký nárůst podílu vícečlenných nerodinných domácností je patrný v celé Praze. Důvodem je, jak bylo popsáno výše, jednak nový trend častého spolubydlení

v období studií či v prvních letech zaměstnání, a to před založením vlastní rodiny (Kährlik a kol. 2016). Druhým důvodem jsou změny v metodice při sčítání v roce 2001 a 2011 (více kapitola 3 a 5.3)

Kromě typu zástavby, prostředí čtvrti a ostatních již zmíněných faktorů, ovlivňujících příliv či odliv obyvatel různých lokalit, je také významným faktorem, působícím na rozhodování při stěhování domácností, sociální klima v bytových domech a v ulicích jednotlivých čtvrtí. Sociální soudržnost a sociální klima lokalit jsou v poslední době často zkoumanými pojmy v geografické sféře v souvislosti s procesem suburbanizace (Puldová, Ouředníček 2006). Avšak i v rámci Prahy jsou uskutečňovány různé analýzy, zkoumající tuto problematiku (například Špaček 2009). Sociální klima lokalit je důležitá charakteristika místa, významná hlavně pro skupiny, jako jsou ženy v domácnosti, senioři, ale i děti či etnické menšiny (Davies, Herbert 1993). Podle Špačka (2012) jsou to právě čtvrtě s vilovou zástavbou, které jsou typické silnou sociální soudržností mezi sousedy. Naopak tomu je u lokalit s činžovními domy, kde podle Špačka (2009, str. 79) „sousedské vztahy nejsou tolik rozvinuté a lidé nepociťují silný vztah k místu“. Sídlištní typ zástavby je pak mezi těmito dvěma póly. Sociální klima může být další charakteristikou, podle které lze vysvětlit určité vzorce úbytku či nárůstu různých typů domácností v lokalitách jednotlivých typů zástavby. Například čtvrtě s kladněji vnímanými sousedskými vztahy budou atraktivnější pro matky na mateřské dovolené, zatímco pro mladé profesionály nebudou pravděpodobně sociální vazby až tak důležité. K potvrzení tohoto výroku pomůže i výzkum Ondřeje Špačka (2009), neboť v oblastech se silnou sociální vazbou mezi sousedy a lokalitou, tedy v oblastech s vilovou zástavbou, je také vysoký podíl rodinných domácností (tabulka 6.4). Ve čtvrtích s činžovní zástavbou, kde je sociální klima nejhůře hodnoceno, je těchto domácností nejméně.

Je však nutné dodat, že situace v českých městech je stále dost ovlivněna jejím předchozím socialistickým režimem a s ním spojenou nivelizační bytovou politikou (Ouředníček 2014). To znamená, že oproti městům na západě jsou jednotlivé části českých měst méně roztríděná na základě ekonomického a sociálního statusu. Dalším rysem, který potvrdil výzkum Přidalové (2013), jsou vzorce stěhování v rámci jednotlivých částí Prahy, kde můžeme do určité míry pozorovat prvky tzv. housing classes. Což znamená, že se lidé často stěhují do typů lokalit a zástavby, v závislosti

na třídě, do které se řadí v důsledku ekonomického postavení, typu bydlení, z něhož se stěhují, ale také na etnicitě jedince. V praxi to pak znamená, že nejbohatší část obyvatelstva, jež bydlí v nejlukrativnějších čtvrtích, má nejvíce možností na výběr při rozhodování o změně bydliště. Chudší obyvatelé bydlící v levnějším typu zástavby pak mají při stěhování omezené prostředky a možnosti.

7 Závěr

Praha prošla po roce 1989 mnoha změnami, které souvisejí s jejím přechodem od města socialistického k městu kapitalistickému. Ekonomicky, politicky ale i sociálně se přibližuje čím dál tím více západu. Během transformačního období se zde začaly projevat urbánní procesy, jež byly za minulého režimu potlačovány. Jedná se například o proces suburbanizace, gentrifikace a mezinárodní migrace. Praha se svým historickým dědictvím a ekonomickou atraktivitou láká mnoho cizinců, ať už na kratší období či k trvalému bydlení. Zároveň suburbánní procesy přitahují část české populace, a to hlavně mladé rodiny s dětmi, na periferii Prahy či do jejího zázemí. Tyto procesy proměňují významně vnitřní strukturu Prahy a určují rozmístění obyvatel a tedy i domácností.

Diplomová práce si stanovila dva cíle, a to zhodnotit prostorové změny pražských domácností mezi lety 1991 až 2011 a vysvětlit na příkladu pražských domácností vztah mezi demografickými a urbánními procesy. Doplňkově k těmto dvěma cílům bylo zvoleno několik výzkumných otázek.

Předpoklad o úbytku rodinných domácností v důsledku proměny společnosti v rámci druhého demografického přechodu a prudkého vývoje procesu suburbanizace v rámci výzkumné otázky zabývající se směrem, jenž se ubírá složení pražských rodin, byl potvrzen. Z analýzy dat a literatury o proměnách demografického chování obyvatelstva ve smyslu změn spojených s druhým demografickým procesem, bylo potvrzeno vůdčí místo Prahy, přičemž ostatní kraje Česka se s určitým časovým odstupem vyvíjejí podobně. V Praze se od roku 1991 značně snížil podíl úplných rodinných domácností a v rámci nich se přitom navýšil podíl faktických manželství na úkor řádně sezdáných manželství. Analýza prostorového rozmístění úplných rodinných domácností sice potvrdila úbytek tohoto typu domácností na většině území Prahy a nárůst v okrajových částech Prahy z důvodu procesu suburbanizace, ovšem výrok o nižším nárůstu rodinných domácností oproti zázemí Prahy potvrdila jen částečně. Ačkoli je proces suburbanizace daleko rozsáhlejší v okresech Praha-východ a Praha-západ, nárůst podílu úplných rodinných domácností byl v některých periferních katastrálních územích Prahy daleko vyšší.

Z analýz o změně domácností v prostoru Prahy vyšlo najevo, že dalším důležitým důvodem, ovlivňujícím snížení podílu úplných rodinných domácností, je značný nárůst jiných typů domácností na území Prahy, konkrétně jednočlenných a vícečlenných nerodinných domácností.

Hlavními důvody navýšení jednočlenných domácností v Praze jsou stále se zlepšující podmínky staršího obyvatelstva, které vedou k prodlužování délky života. Dalším zásadním důvodem nárůstu jednočlenných domácností na území Prahy od konce minulého režimu je rozmach takzvaných domácností singles. To znamená bydlení mladých mužů nebo žen samostatně v bytech, především se jedná o věk mezi 25 až 40 lety života, mezi nimi na území Prahy mají zásadní podíl cizinci v historickém jádru Prahy. Analýza také potvrdila předpoklad o vzrůstajícím podílu jednočlenných domácností od periferie Prahy směrem k centru. Důvodem je především blízkost a dostupnost univerzit a zaměstnání a blízkost kultury pro mladší věkové kategorie jednočlenných domácností. Stále vysoký podíl jednotlivců seniorů ve vnitřním městě a v centru je způsoben do určité míry regulacemi nájemného, které byly platné až do roku 2012, a tedy ještě v době sčítání obyvatelstva, z kterého vychází tato analýza.

Z analýzy také vyplynulo, že se v Praze v období transformace značně navýšil podíl vícečlenných nerodinných domácností. Stejně jako u jednočlenných domácností i podíl vícečlenných nerodinných domácností narůstá od periferie k centru Prahy. Důvody takovéto prostorové struktury v rámci Prahy jsou podobné jako u domácností singles, tedy především blízkost univerzit a zaměstnání, ale také kultury a zábavy. Nicméně, za nárůst může také změna metodiky, kdy se v roce 1991 a 2001 sčítalo obyvatelstvo podle trvalého pobytu, zatímco v roce 2011 již podle obvyklého pobytu. To mělo například určitý vliv na značný nárůst vícečlenných nerodinných domácností (a tím pádem i úbytek ostatních typů domácností), který byl ve skutečnosti mírnější, než jak to vyplývá z analýzy.

Analýza změn v pražských domácnostech potvrdila hypotézu o hlavním vlivu druhého demografického přechodu a urbánních procesů, zejména procesu suburbanizace a mezinárodní migrace (a s tím spojený příliv gastarbeiterů) na prostorovou diferenciaci Prahy. Určitý vliv mají i procesy gentrifikace a studentifikace. Vzhledem k regulovanému nájemnému do roku 2012, byl proces

gentrifikace ještě v době sčítání v roce 2011, do určité míry zmírněn. Studentifikace má na vývoj Prahy také značný vliv, neboť mladá populace, stěhující se sem na dobu studií, tu často zůstává i po absolvování studia. V důsledku metodiky při sčítání obyvatelstva, jsou však tyto domácnosti v analýze podhodnoceny

Vzhledem k faktu, že se mezi domácnosti nezapočítávají jednotlivci ani soužití dvou a více osob v zařízeních, jsou data jednočlenných a vícečlenných nerodinných domácností ochuzena o studenty žijící na kolejích a obyvatele domů pro seniory, kteří netvoří rodinné domácnosti.

Z analýzy, která řešila změny podílů domácností v rámci jednotlivých typů zástavby v hlavním městě, byl potvrzen předpoklad o nárůstu jednočlenných domácností v historickém jádru Prahy. Podíl jednočlenných domácností je nejvyšší v rámci všech typů zástavby, dosahuje více než 42 %. Velkou roli v tom hrají procesy mezinárodní migrace a komercializace. Dále byla potvrzena hypotéza o nárůstu nových typů domácností, jako jsou singles, gentrifieři a aktéři transitory urbanites ve čtvrtích s činžovní zástavbou, které se projevují hlavně nárůstem jednočlenných a vícečlenných domácností. Potvrzen byl také předpoklad týkající se výroku o stabilitě vilových čtvrtí, ve kterých došlo v porovnání s ostatními typy zástavby k minimálním změnám. V rámci pilotní studie, vyšlo najevo, že nejdůležitějšími faktory, ovlivňujícími obyvatele při rozhodování o stěhování v Praze, jsou jak cenová dostupnost spolu s dostupností do zaměstnání či univerzit, tak typ zástavby spolu s prostředím čtvrti a blízkost kulturního vyžití. Ovšem k reprezentativním výsledkům by bylo nutné provést intenzivní terénní šetření mezi typy domácností v rámci jednotlivých typů zástavby.

Demografické procesy proměňující chování populace ovlivňují ve velké míře také prostorovou diferenciaci města. V důsledku změn, které se udály ve společnosti v souvislosti s druhým demografickým přechodem, vznikla řada nových domácností. Společností jsou nyní akceptovaná různá soužití, která byla v minulosti odsuzována. Tyto nové domácnosti ubírají na podílu tradičních domácností. Spolu se změnami, jež se udály po roce 1989, tedy nastolení tržních ekonomických principů a s tím spojený volný obchod s bytovým fondem, a tedy možnost zvolit si bydlení podle vlastního výběru a potřeby, se značně proměňuje prostorová diferenciace Prahy. Lidé se stěhují častěji, neboť mají možnost změnit bydliště například při nedostatečnosti toho

stávajícího. To vede jak k častější rezidenční mobilitě, tak k větší filtraci různých typů domácností v různých lokalitách města. Vzhledem ke zrušení regulace nájemného, které však v době sčítání stále ovlivňovaly rozmístění domácností na území Prahy, je pravděpodobně dnes ještě větší diferenciaci typů domácností v rámci jednotlivých lokalit Prahy. Do budoucna předpokládám další vývoj těchto urbánních procesů, které budou mít za následek ještě větší filtraci domácností v jednotlivých lokalitách, prostorové rozmístění domácností se bude i nadále oddalovat dočasně homogenizované Praze z období komunismu.

8 Literatura

BARTOŇOVÁ, D. (2003): Domácnosti a rodiny na území České republiky v letech 1980–2001 v regionálním pohledu. Infostat.sk. Dostupné online na: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/tajov/bartonova.pdf>

BEZPALCOVÁ, T. (2009): Gentrifikace v historickém jádru Prahy. Bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, 59 s.

BURGESS, E. W. (1925): The growth of the city. In: Park, R. E., Burgess, E. W., Mc Kenzie, R. D. (eds.): The City: Suggestions for investigation of human behavior in the urban environment. University of Chicago Press, Chicago, s. 47-62.

CLARK, P. (2009): European cities and towns, 400-2000. Oxford University Press, New York, 412 s.

ČELEDOVÁ, J. (2009): Druhý demografický přechod v ČR- skutečnost či mýtus? Diplomová práce. Masarykova univerzita, ekonomicko-správní fakulta, Brno, 80 s.

ČERMÁK, Z. (1999): Migrační aspekty dlouhodobého vývoje Prahy se zvláštním zřetelem k transformačnímu období devadesátých let. Geografie 104, č. 2, s. 122–132.

ČERMÁK, Z., JANSKÁ, E. (2011): Rozmístění a migrace cizinců jako součást sociálně geografické diferenciacie Česka. Geografie 116, č. 4, s. 422-439.

DAVIES, W., HERBERT, D. (1993): Communities within cities: An Urban Social Geography. Belhaven Press, London, 196 s.

DRBOHLAV, D., JANSKÁ, E., ŠELEPOVÁ, P. (1999): Ukrajinská komunita v České republice (Výsledky dotazníkového šetření). Výzkumná zpráva pro Ministerstvo vnitra ČR, 14 s. Dostupné online na: <http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=130>

DRBOHLAV, D. (1999): Imigranti v České republice (s důrazem na ukrajinské pracovníky a “západní” firmy operující v Praze). Research Support Scheme, 356 s.

DRBOHLAV, D., LUPTÁK, M., JANSKÁ, E., BOHUSLAVOVÁ, J. (1999): Ruská komunita v České republice (Výsledky dotazníkového šetření). Výzkumná zpráva pro Ministerstvo vnitra ČR, 12 s. Dostupné online na: <http://www.cizinci.cz/clanek.php?lg=1&id=129>

DRBOHLAV, D., LACHMANOVÁ, L. (2008): Možné přístupy k odhadu počtu nelegálních migrantů v Česku a zvláště v Praze. In: Drbohlav, D. (ed.): Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu). Karolinum, Praha, s. 176-180.

DRBOHLAV, D., MEDOVÁ, L., ČERMÁK, Z., JANSKÁ, E., ČERMÁKOVÁ, D., DZÚROVÁ, D. (2010): Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme? Sociologické nakladatelství (SLON), Praha, 207 s.

DRBOHLAV, D., (2011): Imigrace a integrace cizinců v Česku: Několik zastavení na cestě země v její migrační proměně z Davida na téměř Goliáše. *Geografie* 116, č. 4, s. 401–421.

FIALOVÁ, L. (2005): Ke změnám sňatkového chování. *Demografie. info (Analýza)*. Dostupné online na: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=232

HAASE, A., STEINFÜHRER, A., KABISCH, S. (2011): Residential change and demographic challenge: the inner city of east central Europe in the 21st century. Ashgate Publishing Group, Farnham, 376 s.

HAASE, A., GROSSMANN, K., STEINFÜHRER, A. (2012): Transitory urbanites: New actors of residential change in Polish and Czech inner cities. *Cities* 29, č. 5, s. 318 – 326.

HAMNETT, CH. (1991): The blind men and the elephant: the explanation of gentrification, *Transactions of the Institute of British Geographers* 16, č. 2, s. 173 – 189.

HAMNETT, CH. (2003): Gentrification and the middle-class remaking of inner London, 1961 – 2001. *Urban Studies* 40, č. 12, s. 2401-2426.

HARVEY, CH. M. (1892): Growth of cities. *The North American Review* 154, č. 426, s. 634-637.

HASTÍKOVÁ, J. (2010): Druhý demografický přechod v ČR – vybrané regionální aspekty. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta, Brno, 104 s.

HOEM, J. M., KOSTOVA, D. (2008): Early traces of the second demographic transition in Bulgaria: A joint analysis of marital and non-marital union formation, 1960-2004, *Population Studies* 62, č. 3, s. 259 – 271.

KALIBOVÁ, K. (2006): Úvod do demografie. Karolinum, Praha, 52 s.

KARSTEN, L. (2003): Family gentrifiers: challenging the city as a place simultaneously to build a career and to raise children, *Urban Studies* 40, č. 12, s. 2573–2584.

KÄHRIK, A., NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J., KADARIK, K., TAMMARU, T. (2015): Patterns and drivers of inner city social differentiation in Prague and Tallinn. *Geografie* 120, č. 2, s. 275–295.

KÄHRIK, A., TEMELOVÁ, J., KADARIK, K., KUBEŠ, J. (2016): What attracts people to inner city areas? The cases of two post-socialist cities in Estonia and the Czech Republic. *Urban Studies* 53, č. 2, s. 355 – 372.

KUČERA, M. (1994): *Populace České republiky 1918 – 1991. Česká demografická společnost*, Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Praha, 197 s.

KUČERA, M., ŠIMEK, M. (1997): Vývoj obyvatelstva České republiky v roce 1996 (Z výsledků zpracování Českého statistického úřadu). *Demografie* 39, č. 3, s. 157–172.

LEETMAA, K., TAMMARU, T. (2007): Suburbanization in countries in transition: destinations of suburbanizers in the Tallinn metropolitan area, *Geografiska Annaler* 89, č. 2, s. 127–146.

LESTHAEGHE, R. (1983): A century of demographic and cultural change in western Europe: An exploration of underlying dimensions. *Population and Development Review* 9, č. 3, s. 411–435.

MACEŠKOVÁ, M., OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (2009): Sociálně prostorová diferenciacie v České republice: implikace pro veřejnou (regionální) politiku. *Ekonomický časopis* 57, č. 7, s. 700–715.

MATĚJŮ, P. (1977): Sociologické aspekty vývoje bydlení v Praze. *Sociologický časopis* 13, č. 1, s. 39–58.

MAY, G. (2003): *Pravá a nepravá obnova*. Sarto-Verlag, 70 s.

MUSIL, J. (1985): *Lidé a sídliště*. Svoboda, Praha, 334 s.

NOVÁK, J., PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (2007): Současné procesy ovlivňující sociálně prostorovou diferenciaci České republiky. *Urbanismus a územní rozvoj* 10, č. 5, s. 34–39.

OUŘEDNÍČEK, M. (2003a): Sociální geografie Prahy – pracovní text k přednášce. Dostupné online na: <http://web.natur.cuni.cz/~slamak/sgp/textsgp2.html>

OUŘEDNÍČEK, M. (2003b): Suburbanizace Prahy, *Sociologický časopis* 39, č. 2, 235–253.

OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Differential suburban development in the Prague urban region, *Geografiska Annaler* 89, č. 2, s. 111 – 126.

OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (2008): Současná česká suburbanizace a její důsledky. *Veřejná správa*, č. 4, 6 s. Dostupné online na: https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/novyurrlab/user/documents/default/suburbanizace/or_tem_sub.pdf

OUŘEDNÍČEK, M., POSPÍŠILOVÁ, L., ŠPAČKOVÁ, P., TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2012): Prostorová typologie a zonace Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Academia, Praha, s. 268–297.

PALONCYOVÁ, J. (2004): Domácnosti a rodiny podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů. VÚPSV, Praha. 94 s.

POSPÍŠILOVÁ, L. (2007): Skutečné obyvatelstvo centra Prahy a každodenní život v jeho lokalitách. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 143 s.

PŘIDALOVÁ, I. (2013): Rezidenční mobilita obyvatel Prahy se zaměřením na etnické menšiny. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 139 s.

PŘIDALOVÁ, I., OUŘEDNÍČEK, M. (2014): Proměna národnostní struktury Prahy mezi lety 1921 a 2011, Geografické rozhledy 23, č. 4, s. 24 – 25.

PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace. In: Ouředníček, M. (ed.): Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 128-142.

RABUŠIC, L. (1996): O současném vývoji manželského a rodinného chování v České republice. Demografie 38, č. 3, s. 173 – 180.

RABUŠIC, L. (2001): Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě. Sociologické nakladatelství, Praha, 265 s.

ROSSI, P. H. (1955/1980): Why families move. 2. vydání. Sage Publications, London, 243 s.

RYCHTAŘÍKOVÁ, J. (1987): Vývoj úmrtnosti v ČSR podle pohlaví a věku v období 1950-1984. Demografie 29, č. 3, s. 193-207.

RYCHTAŘÍKOVÁ, J. (2002): Úspěšné stárnutí – Leitmotiv 21. století. Demografie 44, č. 1, s. 43 – 47.

RYCHTAŘÍKOVÁ, J. (2007): Porodnost v České republice: Dvě rozdílné epochy. Geografické rozhledy 17, č. 3, s. 2-5.

SELTZER, J., A. (2000): Families formed outside of marriage. Journal of marriage and family 62, č. 4, s. 1247–1268.

SPEARE, A. (1974): Residential satisfaction as an intervening variable in residential mobility. Demography 11, č. 2, s. 173–188.

SVOBODOVÁ, L. (2008): Dostupnost institucionální péče o seniory z reg. pohledu. Demografie.info (analýza). Dostupné online na: http://demografie.info/?cz_detail_clanku=&artclID=569

SÝKORA, L. (1993): Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 201 s.

ŠÝKORA, L. (1999): Proměny vnitřní prostorové struktury postkomunistické Prahy, *Folia geographica* 3, Prešov, s. 98–103.

ŠÝKORA, L. (2001): Proměny prostorové struktury Prahy v kontextu postkomunistické transformace, In: Hampl M. a kol.(ed.): *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha, Přírodovědecká fakulta UK, s. 127 – 166.

ŠPAČEK, O. (2009): *Sousedství v pražských lokalitách*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 90 s.

ŠPAČEK, O. (2012): Proměny sousedství v pražských lokalitách. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Academia, Praha, s. 159-178.

ŠPAČKOVÁ, P., DVOŘÁKOVÁ, N., TOBRMANOVÁ, M. (2016): Residential satisfaction and intention to move: the case of Prague's new suburbanites. *Geografiska Annaler* 98, č. 4, s. 331-348.

SVOBODOVÁ, K. (2006): Ženy ve stáří a v rodině. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. Dostupné online na: http://praha.vupsv.cz/fulltext/Do_1414c.pdf

TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P. (2009): Budou česká sídliště místy bydlení chudých? *Era* 21 9, č. 1, s. 53-54.

TEMELOVÁ, J., DVOŘÁKOVÁ, N., SLEZÁKOVÁ, A. (2010): Rezidenční spokojenost seniorů v proměňujících se čtvrtích Prahy. *Sociální studia* 7, č. 3, s. 95 – 113.

URBÁNKOVÁ, J., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Vliv suburbanizace na dopravu v pražském městském regionu. In: Ouředníček, M. (ed.): *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 79–95.

VALENTA, O. (2012): Cizinci v Praze: prostorová koncentrace Slováků, Ukrajinců a Vietnamců. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Academia, Praha, s. 92-115.

VÍTKOVÁ, L. (2011): Vývoj úhrnné plodnosti v demograficky vyspělých zemích. *Demografie.info* (Analýza). Dostupné online na: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=786

VOHRALÍKOVÁ, L., RABUŠIC, L. (2004): Čeští senioři včera, dnes a zítra. VÚPSV, Výzkumné centrum Brno, 90 s.

VYSUŠILOVÁ, D. (1959): O české kojenecké úmrtnosti. *Demografie* 1, č. 2, s. 88-100.

WHITE, P. (1984): The West European City: A Social Geography. Longman, London, New York, 269 s.

Hlavní zdroje dat:

SLDB (1991): Sčítání lidu, domů a bytů, Český statistický úřad, Praha

SLDB (2001): Sčítání lidu, domů a bytů, Český statistický úřad, Praha

SLDB (2011): Sčítání lidu, domů a bytů, Český statistický úřad, Praha

Další zdroje informací:

BENÁČKOVÁ, K., ČEJKOVÁ, M., KUDRNOVÁ, P. (2009): PŘÍPADOVÁ STUDIE X. – Nupaky. Suburbanizace.cz (případová studie). Dostupné online na: http://www.suburbanizace.cz/10_nupaky.htm

ČSÚ (2003): Sňatečnost a plodnost. Český statistický úřad, Praha. Dostupné online na: <https://www.czso.cz/documents/10180/20541811/snatecnost.pdf/d6b2f0ca-286c-4f07-bfe2-2f67d660dd30?version=1.0>

ČSÚ (2012): Statistická ročenka Hlavního města Prahy 2012. Český statistický úřad, Krajská správa ČSÚ v hl. m. Praze, oddělení informačních služeb, Praha, 269 s.

ČSÚ (2013): Jaké je složení domácností v ČR? Tisková zpráva. Dostupné online na: https://www.czso.cz/csu/czso/jake_je_slozeni_domacnosti_v_cr20130307

ČSÚ (2013b): Sčítání lidu, domů a bytů 2011, Hlavní město Praha, analýza výsledků, 154 s. Dostupné online na: <https://www.czso.cz/documents/10180/20567427/10413513.pdf/ac6d9991-8c8e-4aac-b0e0-ad5e20ce6d8e?version=1.0>

ČSÚ (2013c): Domácnosti. Český statistický úřad. Dostupné online na: <https://www.czso.cz/documents/10180/20567427/10413513k6.pdf/95ecab47-9596-472b-8132-f75b023bcc42?version=1.0>

ČSÚ (2014a): Domácnosti. Bytové domácnosti. Praha. Dostupné online na https://www.czso.cz/csu/czso/13-2130-03--5_2_bytove_domacnosti

ČSÚ (2014b): Domácnosti jednotlivců (Analýza). Dostupné online na: <https://www.czso.cz/documents/10180/20551799/170226-14.pdf/6232226f-f1c1-4d55-9101-26e04a3ab5fd?version=1.0>

ČSÚ (2014c): Nesezdaná soužití (Analýza). Dostupné online na: <https://www.czso.cz/documents/10180/20541791/170227-14.pdf/27ebcd5e-95ba-4ef4-8c65-c2a9bc58f9d8?version=1.0>

ČSÚ (2014d): Vývoj počtu a struktury bytových domácností po roce 1991. Český statistický úřad. Dostupné online na: <https://www.czso.cz/documents/10180/20536294/17023114a02.pdf/abd4579d-28df-470f-884b-b03c802e0054?version=1.0>

ČSÚ (2014e): Obrat v rozvodech. Český statistický úřad. Dostupné online na: <https://www.czso.cz/csu/czso/0b00225862>

ČSÚ (2014f): Domácnosti v hlavním městě Praze v roce 2011. Český statistický úřad. Dostupné online na: https://www.czso.cz/csu/xa/domacnosti_v_hlavnim_meste_praze_v_roce_2011

ČSÚ (2014g): Kde a jak bydlí české domácnosti. Český statistický úřad, Praha. Dostupné online na: <https://www.czso.cz/documents/10180/20536294/17023114.pdf/0795ba90-115f-422a-814f-2f810cc85663?version=1.0>

ČSÚ (2015a): Co ukázaly předběžné výsledky sčítání lidu ve Středočeském kraji? Český statistický úřad. Dostupné online na: https://www.czso.cz/csu/xs/co_ukazaly_predbezne_vysledky_scitani_lidu_ve_stredoceskem_kraji-xxwv

ČSÚ (2015b): Metodika SLDB 2011. Český statistický úřad. Dostupné online na: <https://www.czso.cz/csu/czso/metodika-sldb-2011>

ČSÚ (2016): Praha a Středočeský kraj - území intenzivních vztahů – N. Český statistický úřad. Dostupné online na: https://www.czso.cz/csu/czso/101362-09-2000__2008-5_1_struktura_obyvatelstva_a_migrace

ČSÚ (2017a): Nupaky (okres Praha-východ). Vše o území. Český statistický úřad. Dostupné online na: https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=profil-uzemi&uzemiprofil=31588&u=__VUZEMI__43__564907#

ČSÚ (2017b): Pramenné dílo 1991. Obyvatelstvo. Český statistický úřad. Dostupné online na: https://www.czso.cz/documents/11308/25225901/2501_I_9.pdf/ba11ae01-037d-4f6c-b5cf-44d254971e49?version=1.0

Chludilová, I. (2014): První a druhá demografická revoluce. Sociologický webzín. Dostupné online na: <http://www.socioweb.cz/index.php@disp=teorie&shw=121&lst=107.html>

HŮLE, D. (2014): Historie. Sňatečnost. Demografie.info. Dostupné online na: http://www.demografie.info/?cz_snatecnosthistorie=

NĚMEČKOVÁ, M. (2014): Demografická situace v krajích ČR. Český statistický úřad, Praha, 27 s.

SLDB (1970): Sčítání lidu, domů a bytů, Český statistický úřad, Praha

SLDB (1980): Sčítání lidu, domů a bytů, Český statistický úřad, Praha

SLDB (1991): Sčítání lidu, domů a bytů, Český statistický úřad, Praha